

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВОВОЇ
ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВИБОРУ»
IMPACT HUB ODESSA

*В РАМКАХ
ЧОРНОМОРСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО
ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ «СТИХІЯ ПОЛІТИКИ»*

**ДРУГИЙ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ КОНВЕНТ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ
СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

**СТИХІЯ ПОЛІТИКИ:
РЕВОЛЮЦІЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ**

18-19 березня 2016 року

Одеса

УДК 32(063)
ББК 66я43
С 80

НАУКОВА РАДА КОНВЕНТУ

Афанасьєва М.В. – д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія»;

Вітман К.М. – д.політ.н., професор, декан магістратури державної служби Національного університету «Одеська юридична академія»;

Івакін О.А. – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

Яковлев Д.В. – д.політ.н., професор, декан факультету правової політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Шамша І.В. – к.філос.н., доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНВЕНТУ

Телешун Ярослав – співголова оргкомітету, Президент Міжнародної асоціації студентів політичної науки – Україна;

Пробачай Юлія – співголова оргкомітету, Голова Одеського відділення Міжнародної асоціації студентів політичної науки;

Михалевський Микита – голова Студентської ради ФППС;

Єрхан Олена – секретар СНТ НУ «ОЮА»;

Воробйов Віталій – фахівець лабораторії СПД ФППС;

Карандін Олександр – фахівець лабораторії СПД ФППС.

Стихія політики: революція та еволюція: матеріали Другого
С 80 Південноукраїнського конвенту Міжнародної асоціації студентів політичної науки (м. Одеса, 18-19 березня 2016 р.) / за загальною редакцією д.політ.н., професора Д.В. Яковлева. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. – 160 с.

УДК 32(063)
ББК 66я43

ISBN 978-617-7178-59-9

© Національний університет «Одеська юридична академія», 2016

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Андрейченко А.В.

Теоретико-методологічні детермінанти політики 6

Дмитрієв В.В.

Політичний конфлікт як складова взаємодії політичних акторів 10

Кравець А.Ю.

Біополітика як новий напрям наукових досліджень
в межах сучасної політичної науки 13

Наумкіна С.М., Скриль С.А.

Антикорупційна політика держав Центральної і Східної Європи
та трансформація їх політичних систем як взаємообумовлені процеси 16

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ

Іванова А.В.

Проблема політичної толерантності в умовах сучасної України..... 20

Кройтор А.В.

Політичний вибір гетьмана Б. Хмельницького 24

Кучерук М.С.

Перманентна українська (р)еволюція? 28

Обухова С.А.

Вплив міжнародних організацій на реалізацію гендерної політики в Україні... 30

Розік М.В.

Політична мобілізація як базовий чинник політичної участі 32

Ростецька С.І.

Регіональна ідентичність та сучасний політичний процес 37

Савкова С.С.

Перспективи взаємодії громадянського суспільства та держави..... 39

Савойська С.В.

Українське суспільство поліетнічне чи багатонаціональне? 44

Столярова А.Ю.

Електоральний процес як складова інституціоналізації владних суб'єктів..... 48

Тимченко М.М.

Вплив виборчої системи на стан партійної комунікації 51

Токаленко П.О.

Доля учасників повстання на броненосці «Потьомкін»
у червні 1905 року у матеріалах офіційної губернської преси..... 54

Травлос Т.С.	
Феномен масової поведінки в сучасному політичному процесі	58
Швець С.Л.	
Міграційні політичні процеси України: сучасні реалії та перспективи розвитку.....	61
Яковлев Д.В.	
Між революцією та стагнацією: пострадянська політика у пошуках моделі еволюції.....	65
УРОКИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: 1916-2016 РР.	
Бедрак Н.М.	
Досвід інституціоналізації політичного представництва у країнах Вишеградської групи	69
Васильченко О.М.	
Modern counterterrorism approaches: psychological and religious dimensions	73
Затовський Б.О.	
Політичні події в Австро-Угорщині в 1905-1907 рр. у висвітленні російських ліберальних журналів.....	77
Назарук Н.В.	
Захисник громадян в Греції: незалежний орган.....	81
Погорська І.І.	
Інтегративний потенціал європейсько-американського союзництва	85
Шапошніков А.О.	
Квазідержава як форма завершення революційного процесу	89
ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ТА АДМІНІСТРУВАННЯ	
Renata Runiewicz-Jasińska	
Democracy in post-communist countries of Eastern and Central Europe. General outline	93
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ, ПРАВА І МОРАЛІ	
Алікберов Р.Д.	
Західна та східна моделі ідентичності акторів політичного процесу	99
Завальнюк В.В.	
Історичні та філософські витоки юридичної антропології в Україні	102
Ивакин А.А.	
Предпосылки эволюционного мышления в философии Гераклита	105

Коломієць Ю.В.	
Політична свідомість як чинник демократизації в Україні	112
Чорна Л.В.	
Теоретико-методологічне осягнення суспільного ідеалу	116
Шамша И.В.	
Антропологическая революция в политическом сознании: необходимость синтеза сущности и существования человека.....	119
Ясинская Д.В.	
Диалог цивилизаций как игра	122
ПОЛІТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ	
Бушина Ю.І.	
Механізми соціальної політики щодо працевлаштування молодих спеціалістів в Україні	125
Галанська О.І.	
Політико-соціальні аспекти модернізації освіти в Україні	129
Денисенко А.О.	
Партійний дискурс як складова комунікативного простору	132
Дмитриев А.Н.	
Сменовеховство как симптом: постреволюционная реальность и левая интеллигенция в оценках обществоведов начала 1920-х.....	135
Ковальчук В.В.	
Шляхи вдосконалення державного регулювання системи соціальної допомоги в Україні.....	140
Лісеєнко О.В.	
Довіра до політичних інститутів в сучасній Україні.....	145
Молдованенко А.О.	
Роль соціальних медіа у виборчих кампаніях	148
Ніч Т.С.	
Освіта як основний канал соціальної мобільності.....	151
Постригань Є.О.	
Поняття образу держави в суспільно-політичному дискурсі	154

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Андрейченко А.В.

студентка IV курсу

Інститут політології та права

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИКИ

Появу політики пов'язують з відходом суспільства від такої його соціальної організації, в якій цілісність та інтеграція громадян здійснювалися на основі локальних родинних зв'язків людей без чітко виділених функцій управителів і підданих. В історії існує декілька віх, які по-своєму визначають політику, пояснюють особливості її впливу на суспільні відносини, на їхнє прогресування.

Античність породила специфічне уявлення про політичну діяльність як синкретичну систему вмінь і навиків людини щодо організації життя в суспільстві. Політику розглядали як одну з домінуючих сфер діяльності, що визначає статус індивіда, можливість утвердити свої сили та розум і ґрунтується переважно на двох принципах: волі та традиції. Саме це унеможлиблювало розуміння сутності політики як цілісного процесу в його соціальному означенні. Політика визначалася швидше не як цілісна, а як тотальна. Адже жити в суспільстві означало жити обов'язково політично, оскільки політика виступала як всезагальна форма соціальних зв'язків [1, с. 24-26].

У середні віки домінуючою стає ірраціональна ідея, в якій політику трактували як вияв волі і дії Бога (Фома Аквінський, Августин та інші). Лише з початком епохи європейського Відродження в системі суспільних відносин політику починають трактувати як категорію, що пов'язана з дією людини, як боротьбу між силою і законом. Якщо недостатньо дій закону, їх може замінити або доповнити сила. Доба Нового часу з позиції раціоналізму (Гоббс, Локк, Монтеск'є та інші) визначає політику як стосунки з утвердження людської свободи за рахунок права, розуму і моралі. Суспільство і держава в такій системі політики виступають як такі, що вибудовані на засадах:

а) атомізації (індивідуалізації) відносин;

б) встановлення договірної інтерпретації цих відносин на ґрунті конкретного типу державності. 19 ст. трохи трансформує цю гуманістичну ідею ранньобуржуазного лібералізму і визначає політику як мистецтво використання можливостей. Тут більше не логіки розуму, а гри, дипломатії та практичного розрахунку. Адже класичний та посткласичний етапи розвитку західних держав демократичного типу зруйнували ідеалістичні принципи аристократії і значення політичної дії перевели в масштаб політичних інтересів практичної значущості, утилітаризму. Але розуміння політики як мистецтва використання можливостей не позбавляє її раціонального сенсу. У політиці важливими є не тільки загальні, стратегічні принципи, а й уміння визначити свої дії в кожній ситуації, вміння інтуїтивно відшукати засоби, шляхи поступу, знаходити компроміси, вміло лавірувати під час розроблення, прийняття та реалізації політичних рішень тощо. З'ясовуючи зміст і роль політики як суспільного явища, слід виходити насамперед з ролі людини, особистості з її інтересами і потребами, що й виступає першоосновою, першоджерелом, детермінантою політичного життя. Саме це сприяє формуванню складної системи суспільних відносин, які спрямовані на регулювання політико-владних проблем і процесів, що дають змогу певним групам людей реалізовувати свої цілі [2, с. 21-23].

Довгий час соціальна роль державних інститутів вважалася достатньою підставою для визнання держави основним ядром політичного життя. Утім, досвід революцій і особливо встановлення тоталітарних режимів у 20 ст. хоч і піддав сумніву цю тезу, довівши, що в межах державно організованого суспільства влада може належати і партіям, і лідерам, і окремим органам держави, однак і підтвердив визначальну роль держави в політичному житті суспільства.

Даючи визначення політики, вчені-політологи використовують переважно два основні підходи, які характеризують її як сферу людської діяльності (загальнонауковий підхід) та як спрямування або спосіб діяльності (буденно-публіцистичний підхід). Політику розглядають:

– як систему дій, що ієрархічно вибудовує відносини між різними соціальними групами заради завоювання домінуючої ролі в суспільстві;

– як відносини між класами, націями та іншими соціальними групами, ядром яких є проблема завоювання, утримання і використання державної влади (Р. Доуз);

– як дію політичних інституцій, ланок політичного організму щодо організації найоптимальних умов і норм свободи особи;

– як надію кожної людини брати участь у здійсненні влади або впливати на її розподіл у державі й завжди знаходити зустрічне розуміння інших членів суспільства щодо своїх дій (М. Вебер).

– як причинно зумовлену, ситуативно змінну за формою й орієнтацією діяльність, яка служить практичній організації суспільства; і саме так політика задає суспільству відповідні його сутнісним основам структури і форми, створює інститути, закони і правила, змінює ситуацію і дає людині змогу адаптуватися в умовах, які змінюються в часі та просторі (З. Фройд).

Політику можна визначати згідно з усталеними етичними нормами суспільного життя; егоїстичними цілями (цинічне розуміння політики); класовим підходом (марксистська доктрина); функціональними критеріями (формально-інституціональна доктрина) тощо. Серед наявних у політологічній літературі визначень політики найвдалішим слід вважати те, яке дано в підручнику «Політологія: історія та методологія». У ньому політику визначено... як особливий вид людської діяльності, що покликаний здійснювати довготривалі або поточні інтереси різних соціальних груп за допомогою планування втілення в життя, контролю за процесом і результатом відповідної практичної діяльності [3, с. 47-49].

Політика – це специфічний інструмент свідомого й цілеспрямованого саморегулювання суспільства».

Детермінантами політики є економічні інтереси або інтереси власності, а також інтереси певних соціальних груп щодо захисту і збереження їх. Проте було б очевидним перебільшенням вважати, що економіка завжди визначає політику.

Важливою детермінантою політики, яка в історії людства відігравала важливу роль щодо особливостей здійснення політико-владного процесу, є природно-географічне середовище. Аналізуючи сутність політики як феномену, в якому знаходить свій вияв історичний стан владних відносин у соціальному середовищі, в самій державі, не можемо не звернути увагу на специфічний вплив на здійснення цього процесу демографічних чинників [4, с. 18-19].

Важливим детермінувальним чинником, який визначає сутність політики в державі, є духовна культура, традиційні норми. Саме від них можуть залежати особливості структурування, взаємодії та функції

політичних інститутів, методів і форм їхніх цільових дій. Державний устрій, характер політичної соціалізації особи, система політичних цінностей і політичних позицій – усе це, назагал, також визначається історично сформованою культурою народу, його національним обличчям, традиціями щодо сприйняття й освоєння дійсності, особливостями філософського й теологічного трактування соціально-історичних і загальносвітових процесів. Особливе місце серед чинників, які визначають політику, займають соціально-психологічні чинники. Саме людський розум, здатність науково пізнавати світ і відтворювати його у відповідності з об'єктивною логікою дійсності надає політичному процесові цілісності й раціональності.

Таким чином, політика є складним інструментом, що протягом усієї історії напружувався людиною для виконання організаційно-регулюючої функції в суспільстві. Твориться політика переважно на рівні буденної свідомості людини, пізнається ж через систему наукових знань.

Література

1. Піча В. Політологія: Навч. посібник для вузів I-II рівнів акредитації/ Володимир Піча, Наталія Хома. -2-е вид., випр. і доп.. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000, 2001. – 326 с.
2. Пойченко А.М. Політика: теорія і технології. – К., 1996. – С. 5-36.
3. Політичні структури та процеси в сучасній Україні. – К., 1995. – С. 7-321.
4. Політологія : Підручник для вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації/ Федір Кирилюк, Микола Обушний, Микола Хилько та ін.; За ред. Федіра Кирилюка, – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Здоров'я, 2004. – 775 с.
5. Політологія : Академічний курс: Підручник/ Л. М. Герасіна, В. С. Журавський, М. І. Панов та ін.; М-тво освіти і науки України. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ВД «Ін Юре», 2006. – 519 с.

Дмитрієв В.В.

*студент IV курсу факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ ЯК СКЛADOVA BЗACMOДІЇ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ

Конфлікт виступає невід'ємною складовою частиною взаємодії дійових осіб політичного процесу. В основі конфлікту політичних акторів знаходиться зіткнення їх інтересів у процесі політичної взаємодії з приводу розподілу / перерозподілу влади, символічних ресурсів (панування і престижу), а також матеріальних ресурсів. Політичний конфлікт, в принципі, це абсолютно нормальне явище у взаємодії політичних акторів. Але на сучасному етапі політичного розвитку України вони набувають вкрай небезпечних форм. Варто погодитись із тим, що «У 2013-2014 роках кризові явища пострадянського світу, які жевріли від розпаду СРСР, запалили багаття збройного конфлікту на Сході України. Загострюється проблема вибору моделі поставторитарних реформ, напрямку внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу. Вартість помилок для політичного класу та суспільства зростає» [3, с. 47].

Політичний конфлікт як складова взаємодії політичних акторів характеризується гострим публічним протистоянням між конфліктуючими сторонами, яке виражається у взаємному прямому чи опосередкованому блокуванні намірів та інтересів, цілей. В умовах політичного конфлікту актори проходять наступні етапи політичної взаємодії: – зіставлення сил конфліктуючих сторін; – оцінка шансів у політичній боротьбі; – публічне протистояння. Слід наголосити, що політичний конфлікт набуває своїх позитивних ознак щодо сприяння розвитку політичного процесу лише в тому випадку, якщо в суспільстві та політичній системі сформовано і відпрацьовано механізми мирного вирішення політичних конфліктів.

У політичному конфлікті як складовій взаємодії політичних акторів виділяють чотири стадії:

- передконфліктна стадія. Вона досить часто є прихованою (латентною), непублічною і характеризується накопиченням незадоволення у суспільних групах через розбіжність інтересів і цінностей;
- конфліктна стадія (публічне гостре протистояння);
- стадія розв'язання політичного конфлікту;

– постконфліктна стадія.

Одним із основних видів конфліктів у взаємодії політичних акторів виступає етнічний конфлікт, як «...ситуація протиборства і конфронтації між двома або кількома етнічними спільнотами, належними до них групами та індивідами, що зумовлена несумісністю об'єктивних або суб'єктивних (іноді позірних) інтересів, цілей і цінностей та виникає на різних рівнях суспільного і політичного життя, здійснюється із застосуванням будь-яких доступних і прийнятних для сторін засобів і способів» [1, с. 410]. В основі етнічних конфліктів знаходиться ксенофобія. Це поняття вживається щодо «...сфери міжетнічних відносин і означає негативну установку, нетерпимість, страх окремої особи або соціальної групи по відношенню до людей іншої мови, етносу, раси, культури, релігії, іммігрантів» [2, с. 193].

У процесі порівняння характеристик політичних конфліктів у традиційних та сучасних суспільствах, можна зробити висновок, що класична модель «непримиренної боротьби» різних класів, верств, інтересів, груп тощо, як основної властивості політичного конфлікту, ще не остаточно відійшла у минуле. В умовах глобалізації та демократизації політичних систем, політичні конфлікти перетворюються з граничної форми вираження протистояння політичних суб'єктів на ефективний спосіб забезпечення політичного розвитку.

У сучасних умовах політичний конфлікт є не стільки наслідком існування традиційного ранньокласового антагоністичного суспільства, скільки породженням неантагоністичного постіндустріального суспільства плюралістичного типу.

Типологія політичних конфліктів, яка дозволяє адекватно дослідити політичний процес, повинна враховувати цілий спектр чинників, які впливають на характер протікання політичного конфлікту та на методи його розв'язання, що застосовуються в конкретних політичних ситуаціях. До цих чинників слід віднести наступні: – тип політичної системи; – предмет політичного конфлікту; – інституційна характеристика суб'єктів політичного конфлікту; – психологічна характеристика суб'єктів політичного конфлікту (мотиви політичної поведінки, політичні традиції, політичні стереотипи, політична культура).

На відміну від цього, причиною виникнення політичного конфлікту у недемократичних політичних системах є практично завжди чи протистояння між державою (що уособлюється політичною елітою, яка

спромоглась сконцентрувати в своїх руках всю повноту політичної влади) і суспільством, чи протистояння всередині самої владної еліти. Хоча останній з варіантів являє собою не стільки політичний конфлікт як боротьбу інтересів, скільки типовий приклад боротьби за владу у закритому і непрозорому для більшості громадян політичному просторі.

Для того, щоб збільшити вагу методів вирішення політичних конфліктів, необхідна обов'язкова діяльність у двох напрямках. З одного боку, це загальне підвищення політичної культури учасників політичного процесу, які шляхом формування спільної шкали політичних цінностей створюють основи для більш широкого залучення консенсуальних методів розв'язання політичних конфліктів. З іншого боку, це подальше розроблення законодавчої основи, яка дозволяє таким чином впорядкувати та організувати відносини всередині системи органів державної влади, а також між цими органами влади та інституціями громадянського суспільства, щоб у політичному процесі якомога менше поставали питання стосовно «компетенції» та «кола прав і повноважень», що може призвести до ескалації конфліктів.

Таким чином, основні зусилля, які докладаються до вирішення чисельних політичних конфліктів, мають бути спрямовані не тільки на усунення причин, які породили зазначені конфлікти, але й на формування загальнонаціональної та глобальної (загальносвітової) культури вирішення політичних конфліктів.

Література

1. Політологічний словник / за ред.. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К., 2005.
2. Соціологія політики: Енцикл. словник / Авт.-упоряд.: В.А.Полторак, А.В. Толстоухов. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2009.
3. Яковлев Д.В. Верховна Рада як складова «перестройки» / Д. Яковлев // Вибрані роботи V щорічної Міжнародної конференції «Парламентські читання» (30 жовтня 2015 року). – 2015. – м. Київ. – С. 46-52

Кравець А.Ю.

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

БІОПОЛІТИКА ЯК НОВИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В МЕЖАХ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Внаслідок динамічного розвитку політичної науки, в ракурсі уваги науковців з'являється все більше і більше нових дисциплін. Так, з другою половиною ХХ століття увага деяких закордонних і вітчизняних вчених прикута до біополітики. Адже цей період характеризується, зокрема, тенденцією до переорієнтації наукових досліджень з вивчення владних інститутів до аналізу поведінки «політичних акторів».

Класиками біополітики вважаються: Л. Колдуелл, А. Соміт, Т. Торнсон, Х. Флор, А. Влавіанос-Арванітіс, А. Олєскін та інші. Ми б додали до цього переліку ще й М. Фуко, адже він є автором праці «Народження біополітики». Кожен з науковців репрезентує своє бачення біополітики. Так, Т. Торсон визначає її як «застосування підходів, теорій і методів біологічних наук в політології» [1]. Сучасна дослідниця, голова Міжнародної Біополітичної Асоціації А. Влавіанос-Арванітіс вважає її політикою зі збереження біосу [2]. М.Фуко називав її «новою технологією влади, що існує на іншому рівні, в іншому масштабі та дає можливість використання різноманітних інструментів [3]. Біополітика, за словами А. Олєскіна являє собою свого роду «кентавра» з біологічним тулубом і політичною головою. В широкому сенсі він трактує її як сукупність біологічних знань, що можуть бути застосовані у політичній сфері [1]. Таким чином, можна констатувати, що біополітичне знання носить розрізнений характер і потребує систематизації, уточнення і подальшого поглиблення.

Як зазначають А. Соміт А. та А. Петерсон «біополітика, в цілому, не надто вдалий термін для об'єднання всіх дослідників, хто використовує біологічні концепції з нео-дарвініською еволюційною теорією у центрі, та користуються біологічними методами для вивчення, пояснення та прогнозування політичної реальності. На їх погляд, натяк на вплив біології на людську політику така ж стара як і давньогрецькі філософи. Метафора Платона про часточки золота, срібла та бронзи, викладені в його праці

«Держава», є предтечею більш пізніх робіт, присвячених генетичному базису людської поведінки [4, с. 3].

У центрі біополітики знаходиться еволюційна теорія, це її інтелектуальна серцевина. Дослідження в цій області починаються з припущення, що поведінка людини, в тому числі політична, є продуктом еволюційного процесу. Таким чином, щоб зрозуміти ключові елементи людської політики ми повинні зрозуміти її еволюцію.

Так сучасні західні біополітики досліджують вплив «підсумкової пристосованості» (родового генетичного коду) на політичну поведінку людини. В даному випадку одним з центральних питань, що відрізняє біополітиків від політологів, є акцент на необхідності зрозуміти еволюційні витоки поведінки, зокрема, схильності які *Homo Sapiens* передав своїм нащадкам і які суттєво впливають на політичне життя [4, с. 6].

Під впливом етології і сучасної еволюційної теорії у біополітиці формується розуміння необхідності дослідження ролі природних чинників і виховання у формуванні соціальної та політичної поведінки.

Інша група дослідників-біополітиків, зокрема Б. Тулберг, прагне вивчити вплив етичних і моральних цінностей на процес прийняття політичних рішень. Деякі біополітики пішли ще далі й застосували знання та інструментарій нейробіології (науки про мозок) для вивчення політики. Р. Бланк узагальнює знання стосовно ролі окремих функцій мозку у політичній поведінці. Представники цього напрямку, в буквальному сенсі, сканували за допомогою МРТ мозок політиків для виявлення специфічних особливостей, що впливають на політичну поведінку суб'єктів політичного процесу [4, с. 6].

На думку А. Влавіанос Арванітіс, біополітика представляє собою міждисциплінарний проект метою якого є використання доцільної економічної політики для захисту біорізноманіття. Вона покликана стати загальною основою для розуміння загроз збереженню біорізноманіття і викликів, що стоять перед політикою. Сьогодні, за її словами, проект «біополітика» охоплює 15 науково-дослідницьких партнерів на міжнародному рівні [2, с. 2].

Важливо підкреслити, що у західній науковій традиції існує чітке розмежування термінів «*biopolis*» та «*biopolitics*». Напряму, який має на меті політичну практику визначається першим терміном, тоді як теоретичне вивчення різних аспектів біополітичної проблематики більш тяжіє до другого терміну.

Виходячи з вищезазначеного біополітика – це міждисциплінарна галузь знання, яка поєднує безліч напрямів досліджень. Якщо ми використовуємо біополітичні дослідження для аналізу сучасної політичної реальності, нас цікавлять наступні аспекти: витоки та еволюція політичної поведінки людини, психофізіологічні аспекти такої поведінки, роль виховання і соціальних норм у трансформації соціальної (а пізніше і політичної) поведінки, вплив політичної поведінки на політичний процес тощо. Таким чином, біополітику можна визначити як суміжну дисципліну, що досліджує «людину політичну» як біологічний вид з акцентом на психофізіологічних механізмах політичної поведінки та їх впливом на політичний процес.

Література

1. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии [Текст] / А. Олескин – // М.: Научный мир, 2007. – 459 с.
2. Vlavianos Arvanitis A. Biopolicy – Building a green society [Text] / A. Vlavianos Arvanitis // Cadmus, 2011. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.cadmusjournal.org/node/73>»
3. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году [Текст] / М. Фуко. – [пер. с франц. А. В. Дьякова] – СПб: «Наука» РАН, 2010. – 227 с.
4. Peterson A., Somit A. Biology and politics: The cutting edge [Text] / A. Peterson, A. Somit. – UK: Emerald Group Publishing, 2011 – 231 p.

Наумкіна С.М.

*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

Скриль С.А.

*кандидат юридичних наук, докторант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЇХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ ЯК ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІ ПРОЦЕСИ

Посткомуністичний період наприкінці ХХ століття у країнах Центральної та Східної Європи пов'язаний з пошуком моделі формування та розвитку демократичного суспільства. Одним із ключових аспектів побудови ефективної системи публічної влади на шляху демократизації є подолання корупції.

Політичною наукою сформульовані певні закономірності розвитку політичних систем, у тому числі обґрунтований взаємозв'язок між економічними чинниками, рівнем демократизації суспільства та глибиною корумпованості державних інституцій. Можна сформулювати деякі політичні аксіоми:

- низький рівень економічного розвитку суспільства є передумовою авторитарного / тоталітарного політичного режиму;
- високий рівень авторитаризму (політичного / соціально-психологічного) породжує «глибоку корумпованість» (політичну, адміністративну, побутову) суспільних відносин;
- подолання корупції передбачає комплекс умов та заходів, тобто факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Факторами об'єктивного характеру (умовами декорумпованості) являються: економічне зростання, підвищення рівня життя населення, активізація громадянського суспільства, формування потужного середнього класу. Суб'єктивні фактори мають нормативний та інституційний характер і включають: прийняття відповідних антикорупційних законів (що потребує

політичної волі), а також створення необхідних інституцій для боротьби з корупцією.

Розглядаючи причини зростання рівня корупції в країнах ЦСЄ наприкінці ХХ століття, Л. Холмс виділяє наступні.

1. Спадщина комунізму, а саме – втрата жорсткого контролю за чиновниками.

2. Одночасний і масовий перехід після колапсу комуністичної влади в 90-х роках до неоліберальної ідеології. Сам розмах переходу є важливою причиною того, що посткомуністичні країни так жорстко страждали від дефіциту демократичних свобод. Ця ситуація призвела до зростання корупції та організованої злочинності.

3. Зниження лояльності. У минулому державний службовець міг бути впевнений, що ця робота буде більш надійною, перспективною, безпечною, з кращою пенсією. Проте держслужбовці в умовах переходу відчують, що їх роботодавець до них вже не так прихильний – на що відповіли таким же зниженням лояльності. Проблема загострюється тим, що зарплати і статус роботи в державному сектор часто нижче, ніж у приватному. Все це призводить до розчарування, і зростанню ймовірності корупційних дій [1].

Аналізуючи специфіку та структуру корупції в державах Центральної та Східної Європи, слід виокремити три її рівні – політичну корупцію («захоплення державних функцій»), адміністративну та побутову. Так, фахівцями Світового банку були дані наступні визначення політичної та адміністративної корупції: «Захопленням держави вважаються дії окремих осіб, груп або фірм як в державному, так і в приватному секторах з метою впливу на формування законів, правил, указів та інших інструментів державної політики з метою забезпечення собі певних переваг в результаті протиправного і непрозорого надання особистих благ державними службовцями. Адміністративна корупція відноситься до навмисного внесення спотворень в процес приписаного виконання існуючих законів, правил і регулюючих положень з метою надання переваг як державним, так і недержавним «дійовим особам» внаслідок незаконного і непрозорого забезпечення особистих вигод державним чиновникам» [2, с. 23-24]. Побутовою корупцією слід вважати протиправні дії осіб, що надають адміністративні послуги населенню на рівні споживчих правовідносин.

Незважаючи на те, що демократичні перетворення у державах Центральної та Східної Європи розпочались на початку 90-х років ХХ

століття, певні антикорупційні кроки були зроблені майже через 10–15 років. Так, у Польщі лише у 2002 р. уряд затвердив Державну програму боротьби з корупцією під назвою «Антикорупційна стратегія». А спеціальний державний орган по боротьбі із корупцією – Центральне антикорупційне Управління, був створений лише у 2006 р. на підставі норм відповідного закону. У Румунії центральний антикорупційний орган з правоохоронними повноваженнями – Національна прокуратурська служба з боротьби проти корупції (у подальшому перетворена у Національний антикорупційний директорат (НАД) розпочав свою діяльність лише у 2000р. після прийняття пакету антикорупційних законів. У Словаччині спеціальні державні органи по боротьбі із корупцією – Особливий Суд та Особлива Прокуратура були створені у 2003 р. У інших країнах Центральної та Східної Європи антикорупційні органи створювались через 10–15 років після початку демократичних реформ. Така тенденція свідчить про те, що на початку демократичного транзиту корупція не сприймалась в якості загрози для успішного проведення реформ. Але через певний проміжок часу проблеми подолання політичної та адміністративної корупції виходять на перший план серед інших напрямків демократичних перетворень.

Загальними для країн Центральної та Східної Європи засобами подолання корупції були наступні:

- регулярне надання інформації про власність високопосадовців;
- законодавчі санкції за порушення фінансового законодавства політичних партій; створення умов для прозорого фінансування політичних партій з державного бюджету;
- постійний нагляд за фінансуванням політичних партій, особливо шляхом прийняття ними зобов'язань оголошувати перелік отриманих подарунків і спонсорських пожертвувань;
- загальнодоступність регулярних звітів про фінансове становище всіх політичних партій;
- інформація про причини зловживання владою політиками або представниками державної адміністрації [3].

Узагальнюючи засоби та напрями антикорупційної політики в країнах Європи, слід наголосити на певній її незавершеності та навіть у деяких країнах реверсивності. Це пов'язано як із відсутністю дієвої опозиції у країнах (наприклад, Болгарія), так і з певною підтримкою населенням

колишніх ідеологом в їх більш м'якій, соціал-демократичній, інтерпретації (Чехія).

Антикорупційна політика та люстраційний процес у країнах Центральної та Східної Європи доводить, що трансформація політичної системи безпосередньо залежить саме від їх вдалого проведення, і сучасні події в Україні є яскравим, на жаль, негативним, доказом відсутності цього взаємозв'язку.

Література

1. Холмс Л. Коррупция, слабые государства и экономический рационализм в Центральной и Восточной Европе [электр. ресурс] / Лесли Холмс. – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page7884.html>
2. Борьба с коррупцией в переходный период. Вклад в обсуждение стратегии. – Вашингтон: Всемирный банк, 2000. – 162 с.
3. Новая европейская стратегия «Европа 2020» // Право европейского Союза [Электр. Ресурс]. – Режим доступа: <http://eulaw.ru/content/307>

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ

Іванова А.В.

аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Останніми роками проблема толерантності стала однією з найбільш актуальних і широко дискутуємих. Вона обговорюється на різних рівнях, в різних аспектах і відносинах. Толерантність розуміється як терпимість до інокультури, іномислення, іновірування, як довірливість, відповідне порозуміння, існуюче в певних відносинах в процесах взаємодії. Толерантність – поняття порівняно нове в українському суспільствознавстві, але ґрунтовно вкорінене в західній політичній і моральній філософії. Однією з найбільш відомих є теорія толерантності, існуюча в рамках філософії лібералізму, витоки якої в працях мислителів періоду Реформації і просвітництва [8, с. 58].

Феномен толерантності має значну історію розвитку, перетворень та трансформацій. В епоху Середніх віків гостро постала проблема інтолерантності у сфері релігійних відносин. Однак, поняття «толерантність» з'являється лише в XVI столітті у Франції, з часів Нантського Едикту 1598 року, коли вийшло безліч законів про терпимість і коли французькі протестанти – гугеноти – отримали права і поступки на вільний прояв релігійного життя. Його поява була обумовлена епохою релігійних війн і стало проявом компромісу, на який вимушені були погодитися католики і протестанти. Це була рятівна реакція суспільства цивільних республік, що зароджуються, на тридцятирічний період кривавих релігійних війн. Жорстке протистояння і прагнення нав'язати «іншому» власну систему релігійних цінностей оберталися незліченними втратами усіх сторін і європейці прийшли до розуміння того, що конфесійна однорідність як усередині однієї країни, так і у відносинах між державами не є такою принциповою [1, с. 9].

Саме в період релігійних війн отримала свої зачатки політична толерантність. Тому як, в той час панувала саме теологічна ідеологія в усіх сферах суспільного життя, в тому числі політичній. Основоположну владу мала церква. Тому релігійний вибір був не лише питанням віри та основою соціальної свідомості, а й мав загальнодержавне значення. Представник епохи просвітництва Вольтер у своїй праці «Трактат про віротерпимість» прирівнює релігійну терпимість до політичної. Він зазначає необхідність політичної і релігійної терпимості для врегулювання соціально-політичних відносин в реальності де суспільство розділено на безліч різноманітних ідеологічних, релігійних та політичних формувань. Вольтер пише: «...Віротерпимість навпаки, не може робити ніякої смути і віднімає всякий привід до хвилювань. Вона природним чином роз'єднує думки: в країні, розділеній на безліч сект, жодна не може претендувати на панування, і тому усі вони залишаються спокійними» [4].

Важливим етапом у формуванні ідей політичної толерантності в її сучасному розумінні як загальносуспільної цінності і механізму регулювання суспільних відносин, став лібералізм. Поворотним пунктом у формуванні лібералізму, та і в розмежуванні основних течій західної суспільно-політичної думки Нового і Новітнього часу слід рахувати Велику французьку буржуазну революцію кінця XVIII століття. Зокрема, один з її головних політико-ідеологічних документів – «Декларація прав людини і громадянина» 1789 року. В місткій і строго чіткій формі проголосила ті ідеї, цінності і норми, які стали найважливішими системоутворюючими елементами класичного лібералізму: «метою всякого політичного об'єднання є збереження природних невід'ємних прав людини. Ці права суть свобода, власність, безпека і опір пригнобленню» [5, с. 277].

За часів незалежності політична культура вітчизняної політичної еліти не зазнала суттєвих змін. Залишилося чимало ознак, що мають яскраво виражений характер радянської доби: сакралізація і персоніфікація влади; непрозорість процесу прийняття рішень; феномен «вождизму» і «месіанства»; нетерпимість до інших ідей і цінностей тощо [9, с. 27].

В сучасній Україні на правовому рівні більшість норм толерантності фіксується у окремих статтях Конституції України, Кримінального кодексу України, Декларації прав національностей України, Законі України «Про національні меншини в Україні». Також Україна ратифікувала низку міжнародних документів у сфері боротьби проти расизму та нетерпимості, зокрема Європейську конвенцію про захист прав та основних свобод

людини, Конвенцію ООН про статус біженців, Рамкову Конвенцію Ради Європи про захист національних меншин, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Однак, що стосується захисту від політичної дискримінації нормативні акти лише остеронь зачипають цю проблему. Взагалі, системного захисту людини від пригнічення на основі політичних переконань в Україні не існує.

На сучасну вітчизняну політичну культуру, значною мірою, впливають особливості існуючого різнобарвного спектру політичних рухів і партій. За умови активності вкрай радикальних рухів, орієнтованих на жорстке протиборств, дуже слабкі позиції мають політичні сили – зважені, неагресивні, які готові слухати і, головне, чути аргументи опонентів [7, с. 79].

Дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, національно-радикальну ідеологію в українському суспільстві підтримує лише 8% населення України, 35, 3% ставляться байдуже, 21, 6% – негативно). Однак про певні передумови загрози радикалізації суспільства здебільшого сприяє ідея «сильної руки», що актуалізувалася в українському суспільстві протягом 2009 року [3, с. 93].

Проте як форма суспільної протидії глобалізаційним, і передусім міграційним процесам, в Україні, як і у світі, виникають певні суспільно-політичні рухи й соціокультурні групи, які керуються у своїй діяльності агресивними стереотипами поведінки та ідеологією етноцентричного радикалізму. Таким, зокрема, є скінхедівський рух, що почав розвиватися на пострадянському просторі, коли після розвалу Радянського союзу утворився ідеологічний вакуум, який певна частина молоді заповнила нацистськими та національно радикальними ідеями, головними постулатами яких є вищість раси, нації, гасла – «Україна для українців», «Геть чужинців» тощо. Скінхеди не є політичним рухом у вузькому розумінні цього слова [2, с. 73].

Галицький І. В. зазначає важливість формування толерантної свідомості членів суспільства задля підвищення рівня толерантності соціуму в цілому та гармонізації суспільно-політичних відносин. Він підкреслює думку, що для повноцінного формування толерантності як цінності суспільства, необхідно задіяти всі соціальні інститути. В особливості законотворчу діяльність, громадське суспільство і його структури, правове виховання, правову освіту, сім'ю, національну

пануючу ідеологію. Також однією з основних передумов становлення толерантного суспільства в Україні є загальносуспільна інтеграція. Це є, передусім, питанням не лише етно-політики, а й продуманої та ефективної соціальної політики держави [6, с. 20].

Гостро відчувається необхідність політичної толерантності в сучасній Україні, що знаходиться у стані радикальних трансформації, розброду ідейних орієнтирів, в кризовому стані, подолати який можна лише за умови відмови різних рухів і соціальних груп від жорстокої, що суперечить конституційним нормам, конфронтації, при встановленні їх співпраці на користь затвердження гідних умов життя, модернізації країни.

Поширення толерантних принципів, відмова від монополії на істину, готовність до компромісу і діалогу передбачають наявність цілого комплексу умов – об'єктивних і суб'єктивних. Зазвичай тут діють різноманітні чинники – історичні традиції, ментальність різних верств населення, політична воля й особливі інтереси центральної та регіональної еліти, ступінь політичної культури громадян, наявність відповідного законодавства і ефективність діяльності правоохоронної системи, соціально-економічні умови, характер взаємин між етносами та релігійними спільнотами, їх щирість щодо інших культур, відношення до соціально вразливих верств населення, мігрантів і інших маргінальних груп, позиція представників інтелігенції та висвітлення цієї проблеми у засобах масової інформації [7, с. 78].

Література

1. Баева Л. В. Толерантность: идея, образы, персоналии: монография / Л. В. Баева. – Астрахань: Изд. дом «Астраханский университет», 2009. – 217 с.
2. Бакальчук В. О. Тенденції етнокультурної толерантності в українському суспільстві / В. О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4. – С. 69-75.
3. Бакальчук В. О. Толерантність до нетолерантності: проблеми протидії нетерпимості в Україні / В. О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 92-97.
4. Вольтер Трактат про віротерпимість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.antimilitary.narod.ru/antology/voltaire/voltaire_calas.htm
5. Гаджиєв К. С. Політологія / К. С. Гаджиєв. – М.: Логос, 2001. – 488 с.

6. Галицький І. В. Формування толерантності у правосвідомості та правовій культурі громадян України / І. В. Галицький // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Число 2. – С. 16-22.

7. Носовець В. О. Політична толерантність як головний чинник досягнення миру та злагоди / В. О. Носовець // Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія. – 2009. – № 91/93. – С. 76-79.

8. Тарасишина О.М. Поняття толерантності в політичній і правовій культурі /О. М. Тарасишина // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – № 29. – С. 58-62.

9. Харченко Л. В. Політична культура регіональних політичних еліт: можливі підходи до вивчення (на прикладі Львівської області) / Л. В. Харченко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 27-32.

Кройтор А.В.

*кандидат політичних наук, асистент кафедри соціальних теорій
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ГЕТЬМАНА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Прийняття та реалізація політичного рішення є фактично основою будь-якого політичного процесу, адже головним завданням владних інститутів є забезпечення стабільності політичної системи, що можливе лише за умов прийняття такого політичного рішення яке б задовольнило суспільні вимоги, відповідало б економічним, зовнішньо– та внутрішньополітичним реаліям.

Від ефективності та раціональності політичного рішення залежить стабільність не лише політичної системи, але й понад усе стабільність правлячої еліти. В умовах сучасних демократичних процесів прийняття політичного рішення стало буденною, рутинною справою. Політичні рішення приймаються відповідно до інтересів правлячої еліти, з урахуванням сьогоденних настроїв мас. У такому випадку рішення забезпечують стабільність політичної системи на незначний, в історичному контексті, період, проте не зваженість вибору такого

політичного рішення може у майбутньому мати негативні наслідки загальнонаціонального а іноді і цивілізаційного характеру.

Прийняття політичного рішення лежить в проміжку між формуванням порядку денного політики та її впровадженням. Так наприклад В. Парсонс зазначає «Прийняття рішень проходить через увесь цикл публічної політики, наприклад: рішення про те що перетворити у проблему, яку обрати інформацію, вибір стратегії для впливу на порядок денний політики, вибір засобів і цілей, вибір способу впровадження політики, вибір способу оцінення політики. У кожний із цих моментів відбувається прийняття рішень».

Виходячи з цього політичний вибір є однією з найважливіших складових політичного рішення. Саме від політичного вибору залежить результативність, ефективність політичного рішення, та його вплив на розвиток суспільства, держави в майбутньому. Тому політику слід розглядати як певний алгоритм визначених, ретельно спланованих кроків, сукупність політичних дій, кожна з яких зумовлена наявною соціально-політичною ситуацією, що передбачає здійснення політичного вибору.

Процес прийняття політичного рішення у сучасних українських умовах перетворився на рутину, в якій функціонує бюрократичний апарат, що покликаний забезпечити реалізацію політичного рішення локального типу, чи то прийняття рішення звелось до законодавчого процесу, як буденної справи законотворців, що не несуть відповідальності навіть за прийняття фундаментальних рішень конституційного характеру.

Адже фундаментальні політичні рішення повинні прийматися виключно на підставі ретельно зваженого вибору, причому вибір повинен прийматися з урахування можливих стратегічних його наслідків у майбутніх десятиліттях, а в окремих випадках століттях. Кожна історична епох ставить політичну еліту визначеного часу у ситуацію вибору, епохального характеру. Такий «Великий вибір», у свій час здійснив князь Володимир Великий, визначивши цивілізаційний вектор розвитку не лише Русі [3, с. 53]. Але й сучасної України, Б.Хмельницький вибираючи союзників, здійснив вибір, що визначив подальшу долю культурно-політичного розвитку України.

Цікавим з погляду історичної ретроспективи є вибір Б. Хмельницького, однозначної оцінки серед істориків його вчинку немає, для деяких «істориків від політики» він герой, для інших ні. Однозначного ставлення до рішення Б. Хмельницького не сформовано і серед

культурних діячів. Проте епохальності його вибору ніхто не зменшує, лише результат рішень по різному осмислюють.

Міф про Б. Хмельницького – визволителя від польського ярма створений російською імперською історичною освітою, про що свідчить той факт, що д, ініціатором встановлення пам'ятника Хмельницького в Києві був М. Юзефович, автор українофобського Емського указу 1876 року. І для російської імперської пропаганди, і для пропаганди радянської Хмельницький був важливий як символ єдності українців та росіян. Проте є й інше бачення історичної ролі Б. Хмельницького.

Так Т. Шевченко, сприймав гетьмана як одну з найчорніших постатей нашої історії. Адже для Т. Шевченка гетьман прийняв не «Велике рішення», а допустив «велику помилку».

Т. Шевченко, відверто вказував на руйнівний характер періоду гетьманування Б. Хмельницького для української нації, зокрема, на те, що завдяки цим діям «...Польща впала, / Та й вас роздавила».

Проте для політичної оцінки вибору Богдана Хмельницького слід проаналізувати середовище прийняття даного вибору.

Загалом політична система українського суспільства в період Визвольної війни тільки почала формуватися. Підставою успішного завершення цього процесу мала стати зовнішня стабільність, якої бракувало постійно воюючій Україні.

Внутрішня соціально-економічна ситуація та становище України у світі вимагали організації дієвого функціонування всіх ланок (знизу догори) виконавчої влади, а відтак – зміцнення гетьманської влади. Важливу роль у цьому відіграли «Статті про устрій Війська Запорозького» Б. Хмельницького.

Зокрема влітку 1653 р. Польща утворила антиукраїнську коаліцію з Валахією, Молдавією і Трансильванією. Союз України з татарами вичерпав себе. З впливових сусідів лишилася лише Московська держава. Б. Хмельницький зрозумів, що Україна опинилася у пастці: якби їй навіть вдалося дати відсіч Польщі, ситуацією негайно скористалася б Порта чи те ж саме Московське царство. Україна була б ними загарбана. В цій ситуації було вирішено спробувати домовитися з Москвою про спільні дії проти Польщі, а відтак й інших вороже налаштованих сусідів. З цією метою й було укладено угоду 1654 року, умови якої містилися в «Березневих Статтях» та трьох «Жалуваних грамотах» того ж року [1].

На той час ідеї спільної Великої Русі і єдиного «руського народу» не мали для українського суспільства достатньої ідеологічної ваги й циркулювали переважно в колах вищої політичної та інтелектуальної еліти.

Згідно з домовленостями 1654 року Військо Запорізьке вступало «під високу руку» московського царя на засадах широкої автономії, повністю зберігаючи не тільки можливості внутрішнього самоуправління, але й основи свого суверенітету. В Україні далеко не всюди одразу згодилися присягати московському цареві. Відомі факти збройних заворушень, які відбувалися в Києві, на Київщині, у Полтавському, Кропив'янському, Уманському та Брацлавському полках. Негативно сприйняла альянс частина козацької старшини та української шляхти. Вкрай негативно поставилося до «об'єднання» духовенство на чолі з ієрархами Української православної церкви, які, будучи підпорядкованими Константинопольському, а не Московському патріархові, передбачали майбутні ускладнення й баталії на церковній ниві. Понад тридцять років вони ще противилися «об'єднанню» з Москвою [2].

Отже політичний вибір Б. Хмельницького і в тодішньому суспільстві сприймався неоднозначно і тим паче в сучасній історичній та політичній науці. Проте аналізуючи ситуацію вибору, гетьман приймав рішення мотивуючись виключно сьогоденними для нього потребами, незважаючи на можливу історичну роль даного вибору, який багато в чому мав негативні наслідки для сучасної України.

Література

1. Горобець В. Уроки Богдана Хмельницького/В. Горобець. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://haidamaka.org.ua/0055.html>
2. Кормич Л. І. Історія України від найдавніших часів до кінця ХХ століття [Текст] : навч.-метод. посіб. / Л. І. Кормич, В. В. Багацький ; Одеська держ. юридична академія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/content/3245.html>
3. Яковлев Д.В. Політологічне есе на тему «Великого вибору» / Д.В. Яковлев// Стихія політики: соціологічна, філософська, політологічна рефлексія: матеріали Першого Південноукраїнського конвенту МАСПН (м. Одеса, 20-21 березня 2015 р.). – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – С: 52–57

Кучерук М.С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та етнографії України
Одеський національний політехнічний університет*

ПЕРМАНЕНТНА УКРАЇНСЬКА (Р)ЕВОЛЮЦІЯ?

Питання, запропоноване для обговорення на конференції: які тренди розвитку – революційні чи еволюційні – стануть домінуючими у 2017 р. в Україні? Актуальність цього питання важко перебільшити. Враховуючи ситуацію, що склалася в нашій державі.

Ми, звісно, можемо говорити багато і з пафосом про нинішню політичну ситуацію в нашій державі. Але це зайве. Тому перейдемо безпосередньо до розгляду питання.

Україна на початку ХХІ століття пережила дві революційні хвилі – це «помаранчева революція» 2004 р. і «революція гідності» 2014 р. Але, чи достатньо в нас підстав для того, щоб вважати ці події революціями у власному розумінні цього слова? Заходячи наперед, зазначу, що в даній публікації немає відповіді. У ній – лише припущення і постановка питання.

Розпочнімо свій огляд не з подій на Майдані 2004 р., а з подій, що мали місце дещо раніше.

В другій половині 80-х років стало зрозуміло, що адміністративно-командна система себе вичерпала [2, с. 13]. Занепад економіки призвів до зuboжіння населення, криза охопила всі сфери життя суспільства. Війна в Афганістані стала для Радянського Союзу фатальною.

Саме в цей час на базі чисельних громадських рухів і об'єднань, таких як «Меморіал», Спілка письменників України, Товариство української мови імені Тараса Шевченка, «неформали», – виникає Народний Рух України за перебудову. Серед дослідників й досі немає одностайної думки щодо того, хто був фундатором Народного Руху [2, с. 14]. Але не це важливо для нашої дискусії.

Важливо інше. Досягнення незалежності України стало проявом громадянського суспільства, яке народилося в той час в Україні. Як і сам Народний Рух, що утворився і оформився у наймасовіше в Україні громадське об'єднання виключно завдяки зусиллям громадянського суспільства.

Ключовим соціально-економічним процесом 1990-х рр. в Україні став процес зміни власників і власності [4, с. 173]. Перехід від соціалістичної економіки до капіталізму а priori не міг пройти безболісно. Результат – стрімкий обвал економіки і масове зубожіння населення [3, с. 73]. Проте, жертва себе виправдала. Наприкінці 1990-х рр. намітилася економічна стабілізація, а за нею – і короткочасне бурхливе економічне зростання початку 2000-х рр.

У листопаді 2004 р. почалася «помаранчева революція». На відміну від класичних революцій, вона відбулася не в розпал економічної кризи, а на фоні відносного економічного зростання. А. Гальчинській зазначає, що *«помаранчева» революція не була революцією бідних. Вона здійснювалась не за рецептами К. Маркса»* [1, с. 248].

У листопаді 2014 р. почалася інша революція – «революція гідності».

На перший погляд може здатися, що ці три події не пов'язані одна із одною. Але це тільки на перший погляд. Безумовно, події 1989-1991, 2004-2005, 2014-2015 рр. мали революційний характер. Їх об'єднує одне: в усіх трьох випадках ініціатива надходила від громадянського суспільства, і всі три події були непередбачуваними.

Із сказаного випливає висновок: це не просто спалахи народного волевиявлення, існує певна закономірність. Іншими словами, в українському суспільстві відбуваються процеси, сутність і зміст яких нам ще належить пояснити.

Література

1. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України / А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.
2. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. 1989-1996 рр. / Г. І. Гончарук. – Вид. друге, доп. – Одеса : Астпропринт, 2014. – 336 с.
3. Касьянов Г. Украина 1991 – 2007: очерки новейшей истории / Г. Касьянов. – К. : Наш час, 2008. – 480 с.
4. Шульга Н. Дрейф на обочину. Двадцать лет общественных изменений в Украине / Н. А. Шульга. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнес-поліграф», 2011. – 448 с.

Обухова С.А.

*аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Україна як член ООН прийняла на себе зобов'язання виконувати всі ратифіковані нею міжнародні угоди стосовно прав людини. Практика застосування міжнародних документів залежить від конкретних кроків, які робить та чи інша держава як основний суб'єкт політичного процесу на шляху досягнення гендерної рівності. Державна політика України щодо гендерної рівності ґрунтується на документах ООН. Провідну роль у розробці національних механізмів в Україні також відіграють країни ЄС і Рада Європи.

За визначенням Ради Європи, гендерна політика – це інтеграція гендерної концепції до кожного етапу політичного процесу: розробки, упровадження, моніторингу та оцінки з метою забезпечення рівності жінок і чоловіків.

У проблемі забезпечення гендерного балансу у виборних органах велику роль відіграє політична культура населення загалом і гендерна культура зокрема. Ця культура має свої ментальні й історичні традиції, але жодні цінності та норми не залишаються незмінними. Процес розподілу влади відбувається неоднозначно, але ХХ ст. стало своєрідним проривом у процесі розвитку політичного лідерства.

На практиці принципи гендерної рівності закріплені в Конституції України та низці інших нормативно-правових актів. Врахувавши розвиток гендерного права Україна прийняла декілька ключових актів, що покликані забезпечити рівні права й можливості чоловіків та жінок. Серед них – Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок», Указ Президента України та Державна Програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві [1, с. 4].

Призначені відповідальні за гендерну політику в секретаріатах усіх комітетів Верховної Ради України, у міністерствах й обласних державних адміністраціях.

Коли ми наголошуємо про розвиток національних механізмів, то принципи ефективного врядування прописані в документах Європейської комісії, кожен із яких є важливим для забезпечення демократичного урядування країнах-членах Європейського Союзу.

Отже, міжнародні інституції є важливим суб'єктом гендерних перетворень у світі. ООН відносить гендерні проблеми до першорядних. Вона розглядає гендерні принципи й гендерний підхід серед основоположних під час розв'язання всіх проблем світового співтовариства. Серед комплексу міжнародних стратегій, стандартів і програм ООН визначає як пріоритетну забезпечення рівності прав і можливостей жінок та чоловіків, утвердження якої передбачає прийняття відповідного законодавства, впровадження міжнародних гендерних стандартів, створення національних механізмів забезпечення гендерної рівності, збирання й аналіз гендерної статистики, сприяння розвитку гендерного руху, проведення гендерних досліджень тощо. Усі шість головних структур ООН розглядають гендерну політику як важливу складову частину своєї діяльності.

Гендерні стратегії розвитку покладені у практику діяльності Ради Європи. Парламентською Асамблеєю Ради Європи прийнята Резолюція про ретельне вивчення та моніторинг гендерної ситуації в Україні для розробки рекомендацій із врахуванням реального стану гендерної рівності для того, щоб запровадити принципи демократії, поваги до прав людини й верховенства права, які є базовими принципами Ради Європи. Також принцип гендерної рівності покладений у діяльність Європейського Союзу, ОБСЄ та інших міжнародних і регіональних інституцій.

Міжнародні конвенції та рекомендації відіграють важливу роль у просуванні гендерної рівності в Україні і безпосередньо впливають на її внутрішній розвиток.

Література

1. Вибори в Європейському Союзі [за ред. Д. Ковриженка] ; Лаб. законодавчих ініціатив. – К. : ФАДА ЛТД, 2006. – 156 с.

Розік М.В.

аспірант I курсу

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПОЛІТИЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Актуальність теми. Політична соціалізація, яка виступає важливою складовою соціалізації покоління в процесі засвоєння соціальних норм і цінностей, являє собою політичне самовизначення населення певної держави по відношенню до громадських і державних інститутів, інститутів влади, до приватної або громадської власності, що виражається в перевазі того чи іншого типу суспільного устрою, форми правління. Формою прояву політичного самоусвідомлення виступають суспільно-політичні феномени, що позначаються різними авторами як політична активність, політична поведінка, політична діяльність, політична участь.

Демократизація політичної системи передбачає не тільки розвиток та гарантування прав і свобод громадян, їх юридичну та соціальну захищеність, підвищення їх політико-правової освіти, а й посилення суспільно-політичної активності через масове залучення громадян у процес поглиблення і розширення демократії. В Україні через повільне формування практик колективної політичної активності, залишаються не реалізованими завдання по активізації широких верств населення в політиці, кооперування громадян в добровільні об'єднання. Тому, актуальним є дослідження проблеми мобілізації соціальних груп та індивідів, як базового чинника політичної участі громадян. Важливість цього феномену особливо зростає в умовах постійно низького рівня довіри населення України до всіх державних органів та демократичних інститутів.

Метою роботи є дослідження теоретичних підходів сутності політичної мобілізації; впливу мобілізації на активізацію політичної участі.

Проблематика мобілізації груп та ресурсів у різних контекстах висвітлена в наукових працях Е. Хоффера, С. Терроу, А. Обершала, С. Школьніка, Ч. Поулсена, Дж. Катсифікаса, К. Л. Кроунс, Д. Доусона, В. Гемсона, П. Ленга, Р. Васкеза, К. Шеркі, Е. Нельсона та ін. На пострадянському просторі дослідженню мобілізації присвячено роботи

О. Яницького, С. Долгова, І. Задоріна, Д. Гончарова, Г. Мельника, Ю. Ільчевої, І. Савченко, Д. Талалай, Т. Кремень, О. Ямельницького [7, с. 12–15].

Політична мобілізація, як суспільно-політичне явище, передбачає активну масову участь населення в суспільно-політичних організаціях, виборах, масових акціях протесту. Це невід’ємна складова процесу демократичної трансформації сучасного суспільства, без якої, як зазначають теоретики неможливі системні зміни.

Проблему політичної мобілізації розглядають передусім через основні виміри участі автономної та мобілізованої. Перший притаманний поведінці більшості громадян держав Європи та Північної Америки і виникає із самосприйняття людиною себе як суб’єкта політики. Автономність особистості проявляється у таких її психологічних рисах, як: практицизм, діловитість, винахідливість, здатність до конкуренції, ризику, самодисципліна та самоорганізація, витримка, прагнення до незалежності та ділового успіху, професійна добросовісність тощо [2].

Поняття «мобілізація» має декілька визначень і тлумачиться в кількох значеннях. Так, буквальне трактування «мобілізації» (від лат. *tobilis* – рухомий, рухливий) – це дії державної влади, зумовлені контекстом воєнних подій, призову до армії, збройних конфліктів; це призов військовозобов’язаних на службу в діючу армію у зв’язку із запровадженням військового стану; переведення всіх галузей промисловості на вироблення військової продукції [8]. У переносному ж значенні мобілізація – це зосередження засобів, сил (ресурсів) для досягнення певної мети; залучення кого-небудь (як населення загалом, так і конкретних громадян) або певних галузей виробництва чи суспільних інститутів до виконання якогось важливого завдання, масового заходу; приведення чого-небудь до активного стану, що забезпечує виконання якогось важливого завдання, масового заходу [5, с. 62].

Під соціально-політичною мобілізацією слід розуміти процес активізації індивідів і соціальних груп у політиці на постійній основі. Йдеться про асоціативну (колективну) повсякденну політичну діяльність, яка передбачає високий рівень участі мас в політиці. У такому випадку поняття «політична мобілізація» матиме більш вузьке значення. Під ним можна розуміти процес активізації людей і ресурсів державою, політичними партіями, громадськими рухами, окремими лідерами [4].

Політична мобілізація це процес залучення індивідів і груп до різних форм політичної активності.

Політичну мобілізацію визначають як високий рівень участі мас у політиці, їх політичне ангажування через форсування підтримки тих чи інших політичних дій значними масами населення [4]. Засоби та технології політичного ангажування можуть бути як м'які, такі, що переконують громадянина, орієнтуючись на його цілі й інтереси, так і жорсткі, примусові, які залучають маси до політичної участі, не звертаючи уваги на їх думки та погляди.

Прикладом політичної мобілізації населення є масові акції 2004 та 2013 – 2014 років. Протести виникли в Україні у період політичних криз, які загострилися тоді, коли важливі для суспільства події наклалися на підготовлений для протесту ґрунт. Мотиви та способи залучення індивідів до участі у протестах, як і форми політичної участі були абсолютно різними (від прямих, індивідуальних, до опосередкованих).

Американський дослідник М. Грановетер пояснює складність цього процесу тим, що у акторів є дві взаємовиключні альтернативи поведінки: бути активним учасником або пасивним спостерігачем, і вибір однієї з двох альтернатив залежить від умовного «порогу» участі. Для кожної людини цей «поріг» є індивідуальним, оскільки передбачає поєднання вигод та витрат. Для прикладу, якщо протестні акції носять радикальний характер, «поріг» приєднання нових учасників буде високим (80% – 90%), оскільки є великі ризики (арешти, санкції). Протилежна ситуація із мирними акціями протесту, поріг участі у яких набагато нижчий.

Індивідуальне сприйняття вигод та витрат залежить від кількості людей, які беруть участь в протестах. Із збільшенням кількості учасників протесту, зростає ймовірність його успіху. Крім того «поріг» політичної мобілізації диференціюється в залежності від віку, рівня освіти, типу політичної культури та психологічних факторів. Як зазначає М. Грановетер, для формування масової політичної мобілізації необхідні учасники з різними «порогами», які лежать в діапазоні (0%–100%) [6], лише за такої умови можливий масштабний протест.

На практиці демократичних перетворень політична мобілізація має грає ключову завершальну роль. Спочатку відбувається лібералізація режиму, що розширює можливості політичної діяльності індивідів і соціальних груп. Тобто починається активізація недержавних інститутів (асоціацій, організацій і т.п.), що сприяє широкій участі громадян в

політичному процесі. Поступово громадянська активність стає нормою політичної поведінки населення.

Підвищення рівня політичної мобілізації має ряд наслідків у соціально-політичній сфері: стабілізація системи і соціальних очікувань, засвоєння нових ролей і норм поведінки, забезпечення каналів недержавного регулювання політичної активності, усвідомлення цілей в політичній сфері через розвиток групової самосвідомості [1]. Це сприяє утвердженню моделі суспільно-організованої демократії.

Отже, мобілізація громадян потрібна для формування громадянської позиції осіб, інтенсифікації процесів самоорганізації та самодіяльної активності громадян; заохочення ділової (економічної) активності громадян у напрямі самозабезпечення, оцінки та оптимального, ощадного використання наявних у них і у державі загалом ресурсів [3, с. 78]; досягнення тривалого громадянського консенсусу серед трьох основних секторів суспільства – органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємницьких структур та об'єднань і громадських організацій з метою взаємного узгодження довготермінових цілей.

Однак, положення і приклади теорії демократизації в повному обсязі не можуть бути застосовані до трансформаційних процесів пострадянських країн, в тому числі України. Політичну активність громадян цих країн ускладнюють патерналістські очікування, які вкоренилися в масовій свідомості. Крім того, недовіру до інститутів влади викликає незацікавленість і байдужість до політичного життя. У цих країнах лояльність до демократії безпосередньо залежить від успіху економічних перетворень. Тому на сучасному етапі демократичних перетворень зростає значення основних суб'єктів мобілізації: держави і міждержавних об'єднань; депутатів та депутатських груп в парламенті, груп впливу в уряді, позадержавних об'єднань, асоціацій, політичних, духовних лідерів, моральних авторитетів.

Література

1. Березук О. О. Політична мобілізація як чинник динаміки політичного процесу: теоретичний аспект / О. О. Безрук // Теорія і методологія політичної науки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fsn.fhum.info/pdf/145/145_11.pdf.

2. Гончаров Д. В. Политическая мобилизация / Д. В. Гончаров // ПОЛИС. – 1995. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polithelpopolis.narod.ru/1995/1036515.htm>.

3. Залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні: Навч.-методичн. посібн. / А. О. Чемерис, М. Д. Лесечко, П. М. Рудніцька, А. О. Каляєв, Р. Л. Брусак // [За заг. ред. А. О. Чемериса]. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 96 с.

4. Исхакова Н. Г. Доверие как фактор политической мобилизации общества в условиях становления демократии / Н. Г. Исхакова // Молодий вчений. – № 8 (23). – 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/8/70.pdf>.

5. Краплич Р. Основи життєздатності неприбуткових організацій і мобілізація громади: Посібн. для осередків громадської активності / Р. Краплич // . – Рівне: ПП ДМ, 2008. – 128 с.

6. Мацієвський Ю., Ковалко В. Протестний потенціал та політична мобілізація в Україні: чинники взаємодії. – Центр політичних досліджень НаУОА, Острог. – 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpr.oa.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/11/Protestnyi_potencial_ta_pol_mobilizaciya_chynnyky_vzayemodiyi_Matsiyevsky_Kovalko.pdf.

7. Савченко И. А. Политический протест в современном обществе: технологический подход / И. А. Савченко // Теория и практика общественного развития. – 2012. – № 2. – С. 12–15.

8. Ямельницький О. Я. Політична мобілізація: до проблеми трактування поняття / О. Я. Ямельницький // Вісник Дніпропетровського університету. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Nazar/Downloads/vdufsp_2012_20_22\(3\)__17.pdf](file:///C:/Users/Nazar/Downloads/vdufsp_2012_20_22(3)__17.pdf).

Ростецька С.І.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

В даний час з усією очевидністю можна стверджувати, що геополітичні чинники здійснюють все більший вплив на процеси, що відбуваються всередині тієї чи іншої країни, в тому числі і України. Відповідно, дані фактори впливають і на зміну регіональних відносин, а з розвитком процесів глобалізації це вплив стає все більш значущим.

Регіональна ідентичність може розглядатися як ключовий елемент конструювання регіону як соціально-політичного простору та інституційної системи. Відзначимо, що регіональні ідентичності не замінюють і не скасовують національні, вони в більшості випадків носять додатковий характер і являють собою систему не жорстких, обов'язкових, а швидше нестабільних і гнучких зв'язків.

З точки зору О. Єрмоїної, необхідно чітко розмежовувати поняття зовнішньої і внутрішньої ідентифікації: якщо мова йде про зовнішню ідентифікацію регіону, то її можна позначити як процес розпізнавання і атрибутування регіональної ідентичності ззовні (в більш широкому соціальному просторі), в той час як суть внутрішньої ідентифікації полягає в самостійному рефлексивному встановленні і присвоєння суб'єктом (жителями регіону) власних соціальних властивостей і особливостей регіону (історичних, політичних, економічних, культурних і т. д.). Навколишній (об'єктивний) світ визначає внутрішній світ суб'єкта [1].

Соціальні заходи впливають на індивідуальний спосіб бачення світу суб'єктом. Самоідентифікація, що виражається насамперед у ототожненні себе з спільністю, являє собою суб'єктивну рівнодіючу, засновану на об'єктивно існуючих ідентифікацій з ознаками даної спільності. Це відноситься до будь-якої зі складових соціальної ідентичності, особливо до регіональної.

Регіональна ідентичність може служити основою для особливого сприйняття загальнонаціональних політичних проблем, що виражається в особливій електоральній поведінці під час національних виборів і

референдумів. Політизація регіональної ідентичності може йти далі, і як наслідок – формування регіональних партійно-політичних систем.

У стабільному суспільстві зі стійкою національною (загальногромадянською) ідентичністю регіональна ідентичність не виходить на перший план в ієрархії територіальних ідентичностей. У звичайних умовах вона проявляється у формуванні певної системи цінностей і норм поведінки жителів регіону поза зв'язком з етнічною приналежністю. В умовах ослаблення або кризи національної (загальногромадянської) ідентичності регіонально-етнічна ідентичність може скласти їй конкуренцію і, отримавши політичний відтінок, поставити під загрозу єдність країни.

Регіональна ідентичність може складатися і під впливом пресингу соціально-економічного характеру, тобто полягати в міжрегіональних диспропорціях в рівнях соціально-економічного розвитку. Важливо відзначити, що в цьому випадку політичні вимоги можуть висувати як процвітаючі регіони, використовуючи аргумент утриманства з боку бідніших регіонів, так і, навпаки, відносно бідні регіони: в цьому випадку використовується аргумент недостатньої уваги з боку центру, невдоволення проведеної ними політикою.

У першому випадку в якості прикладу можуть слугувати політичні вимоги макрорегіону півночі Італії і конституювання регіональних партій (ліг), у другому випадку – регіональні соціально-політичні рухи в Південній Європі або особлива електоральна поведінка населення східних земель Німеччини, де підвищену підтримку отримує Партія демократичного соціалізму. Доречно зазначити, що в разі формування регіональної ідентичності з соціально-економічної сторони мова може йти про посилення її негативного аспекту, орієнтації її не всередину, а зовні, на пошуки «ворога», в якості якого можуть виступати як бідні чи багаті регіони (недолік міжрегіональної солідарності), так і національний центр як «виробник» хаосу або джерело невмотивованих рішень, що порушують права регіонів.

Очевидно, що розділити культурні та соціально-економічні передумови формування регіональної ідентичності можливо тільки умовно, в більшості випадків мова йде про їх поєднання.

На культурно-історичні та соціально-економічні передумови регіональної ідентичності накладається ще один важливий фактор – фактор географічний, а точніше, або віддаленість від центру (ступінь

периферійності), або різкі відмінності між макрорегіонами країни, як правило, градієнт Північ / Південь, тобто властиве кожній великій країні розмежування між північними і південними регіонами (це може бути і градієнт Схід / Захід).

Відзначимо, що, наявність вираженої регіональної ідентичності, насамперед культурно-історичного характеру, в більшості випадків не є гарантією для регіонального «успіху», прискорення темпів соціально-економічного розвитку регіону. Позитивний досвід демонструють регіони, де присутній усвідомлений загальний економічний інтерес і є можливість здійснювати вибір в економічній політиці. В цьому випадку регіональний економічний інтерес генерує створення політичних інститутів, які, в свою чергу, конструюють, виробляють регіональну ідентичність, засновану на співробітництві акторів при виробленні спільних регіональних інтересів.

Література

1. Еремина Е. Региональная идентичность в контексте социологического анализа [Електронний ресурс] / Е. Еремина// Регионалистика. – 2011. – № 3. – Режим доступа: <http://regionsar.ru/node/781?page>

Савкова С.С.

*студентка IV курсу факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Вивчення особливостей виникнення, розвитку, функціонування громадянського суспільства, метою якого є насамперед, цивілізоване вирішення проблем (як на локальному так і на державному рівні), досягнення демократії, свободи, солідарності, справедливості є важливим завданням для дослідників політичної науки.

Серед авторів, які вивчали сутність та закономірності існування громадянського суспільства слід відзначити таких, як Банчук М., Бебик В., Бойчук М., Горбатенко В, Зубов А., Карась А., Колодій А., Кресіна І., Лісовий В., Панов М., Усаченко Л., Рябов С., Щедрова Г. та інші.

Громадянське суспільство і держава – це дві важливі реалії людського соціуму. Їх взаємодія носить історичний характер. В науковій літературі виділяють три концептуальні підходи до розуміння природи і проблем формування громадянського суспільства.

По-перше, індивідуально-особистісний підхід викладений у роботах І. Шумпетера, Р. Дарендорфа, І. Берліна. Генетичний або об'єктивістський підхід фіксує, що громадянське суспільство виникає раніше від держави, отже, про тотожність між ними не може йтися, як і про втручання держави до його побудови. Тому індивідуально-особистісна концепція змальовує громадянське суспільство як носія суто індивідуального, приватного інтересу, який протистоїть державі як уособленню інтересу загального.

По-друге, корпоративно-груповий підхід утвердився у континентальній Європі, переважно, у Німеччині. Сьогодні він представлений у працях таких дослідників, як Е. Блек, Д. Гелбрейт, Ж. Донзело, К. Леш. Структурний підхід заснований на визнанні єдності між громадянським суспільством і державою, яка виникає як альтернатива станово-феодалній моделі їх ототожнення і ранньобуржуазному варіанту їх розмежованості.

По-третє, індивідуально-груповий підхід до аналізу громадянського суспільства базується на синтезі індивідуально-особистісного і корпоративно-групового підходів. Його обстоюють такі дослідники, як Р. Вайнер, А. Арато, А. Селігмен, І. Шапіро, М. Волзер, А. Макінтайр. «До його основи покладений так званий, інструментальний методологічний підхід, що розглядає громадянське суспільство як генератор далекосяжних суспільних перетворень. Він ґрунтується на єдності особистісного і суспільного начал, які врівноважують один одного» [2, с. 92].

Відносини між державою і громадянським суспільством носять складний характер. З одного боку, держава покликана реагувати на імпульси, що йдуть від суспільства, і в підсумку має підпорядковуватися його інтересам, але, з іншого – вона сама намагається розширити свій вплив на суспільство. Остання тенденція отримує завершене втілення при тоталітаризмі: громадянське суспільство практично «розчиняється» в державі. І навпаки, можлива ситуація, коли громадянське суспільство намагається поставити себе на місце держави.

Конструктивна взаємодія громадянського суспільства з державою передбачає: ініціювання прийнятих рішень органами влади, тим самим

спонукає до активності саме державу; зміцнення приватної ініціативи, що дозволяє розширити варіанти вирішення деяких економічних та соціальних проблем без втручання держави (організація суспільно корисних видів діяльності, благодійних фондів, приватних навчальних закладів, ін.); формування політичної культури громадян.

До умов, які забезпечують ефективну і збалансовану взаємодію держави і громадянського суспільства, відносяться: «...загальність і розвиненість демократії, її реальний прояв у всіх сферах суспільного життя; залежність суспільства і влади від закону; легітимність влади та її функціонування в інтересах всіх громадян суспільства; розвиненість і прогресивний характер функціонування всіх елементів і структур громадянського суспільства» [3, с. 99].

Взаємодія громадянського суспільства та держави забезпечується за допомогою громадського контролю за діяльністю держави, який визначає допустимі межі втручання держави в приватне життя громадян. Але баланс відносин держави і громадянського суспільства, межі державного регулювання суспільних відносин не залишаються незмінними.

Вони визначаються історичними факторами розвитку певної країни, складаються конкретною ситуацією, іншими процесами, які відбуваються в суспільстві. Якщо ці зміни ведуть до посилення держави і ослаблення громадянського суспільства, то останні змушені вдаватися до свого захисного механізму, активації діяльності всіх своїх інститутів з метою впливу на державу як носія політичної влади.

Взаємодія громадянського суспільства та держави позитивно позначається на її функціонуванні і розвитку, забезпечує соціально-політичну стабільність в суспільстві. Це обумовлено наступними обставинами: по-перше, громадянське суспільство є одним з найважливіших і потужних важелів у системі стримувань і противаг у прагненні державної влади до абсолютного панування; по-друге, громадянське суспільство має потребу в державній підтримці; по-третє, держава зацікавлена у взаємодії з громадянським суспільством; по-четверте, специфіка громадянського суспільства, автономний характер його структурних елементів не виключає непередбачуваності їх дій.

Найбільш оптимальні можливості для взаємодії громадянського суспільства і держави, балансу їхніх відносин складаються в країнах з демократичним політичним режимом.

Варто погодитись із тим, що «Формування громадянського суспільства – одна з необхідних умов розвитку України шляхом проведення економічних, політичних і правових реформ, становлення правової держави. Поняття «громадянське суспільство» дає характеристику якісного стану суспільства в цілому з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини як громадянина, виконання громадянами своїх політичних, громадянських обов'язків, усвідомлення себе як носіїв суверенітету, джерела влади, як свідомих суб'єктів політичної діяльності, як людей, відповідальних за наслідки своїх дій, майбутнє своєї країни та світової спільноти в цілому» [4, с. 173].

В демократичній державі зростає вагомість інноваційних ідей, ініціативи громадян при прийнятті владою рішень, тобто посилюється роль інститутів громадянського суспільства. Розширення участі інститутів громадянського суспільства в процесах прийняття владних рішень щодо задоволення потреб громадян у різних сферах суспільного життя дозволяє сподіватися на утвердження в державі демократичного громадсько-публічного урядування.

Відзначається високий показник усвідомлення українськими громадянами необхідності їх впливу на зміст державної політики та прийняття політичних рішень, а також підвищення відповідальності, підконтрольності органів державної влади та їх посадових осіб суспільству.

Одним із найважливіших показників демократичності держави та стану розвитку громадянського суспільства є ставлення населення до інститутів влади. Цей показник є важливим, оскільки засвідчує ефективність демократичних механізмів добору еліт та виборних інститутів влади.

Досі в Україні тривають дискусії про вплив держави та про баланс сил державної влади й суспільства. На думку М. Банчука «Значна частина населення вбачає в державі чужу, корумповану силу, якій не можна довіряти, хоча і дотримується утопічного погляду, ніби за допомогою державних засобів можна створити нове громадянське суспільство. Між іншим, це типова утопія, поєднана з надією на мудрого вождя, авторитетного правителя, який, прийшовши до влади, владнає все справедливо й демократично. Державна влада дійсно може сприяти

встановленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу її можливості обмежені» [1, с. 63].

Процес формування громадянського суспільства в Україні реалізується досить повільно. Слід більше уваги приділяти формуванню та розвитку його основних складових, забезпеченню прав і свобод громадян, створенню всебічних умов для розвитку особистості. Потрібно визначити й основні напрями подальшого просування України на шляху формування та утвердження основних інституцій громадянського суспільства.

Література

1. Банчук М. Громадянське суспільство в Україні: поняття і реальність / М. Банчук // Людина і політика. – 2003. – № 1 (25). – 94 с.
2. Гаджиев К.С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования / К.С. Гаджиев // Вопросы философии. – 1991. – № 7. – 104с.
3. Усаченко Л.М. Історичний розвиток поняття «громадянське суспільство» як свідчення сутнісної еволюції його взаємовідносин з державною владою / Л.М. Усаченко // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – № 3(8). – 173 с.
4. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство і демократична правова держава: проблеми взаємовпливу / Г. П. Щедрова. – К. 1994. – 213 с.

Савойська С.В.

доктор наук в галузі політології

Міжрегіональна академія управління персоналом,

професор кафедри політичних наук

Міжрегіональна кадрова академія,

доцент кафедри політичних наук

Київський національний університет будівництва і архітектури

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ПОЛІЕТНІЧНЕ ЧИ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНЕ?

Більшість вітчизняних науковців погоджується із тим, що український народ, як американський, французький, німецький та ін., має консолідуватися навколо державної/офіційної мови, якою у сучасній Україні є українська, його культури, національних цінностей і символів при збереженні та розвитку мов і культур усіх етносів, які мешкають на території держави. Утім, не усі вітчизняні політики погоджуються із таким твердженням. Із цим не погоджуються проросійськи налаштовані політики [1, с. 233], позаяк вважають українське суспільство багатонаціональним. Більше того, вони намагаються довести, що російська етнічна меншина є в Україні корінною нацією (народом) [1, с. 147], яка має право претендувати на підвищення статусу для своєї мови. Щоб довести, що російська мова має бути у сучасній Україні державною/офіційною на рівні з українською мовою, проросійські націоналісти [2, с. 331] намагаються довести, що український народ є багатонаціональним.

Із цим категорично не погоджуються вітчизняні науковці, зокрема, Ю.Бадзьо, І. Дзюба, І. Діак, П. Кононенко, В. Лизанчук, Л. Масенко, В. Скляр та ін., а також проукраїнські [1, с. 234] політичні сили. Із цим категорично не погоджується вітчизняний науковець А. Колодій, яка не вважає українське суспільство багатонаціональним, а тим більше, полікультурним. На її думку, українське суспільство є поліетнічним та етнокультурним, якщо зважити, що етнічність тісно пов'язана із національністю особи, яка вказує на її приналежність до певної нації або етнічної групи [3, с. 129]. За переписом українського населення (2001 р.) у сучасній Україні мешкає понад «130 націй і народностей». Але це, на думку А. Колодій, [3, с. 208] не свідчить про багатонаціональний склад українського населення або його багатокультурність (полікультурність). У

цьому випадку, як вважає науковець, ми можемо говорити лише про культуру, що належить етнічній групі, яка мешкає на чужій території, оскільки, як свідчить історія, етнічні росіяни стали з'являтися на території України лише у другій половині XVII ст. як переселенці із центральних регіонів тодішньої Московії, яка почала називатися Росією лише на початку XVIII ст. за правління російського імператора Петра I. Тому українське суспільство, за винятком кримських татар, які є корінною нацією, кримчаків і караїмів, як стверджує А. Колодій, є поліетнічним, бо не складається із багатьох націй [3, с. 131], кожна із яких мешкає на окремій території. Крим, до речі, також ніколи не був територією Росії, тим більше, якщо зважити, що він був відвойований в Османській імперії у 1783 році, під якою він перебував із кінця XV ст. З іншого боку, багатонаціональність, на думку А. Колодій, українській спільноті нав'язують «спеціалісти у галузі статистики, які не знають, що таке статистично вагома група, або виконують менш чи більш усвідомлено чиясь політичне замовлення: утопити у міфі про неймовірне... культурне розмаїття і справжні проблеми етнонаціонального розвитку» [3, с. 127].

Цю ідею підхопили проросійськи налаштовані політики, яких називають у сучасній Україні «п'ятою колоною» [4, с. 328], які часто видають бажане за дійсне і таким чином намагаються запевнити український народ, що він є багатонаціональним та полікультурним. Тим більше, якщо усвідомити, що мови етнічних груп не помітні на мовній карті України, якщо не зважати на існування закону «Про засади державної мовної політики» і тих регіональних мов, які розкололи українське суспільство за мовно-політичною ознакою. Це, до речі, свідчить про його напівлегітимне значення і сутність. Усе це, на думку А. Колодій, засвідчує безграмотність тих фахівців і політиків, які поширюють в українському суспільстві міф, що воно є багатомовним, багатонаціональним і полікультурним. Вони таким чином нав'язують українцям «стереотип про полікультурне розмаїття України, що є, на думку вченого, звичайним пропагандистським штампом, який зберігся із радянських часів» [3, с. 127].

У цій ситуації А. Колодій радить не плутати два поняття «поліетнічність» і «багатонаціональність» із «багатонаціональністю таких держав, як Росія, де окремі нації мають свої автономні утворення у межах федерації, або Індія, де не вщухають міжнаціональні конфлікти» [3, с. 132], які час від часу виникають на мовно-політичному і культурному

ґрунті. Політизацію цих понять та їх підміну одне одним було використано проросійськи [1, с. 233] налаштованими політиками для розколу українського народу на україномовну та російськомовну частини. Це призвело до революційних подій у 2004 та 2013 рр., які поглибили розкол українського суспільства на регіональному рівні [3, с. 310]. Про це свідчать анексія АР Крим Росією та її війна (АТО) на Сході України, яка продовжується. До цієї ситуації призвела деструктивна мовна політика проросійських націоналістів [2, с. 331], які силоміць проштовхнули у Верховній Раді України (3 липня 2012 р.) уже згаданий закон, який розколов українське суспільство та регіони України за мовно-політичною ознакою.

Загалом, немає потреби доводити, що від ефективності проведення мовної політики залежить мовна ситуація у суспільстві. Ця проблема захована в АТО і замовчується нинішньою владою як така, яка псує її імідж наразі і не додає балів на майбутніх президентських виборах. Зазначений закон було позитивно сприйнято та ухвалено проросійською [1, с. 233] місцевою регіональною владою Півдня і Сходу України. Утім, місцева проукраїнська [1, с. 234] влада Центру і Заходу України, за винятком окремих груп і спільнот, категорично відмовилася ратифіковувати цей закон і таким чином ділити українців за мовно-політичною та культурною ознаками.

Тобто, поширення комунікацій у сучасній Україні тими регіональними мовами, які мають статус офіційних/державних на власній історичній Батьківщині, не сприйняли мешканці центрального і західного регіонів, які дбають про захист національних інтересів [5, с. 388] та єдність українського народу під спільною для усіх груп і спільнот українською мовою та культурою. Наприклад, угорська мова як офіційна/державна об'єднує усі мовно-політичні спільноти в Угорщині, румунська – у Румунії, російська – у Росії, а українська мова має об'єднувати українську спільноту в Україні. Інакше, Україна розпадеться за мовно-політичною ознакою на ті території, де ці мови є регіональними. На цій основі у майбутньому за такої мовної політики можуть виникнути такі автономії або самостійні держави, як Закарпаття, Буковина, Новоросія та ін. Щоб сучасна Україна була соборною, консолідувати український народ має лише українська мова і культура, яка має залишатися єдиною державною [2, с. 93]. Це є, на думку І. Кресіної, беззаперечним фактором, нашим спільним національним надбанням і багатством, а підтримка і розвиток

мов корінних народів та етнічних меншин є культурним збагаченням української політичної нації [6, с. 342].

Отже, українське суспільство – це поліетнічна спільнота, найчисельнішою складовою якої є автохтонна українська нація [7, с. 432] (77,8%), навколо якої об'єднуються усі інші малочисельні нації та етнічні групи на основі любові до Великої Батьківщини, якою є Україна, національних інтересів [5, с. 338], спільної для усіх єдиної державної мови, якою є українська, та національної культури, яка, на слушну думку І. Кураса, виступає важливим консолідуючим чинником [8, с. 489].

Література

1. Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2015. – 396 с.
2. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації. – 4-те видання, виправлене і доповнене / укладач В. М. Піча, наук. редакція Л.Д.Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. – Львів: Новий Світ. – 2000, 2015. – 516 с.
3. Колодій А. Національний вимір суспільного буття. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
4. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2015. – 492 с.
5. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
6. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
7. Обушний М., Коваленко А., Ткач О. Політологія: Довідник / За ред. М. І. Обушного. – К.: Либідь, 2009. – 501 с.
8. Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

Столярова А.Ю.

*студентка IV курсу факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЯК СКЛАДОВА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ СУБ'ЄКТІВ

Інституціоналізація владних суб'єктів в Україні обумовлена становленням державності на початку 90-х років минулого століття та системними змінами у політиці, економіці, соціальних відносинах та громадській думці, які пов'язані із переходом від авторитарного до демократичного політичного режиму. При цьому, однією із визначальних складових інституціоналізації владних суб'єктів (тобто акторів, які безпосередньо впливають на прийняття та реалізацію політичних рішень, визначення стратегії та тактики перетворень, їх темпу та спрямованості) в умовах нестабільності виступає електоральний процес.

Дослідження електорального процесу як складової інституціоналізації владних суб'єктів представлено у роботах таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як Г. Алмонд, Зб. Бжезинський, С. Верба, Ю. Габермас, Л. Даймонд, Р. Даль, Т. Карл, Т. Карозерс, А. Лейпхарт, С. Майнверінг, Д. Растоу, А. Степан, Ф. Шміттер, Є. Бистрицький, М. Головатий, Є. Головаха, В. Горбатенко, Г. Зеленько, Ф. Кирилюк, А. Колодій, С. Наумкіна, Ф. Рудич, С. Рябов, Ю. Шемчушенко, Д. Яковлев, ін.

Дослідження електорального процесу з кута зору політичної науки систематично проводяться з початку ХХ століття. Відповідно, сформувались чотири основні школи досліджень електорального процесу та електоральної поведінки громадян. По-перше, соціологічна школа, засновники якої – П. Лазарсфельд та Б. Берельсон вважали, що політичні вподобання індивіда міцно пов'язані з його соціальною приналежністю, інтересами групи, верстви та класу. По-друге, соціально-психологічна школа (засновники Е. Кемпбелл, Ф. Конверс та ін.), які наголошують, що електоральна поведінка детермінується емоційною солідарністю громадян з тими чи іншими ідеологіями, партіями та лідерами. По-третє, раціонально-інструментальна школа (засновники Й. Шумпетер, Е. Даунс) вважають, що поведінка виборців визначається їх раціональним вибором, спрямованим на одержання максимальних вигод за найменших витрат.

По-четверте, екологічна школа (засновники А. Зигфрід, Ф. Гогель та ін.) представники якої досліджують реалізовану поведінку виборців, яка багато в чому детермінується впливом соціального середовища, вираженого у просторовому плані.

Слід відзначити, що «... перші три школи створені в межах біхевіоризму, або теорії раціонального вибору, головна їх увага прикута до поведінки окремих виборців або їх первинних груп, основне джерело інформації – результати опитувань. Четверта школа близька до політичної географії, її основна база даних – статистика підсумків голосувань, внаслідок цього виборці подаються у складі більш-менш подільних груп. Слово «екологічний» у її назві слід розуміти як «поселенський», бо поведінка виборців аналізується залежно від місця їх проживання» [2, с. 205].

До макросоціальних факторів, що впливають на хід та результат електорального процесу належать:

- тип суспільства, що визначає зміст і характер абсолютно всіх процесів, які відбуваються у всіх сферах його життєдіяльності;
- етап (фаза, цикл) розвитку даного суспільства, який, при збереженні загального змісту, визначає характер процесів, що відбуваються в економічній, політичній і духовній сферах;
- пануючий тип економічних відносин, який певною мірою формує «правила гри» у політичних стосунках і виборчих процесах;
- ступінь розвитку демократичних процесів у суспільстві за лініями галузей влади, владних вертикалей, конституційних гарантій прав і свобод громадян.

Також на виборчий процес впливає термін панування тоталітарних режимів на даній території, система розселення, а також вироблена на цій основі структура відносин «центр – регіони»: «чим більш незбалансованою є система розселення народу, тим більше в даній державі політичних об'єднань, які виражають регіональні інтереси, активізуючи цей аспект політичної свідомості і поведінки людей» [1, с. 7].

На зміст і характер електорального процесу та електоральної поведінки громадян як важливих складових інституціоналізації владних суб'єктів, окрім макросоціальних факторів, також впливають:

- рівень розвитку суспільної і, в першу чергу, політичної свідомості суспільства в цілому і його складників;
- рівень розвитку політичної культури;

– зміст і характер ціннісних орієнтацій, властивих даному суспільству і складникам його ієрархічної структури.

В сучасних умовах інституціоналізація політичної волі громадян, яка виражається у ході електорального процесу, забезпечує модернізаційний розвиток та демократизацію діяльності владних суб'єктів. Електоральний процес «...наділяє представництвом одних учасників політичного процесу та відштовхує інших. Без інституціоналізації, без політичних інститутів демократії жодна сучасна демократична держава існувати не може. Інститути та ступінь інституціоналізації, отже, є одним із критеріїв для визначення рівня організованості та наявності порядку в сучасній демократичній державі» [2, с. 206]. Становлення державності та інституційналізація владних суб'єктів в Україні обумовили необхідність осмислення діяльності владних суб'єктів з кута зору політичної науки на шляху від авторитаризму до демократії.

Після 1991 року формування нових державних інституцій та встановлення правового та політичного балансу між ними – тобто сам процес державотворення – став рушійною силою електорального процесу та інституціоналізації владних суб'єктів в Україні. На наступних етапах розвитку електорального процесу, паралельно із державотворенням відбулись докорінні зміни у партійному просторі, діяльності мас-медіа та інституціях громадянського суспільства.

На думку К. Черкашина поведінка громадян у ході електорального процесу розуміється як «... політичні пріоритети виборців, що висловлюються ними в ході голосувань на виборах та референдумах» [2, с. 204].

Слід відзначити специфіку сучасного етапу інституціоналізації владних суб'єктів, яка пов'язується із електоральним процесом. Ця специфіка проявляється у наступному. По-перше, віртуалізація електорального процесу: партії та інші політичні інститути перетворюються на «бренди» та створюються за законами інформаційних технологій, втрачаючи функцію представників громадськості. Фактично, політичну боротьбу між суб'єктами влади перенесено з ідеологій, організацій та програмних положень у сферу віртуальних іміджів. По-друге, масштабне розповсюдження інформаційних технологій уможливорює розвиток електронного голосування, що створює технологічні можливості для постійної участі громадян у прийнятті основних політичних рішень. Глобальне розповсюдження Інтернету, який

включає в себе інформаційну та комунікативну технології на основі відкритих стандартів, у поєднанні з реформами державного управління, відомими як Новий Публічний Менеджмент, позиціонує електронний уряд як важливу складову інституціоналізації владних суб'єктів на сучасному етапі розвитку.

По-третє, існує реальна небезпека того, що у результаті електоральних кампаній політична влада буде переходити до тих, хто вдало використовує можливості телебачення та інших медіа, а не до фахівців з теорії та практики управління.

Література

1. Білоусов С.А. Об'єктивна основа і суб'єктивні фактори електорального вибору населення в умовах суспільства, що трансформується (на матеріалах Південно-Східного регіону України): автореф. дис. на здобуття канд. політ. наук: 23.00.02 / С.А. Білоусов. – НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2002. – 19 с.
2. Черкашин К. Територіальна диференціація України у контексті електоральних переваг / К. Черкашин // Вестник СевГТУ. – 2003. – № 50. – С. 204–214.

Тимченко М.М.

*аспірант кафедри політології, асистент кафедри політології
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ВПЛИВ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ НА СТАН ПАРТІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Однією з найважливіших складових політичної комунікації є партійна комунікація. Змістом партійної комунікації є повідомлення та інформація, які циркулюють всередині партії між її структурними елементами, або за рішенням партійних структур можуть бути передані іншим партіям, політичним інститутам, політичним акторам або окремим індивідам. Зазвичай саме партія виступає ініціатором комунікативного процесу.

Розглядаючи політичну діяльність з комунікаційної точки зору, очевидно, що взаємини між політичними партіями та блоками в ході їх

боротьби за завоювання, утримання і використання влади, незалежно від того, який би характер вони не набували, не можуть виявлятися інакше як у формі інформаційного обміну, тобто комунікації.

Наявність безлічі параметрів у сфері партійного будівництва зумовлює складну, багатовимірну структуру інформаційно-комунікативного обміну між усіма структурними елементами політичної партії.

Становлення комунікації у політичних партіях як сфери професійної діяльності, пов'язано з виникненням професії комунікатора, яка на сьогоднішній день ще не є визнаною офіційною політичною наукою, у наукових колах точаться дискусії стосовно того, чи може журналіст вважатися комунікатором.

Важливість глибокого аналізу партійної комунікації як складової політичної комунікації зумовлена тим, що на сучасному етапі політичні партії відіграють одну з головних ролей, як в системі політичної комунікації так і в системі політичного процесу загалом.

Комунікаційний аспект діяльності політичних партій, попри наявність деяких публікацій ще не знайшов свого всебічного та всеохоплюючого вивчення, сфера вивчення партійної комунікації в теоретичному і практичному плані є малорозробленою. Окремі публікації належать таким вітчизняним дослідникам політичних партій як В. Бебик, М. Морарь, М.Обушний, К. Меркотан, А. Романюк, О. Шиманова та інші.

Відомий український дослідник М. Обушний визначає партійну комунікацію як ідейно – корпоративну сукупність індивідуальних і групових внутрішніх та зовнішніх комунікативних повідомлень прямого й зворотного зв'язку, спрямованих на виконання статутних та програмних цілей та завдань партії [2, с. 83].

На думку О. Шиманової, партійна комунікація є одним з видів політичної комунікації, коли політична інформація циркулює всередині партії, між її структурними елементами та членами, або ж ініціативи партії передаються особі, громадянину, групі, іншій партії, політичному актору або іншому політичному інституту [1, с. 180]

Більшість вітчизняних дослідників у загальному вигляді виокремлюють зовнішній та внутрішній аспекти партійної комунікації. У своїх дослідженнях вони мають позицію близьку до підходу відомих американських науковців у сфері управління М. Мексона та М. Альберта, які виділяли два види комунікації:

- комунікація між організацією та її зовнішнім середовищем;
- комунікація між рівнями та підрозділами організації [3, с. 267].

Одним з ключових чинників які визначають рівень партійної комунікації є існуюча в країні виборча система. За роки незалежності, в Україні на різних періодах розвитку демократичних інституцій існували усі три типи виборчої системи (мажоритарна, пропорційна та змішана). Залежно від типу виборчої системи змінюється і характер комунікаційних зв'язків як всередині партійної структури так і на міжпартійному рівні. Наприклад в умовах пропорційної виборчої системи з закритими списками, коли виборець обирає не конкретні персоналії а партію – не відбувається комунікації між виборцем і певним кандидатом. Комунікатором в даному випадку виступає партія в цілому. Суттєвим недоліком даної виборчої системи є те, що виборець не знає який конкретно депутат представляє його інтереси, що суттєво знижує рівень комунікаційних зв'язків за лінією «виборець – депутат» але в умовах існування інституту імперативного мандату, суттєво посилює комунікаційні зв'язки за лінією «депутат – партія».

В умовах мажоритарної системи, навпаки, партія відходить на другий план у комунікаційному процесі, її місце посідає певний кандидат. Комунікація в умовах даної виборчої системи відбувається за лінією «виборець – кандидат», балотування відбувається у межах локалізованого виборчого округу з чіткими кордонами, а не в межах всієї країни загалом, як в умовах пропорційної виборчої системи. Найбільш ефективним засобом в умовах існування даної виборчої системи – є особисті зустрічі з виборцями. Відповідно виборчі програми ті інші елементи зовнішньої партійної комунікації були орієнтовані на дію в межах певної території.

В умовах змішаної виборчої системи як партія, так і окремі кандидат виступають рівноправними учасниками комунікаційного процесу, як з рядовими партійними активістами, так і безпосередньо з виборцями. Особливістю цієї виборчої системи є те, що активну роль у виборчому процесі відігравали місцеві партійні організації, оскільки частину голосів отримувала безпосередньо партія, іншу частину – отримували окремі кандидати.

Отже в якості висновку можна зазначити, що існуюча в країні виборча система чинить значний вплив на рівні партійної комунікації. Кожна виборча система має свої переваги та недоліки для функціонування комунікаційних процесів як всередині партійної структури так і на

міжпартійному рівні. Стратегічним завданням для будь якої політичної партії, є ефективне управління комунікаційними процесами та можливості адаптування партійної структури до будь якого типу виборчих систем.

Література

1. Шиманова О.В. Виборчі списки як індикатор внутрішньопартійної комунікації (на прикладі виборчої кампанії 2006 року).// Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С. 180-184.
2. Обушний М.І. До питання сутності поняття «партійна комунікація»./ С. 83.
3. Мексон Майкл Х., Альберт Майкл, Хедоури Франклин. Основы менеджмента: [Пер. с англ. М.А. Майорова]. – М.: Дело, 2000. – С. 267.

Токаленко П.О.

аспірант

Херсонський національний технічний університет

ДОЛЯ УЧАСНИКІВ ПОВСТАННЯ НА БРОНЕНОСЦІ «ПОТЬОМКІН» У ЧЕРВНІ 1905 РОКУ У МАТЕРІАЛАХ ОФІЦІЙНОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ПРЕСИ

У радянській історіографії повстанню на броненосці «Потьомкін» приділялась особлива увага. Афанасій Матюшенко та Григорій Вакуленчук стали героями боротьби проти самодержавства, броненосець «Потьомкін» – символом Першої російської революції.

З цього приводу доречно зауважити, що бунтівний екіпаж, хоч і складався з матросів, які походили з робітниче-селянського середовища, жодним чином не був пов'язаний з більшовицькою партією. Частиною революційного руху він став під впливом внутрішніх процесів імперії та під тиском зовнішніх політичних обставин, тобто основною причиною бунтівних настроїв на флоті все-ж таки були події на Далекому Сході, зокрема Цусімська трагедія, чутки про яку швидко розійшлись серед матросів.

19 червня 1905 року командиру транспортного судна «Псезуапсе», який прибув на броненосець «Потьомкін», матросами було повідомлено про те, що вони оголосили війну самодержавству. Наступного дня з броненосця були надіслані в усі іноземні консульства надруковані заяви наступного змісту: «Князь Потёмкин Таврический начал решительную борьбу против русского самодержавия. Оповещая о том все европейские правительства, мы считаем долгом заявить, что мы гарантируем полную неприкосновенность всем иностранным судам, плавающим по Черному морю» [1, с. 63]. Ця заява була чистим фарсом. Звісно, після того як екіпаж став ізольований від централізованої системи постачання, він зіткнувся зі справжніми проблемами: нестача провіанту, вугілля, відсутність медичної допомоги (декілька матросів були хворими на тиф, існувала ймовірність епідемії на броненосці). У зв'язку з цим був захоплений грецький торговий пароплав з м'ясом та вугіллям, дуже «чемно пограбований» (була видана квитанція на оплату до руського державного казначейства) та біля Феодосії та ж доля спіткала торговий пароплав «Великий князь Алексей» [2, с. 4].

В Одесі чутки про бунт швидко розійшлися містом. На броненосець чекали. До нього безупинно підпливали човни, катери, яхти з провіантом від студентів, інтелігенції та небайдужих городян. Робітники (близько 300 чоловік) вийшли у порт, щоб загрузити вугіллям бунтівний броненосець [3, с. 48]. Болгарський крейсер «Надія», який знаходився у навчальному плаванні привітав «Потьомкін» спустивши прапори [3, с. 59]. Була навіть спроба провести антиурядову акцію на підтримку «Потьомкіна», під час якої 14 чоловік затримали [4, с. 1].

Після масових заворушень в Одесі в червні 1905 року, у яких «Потьомкін» брав безпосередню участь, завдаючи економічних збитків місту [5, арк. 56], броненосець був вимушений залишити Одесу та вийти у відкрите море. Він направився у румунську гавань Кюстенджи (Констанца), де після переговорів з румунською владою, команда зійшла на берег [1, с. 63].

Всі ці події призвели до падіння авторитету російської армії та флоту в світі. Британська «Times» писала про те, що було прийнято рішення позбавити Чорноморську ескадру однієї кольорової стрічки з хрестом святого Георгія, яка прикрашала матроські кашкети екіпажу Чорноморського флоту після Кримської кампанії [2, с. 4].

Петербурзький кореспондент «Руського Листка» зазначав, що матроси спочатку відносилися до румунського уряду з недовірою, побоюючись, що їх видадуть. Коли зрозуміли, що це їм не загрожує повеселішали та влаштували танці на вулицях Констанци з румунськими жінками. Матроси продавали свої кашкети зі стрічками румунам як сувенір, а ватажок матросів Афанасій Матюшенко розділив між матросами 5 тис. рублів. Ще 700 тис. рублів були захоплені революційним комітетом, утвореним на броненосці [6, с. 4].

Кореспондент петербурзької газети «Новое время» Н. Лендер звернув увагу на те, що румунський уряд був проти перебування «неспокійного російського елементу». Румунським урядом було прийнято рішення про розподіл матросів на декілька груп.

Подальша доля матросів склалася по-різному. Відомо, що, ними опікувався утворений Комітет допомоги «потьомкінцям», серед членів якого був руський емігрант пан Арборек (в Росії мав інше прізвище – Кедров). Частина матросів була задіяна на будівництві румунських кораблів, а деякі, навіть, працювали на приватних господарствах у румунських фермерів [7, с. 2].

Румунська газета «Secolul» писала, що президент міністрів Румунії князь Георге Григоре Кантакузень, висловився про великий ризик перебування руських матросів в румунських селах. Він стверджував, що Російська монархія була дуже популярна серед румунського селянства. Румуни бачили в російському імператорі – захисника православ'я, тобто найвищу справедливість. Портрети російських імператорів та полководців часів російсько-турецьких війн висіли майже у кожному будинку. Румунський уряд не був проти цього, однак поява руських матросів-бунтівників у середовищі румунських селян могла підірвати авторитет румунської влади [7, с. 3].

Однак, незважаючи на це, Кенігсбергська газета інформувала з Бухаресту про те, що румунський уряд не бажав видавати матросів російській владі. Навіть деякі політичні гуртки ініціювали збір коштів для відправки матросів в Аргентину [6, с. 4]. Берлінські та віденські газети наввипередки робили сенсаційні заяви, що нібито російські матроси були прийняті до складу румунської армії [2, с. 1].

Також стало відомо, що частина бунтівних матросів повернулась у Севастополь [1, с. 63]. Стосовно цих новин, Генерельний консул Росії у Галаці Є. О. Буткович заявляв, що матроси все частіше намагалися

дізнатися про свою майбутню долю у разі їх повернення на Батьківщину. Незважаючи на те, що на кожного з них чекав трибунал були серед них такі, які були згодні бути повішаними, тільки б побачитися з рідними [7, с. 2].

Частина матросів, все ж таки не зважаючи на побоювання, повернулися на Батьківщину та, звичайно, відразу ж вони були заарештовані. Воєнно-морський суд виходячи зі ступеня провини, проговорив трьох з них (Зауланцев, Луцаєв, Мартьянов) до страти, яка на основі Маніфесту 21 жовтня 1905 року, була замінена на позбавлення всіх станових прав та каторгу на 15 років. Ще трьох було засуджено до каторжних робіт на строк від 7 до 20 років зі зменшенням строку покарання удвічі згідно до Маніфесту. Інші були засудженні до виправних робіт в арештантських відділеннях та до інших більш м'яких покарань.

У 1907 році уряд дізнався про повернення одного з керівників повстання – Афанасія Матюшенко. Негайно були відправлені поліційним установам імперії циркуляри про його арешт. Він був затриманий 3 липня 1907 року у Миколаєві та доставлений у Севастополь.

Смертний вирок був винесений 17 жовтня 1907 року. Через два дні в ніч на 20 жовтня його стратили [1, с. 64-65].

Доля учасників червневого повстання на Чорноморському флоті складалася по-різному і часто залежала від того, яке рішення особисто для себе прийняв кожен з них. Афанасій Матюшенко після перебування у Румунії відправився до США, де мав змогу оселитися, але він повернувся до Європи, а згодом і до Російської імперії, де був заарештований та страчений згідно з рішенням трибуналу. Частина матросів, яка відмовилась від повернення, усвідомлюючи свою долю, приєдналась до революційних європейських партій, залишилась у Румунії, чи розселилась по різних європейських країнах. Ті ж, хто повернувся в надії побачитись з рідним, понесли повну відповідальність за свої дії чи бездіяльність під час флотського бунту згідно з законодавством Російської імперії.

Література

1. Полянский Н.Н. Царские военные суды в борьбе с революцией / Н.Н. Полянский. – М., 1958. – 240 с.
2. Херсонские губернские ведомости. – 04 липня. –1905. – № 77. – С. 4
3. Хроника революционных событий на Одессине в годы Первой русской революции. 1905-1907.– Одесса, 1976.,– 207 с

4. Херсонские губернские ведомости. – 01 июля. –1905. – № 76. – С. 1
5. Державний архів Одеської області, ф-р. 2. – оп. 13. – спр. 5
6. Херсонские губернские ведомости. – 06 липня. –1905. – № 78. – С. 4
7. Херсонские губернские ведомости. – 25 липня. –1905. – № 86. – С. 2

Травлос Т.С.

*аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

ФЕНОМЕН МАСОВОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Практично всі наукові теорії вважають «масовою» таку соціальну структуру, в якій людина нівелюється, стаючи невидимим елементом соціальної машини, виконуючи її потреби, відчуваючи себе жертвою знеособленого соціального процесу. Тривалий час, масове суспільство розглядалося як фатальний наслідок індустріалізації та урбанізації, які відірвали суспільство від «доіндустріальних структур», зруйнували «проміжні відносини» – громаду, цех і навіть сім'ю. Основою масового суспільства називалося масове виробництво стандартизованих речей і маніпулювання смаками та поглядами людей, їх психологією.

Саме поняття «маса» було взято філософами, політологами та соціологами з соціальної психології. Воно було сформульовано на основі конкретних емпіричних спостережень за ситуативно виникаючими (а значить, і ситуативно розпадаючимися) множинами людей і стихійними формами їхньої поведінки. Стихійні – значить, неструктуровані, не закріплені, неформалізовані. Головна особливість «маси» – тимчасовість її існування. «Маса» завжди функціональна, а не морфологічна, динамічна, а не статична. Нарешті, маса виникає і функціонує на основі власних внутрішніх, психологічних, а не зовнішніх (соціологічних, філософських і т. п.) закономірностей, хоча в якості передумов її виникнення всі вони, безумовно, можуть виступати.

Роль мас в суспільстві стає помітною, коли руйнуються групові зв'язки і міжгрупові межі, коли суспільство деструктується, переживаючи період

своєрідного «соціопотрясіння». Таке відбувається в періоди великих воєн, соціальних революцій, політичних переворотів, поспішних великомасштабних соціальних реформ. «Маси» – категорія нестабільного, кризового суспільства і «смутного» часу. Для аналізу стабільного суспільства найбільш адекватні, наприклад, поняття «групи», «страсти», «класи» або «шари» населення. Ось чому В. І. Ленін, використовуючи поняття «маси» для аналізу революційного періоду, застосовував зовсім різні категорії, розглядаючи стабільне (царська монархія) або стабілізується (після приходу більшовиків до влади і закінчення громадянської війни) суспільство [1, с. 130].

В організованому, структурованому суспільстві, у свідомості та поведінці людей існують психологічні межі, що виникають у зв'язку з приналежністю людей до тих чи інших груп. Кожен знає свою «територію» і рідко може порушити існуючі межі. Проте варто трапитися значному соціально-політичному потрясінню, як ці межі руйнуються. Тоді люди утворюють неструктуровану масу, а їхня психіка і поведінку набувають дезорганізований, стихійний, масовий характер.

Наступним кроком стають масові дії. До основних форм масових дій поведінки відносяться: чутки – сукупність відомостей, які виникають з анонімних джерел і поширюються по неформальних каналах. Поширення чуток – це форма масової поведінки; масова істерія – стан загальної нервозності, підвищеній збудливості і страху, викликане найчастіше необґрунтованими чутками; паніка – така форма масової поведінки, коли люди, які зіткнулися з небезпекою, проявляють нескоординовані реакції. Вони діють незалежно, як правило, заважаючи і травмуючи один одного. Масове поведінка найчастіше виникає в цілях: подолання екстремальних ситуацій (пожежа, землетрус, криза, соціальне гноблення, загроза); розрядки накопичених і довго стриманих емоцій (страху, захоплення, невпевненості, ненависті) [2, с. 99].

Натовп часто стає об'єктом маніпулювання з боку екстремістських партій і організацій, які використовують несвідомі ірраціональні мотиваційні механізми учасників масових дій. Роль цих механізмів тим більше, чим менше людина розуміє суть подій. Крім того, в певних умовах несвідомо-ірраціональні спонування можуть взагалі витіснити всі інші форми регуляції поведінки. Наприклад, голод і страх здатні стати такими психологічними домінантами, які будуть викликати паніку, погроми, масові заворушення, бунти, заколоти, повстання т. д. [3, с. 121].

Дещо інший тип масової поведінки представляють соціальні рухи, під якими прийнято розуміти колективні дії, що сприяють або перешкоджають соціальним змінам.

Соціальні рухи, як правило, виникають стихійно і відрізняються низьким рівнем організованості: вони не мають управлінського апарату, чітких статутних вимог. Учасники соціальних рухів досить автономні у своїх рішеннях і діях. Сукупність вимог до них визначається цілями і цінностями руху та підтримується лідерами, їх моральним авторитетом.

У сучасному суспільстві представлений найширший спектр соціальних рухів. Їх значення визначається унікальним внеском у процес розвитку громадянського суспільства. Якщо суспільство придушує соціальні рухи, то вона знищує власний механізм самовдосконалення та саморозвитку.

Важливу роль у зміцненні соціальних відносин відіграє соціальний контроль, який являє собою особливий механізм підтримки громадського порядку шляхом використання владних повноважень, спрямованих на обов'язкове дотримання всіма членами суспільства соціальних норм і застосування санкцій до тих індивідів і соціальних груп, які їх порушують.

Література

1. Михайловский А. В. К политической философии консервативной революции / А. В. Михайловский // Теоретический альманах *Res cogitans*. – М. : Изд. дом «Юность», 2007. – С. 125–149.
2. Дашаківська О. Революція переходу (кінець 1980-х – початок 1990 -х років) у суспільствах Центрально-Східної Європи / О. Дашаківська // Вісн. СевНТУ. – 2010. – № 112. – С. 97–101.
3. Анохин М. Г., Комаровский В. С. Политика: возможность современных технологий / М. Г. Анохин , В. С. Комаровский. – М.: РАГС, 2008. – 164 с.

Швець С.Л.

аспірант кафедри політичних наук

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»*

МІГРАЦІЙНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасні міграційні процеси несуть в собі політичне навантаження, пов'язане з тиском на існуючі політичні інститути з трансформацією основних маркерів політичного життя. Міграційний процес у сучасному світі впливає на політичне життя як «приймаючого», так і «віддаючого» суспільства, тобто відбувається політизація міграційного процесу, але і, у свою чергу, сама соціальна, політична, духовна, економічна ситуації впливають на цей процес, що призводить до появи політичного компоненту у міграційного процесу.

Політична складова ще не є переважаючою, але дослідження політичних аспектів міграційних процесів є актуальною темою сьогодення. Не менш актуальним це питання є для України, тому що в нашій країні чіткі концептуальні засади не сформувалися до кінця і питання про концепцію міграційної політики не вирішено остаточно. А якщо додати до цього політичну ситуацію, яка складається в нашій країні та світі (конфлікт на Донбасі, міграційна криза в Європі) – це загострює політичні аспекти міграційних процесів для України. Саме тому необхідно розглянути перспективи розвитку міграційної політики України та розробити чітку концепцію, щодо запобігання міграційної кризи.

Міграційні процеси не є новими для України, але зараз змінюється специфіка та обсяги міграційних потоків. Якщо протягом історичного розвитку України переважала внутрішня міграція, то сучасні політичні процеси, які відбуваються в світі, в першу чергу призводять до еміграції населення в більш розвинені країни. Такими країнами є країни ЄС, але в половині випадків вимушені мігранти та біженці змушені залишатися в транзитних країнах. Перенаселення країни викликає міграційну кризу, від якої зараз потерпають країни ЄС [4].

Розвиток наукових поглядів на міграційні процеси відбувалося і відбувається в рамках різних наук та напрямів, це питання є міждисциплінарним.

У 1885 р. англійський учений Е. Равенстайн одним з перших спробував формалізувати закономірності та поняття у сфері міграційних процесів. На прикладі міграцій у Великобританії і Північній Америці він сформулював одинадцять міграційних законів (правил): найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані; міграція відбувається поступово, крок за кроком; міграції на великі відстані направляються в основному у великі торговельні або промислові центри; кожному міграційній потоку відповідає свій контрпоток; городяни менш рухливі в міграційному плані, ніж населення сільських районів; у внутрішніх міграціях більш активні жінки, а до міжнародних – чоловіки; більшість мігрантів являють собою доросле населення, сім'ї рідше мігрують за межі своєї країни; зростання великих міст у більшій мірі зумовлений міграцією населення, ніж природним приростом; масштаби міграції зростають з розвитком промисловості й торгівлі та особливо з розвитком транспорту; більшість мігрантів із сільської місцевості рухаються у великі промислові і торгові центри; економічні причини міграції є визначальними [5, с. 167-204].

Деякі підходи Равенстайна (наприклад, ті, згідно з якими більшість міграцій здійснюється на короткі відстані, міграційні потоки породжують протівопотоки і пов'язані з технічним розвитком і т.д.) пройшли випробування часом і залишаються базовими в роботах сучасних вчених. Саме на основі його робіт отримали розвиток багато наукових теорій міграцій. Його теза «Міграція означає життя і прогрес, малорухливість населення – стагнацію» знайшла підтвердження на практиці.

2015 рік можна схарактеризувати як початок міграційної кризи для країн Європи. За перше півріччя 2015 року кордони ЄС пересікли понад 137 тис. людей, що на 83% більше, ніж за аналогічний період 2014 року. Основні тенденції у сфері нелегальної міграції загостренням соціально-політичної ситуації у ряді країн Азії та Близького Сходу.

Незважаючи на свій потенціал як за площею займаної території, так і вигідним місцем розташування та наявністю значної чисельності населення, Україна у 2014 році не стала привабливішою для висококваліфікованих трудових мігрантів. Натомість Україна через своє геополітичне становище є досить привабливою у якості країни-транзиту для мігрантів з країн третього світу на шляху до високорозвинених країн Європи [3, с.308].

Історично, більшість міграційних процесів в Україні проходили у формі еміграції, і це було пов'язано в першу чергу, з політичними

причинами. Імміграція – це порівняно нове явище. Наразі в Україні поки що немає загрози міграційної кризи, яка склалася в європейських країнах. Шлях в Європу через Україну не приваблює велику кількість мігрантів з Близького Сходу та країн Магрибу. Але виконуючи зобов'язання перед ЄС, Україна вже в цьому році має прийняти на поселення біженців та переселенців з країн Близького Сходу. Така політика загрожує нестабільністю в середині країни, а також виникає загроза нової революції [2, с. 402].

Україна має проблему з внутрішніми переселенцями через конфлікт на сході України. За офіційними даними лише в серпні 2015 року в Україні було зареєстровано майже 1,5 млн чоловік.

Тенденції міграцій вказують на нагальну потребу негайного запровадження в Україні контролю за прогнозуванням та обмеженням міграційних потоків.

Звичайно, на сьогодні українська держава, яка перебуває у перманентно кризовому стані, нездатна повною мірою забезпечити антиімміграційні заходи, проте це аж ніяк не означає того, що міграційна політика Україні зараз не потрібна. Навпаки, Україна потребує двопланової міграційної політики: по-перше, політики першопланових заходів, які відповідатимуть сьогоднішнім можливостям держави, і, по-друге, перспективної міграційної політики.

Сучасний політичний процес може розглядатися як динамічна взаємодія таких акторів: з боку громадянського суспільства – мігранти та їхні громади, діаспори, організації по захисту прав і свобод мігрантів, рухи, що виступають проти міграції та мігрантів, а також політичні партії. З боку держави – це законодавчі, виконавчі і судові органи влади. Також міграційні процеси можуть призвести до ускладнення і трансформації соціально-політичних інститутів, мови, культури, моделей поведінки як у приймаючих країнах, так і з допомогою зворотних зв'язків – у країнах виїзду [1, с. 45-48].

Зараз українська держава потребує чіткої міграційної політики для того, щоб мати змогу керувати міграційними процесами на політичному рівні. Для цього потрібно враховувати не лише сучасну спрямованість міграційних процесів, а й історичні помилки, які здійснювали країни в намаганні приборкати міграційні процеси. Так, історія доводить що проводити політику асиміляції мігрантів недоречно, і така політика не завжди є вдалою.

Міграція і пов'язані з нею проблеми можуть бути використані як досить дієвий інструмент політичної боротьби за владу. Соціальні аспекти адаптації та інтеграції мігрантів приймає суспільство, проблеми толерантності відносин між мігрантами та місцевим населенням набувають у сучасному світі важливе політико-практичне і соціокультурне значення. Особливість тенденції посилення взаємозалежності міграційних та політичних процесів в глобальному світі проявляється, з одного боку, в політизації міграційних, з іншого боку, в детермінованості політичних процесів міграцією.

Література

1. Ефимов Ю.Г. Политическая миграциология: миграционные процессы в контексте политологических проблем/ Ю.Г. Ефимов. – М.: АНМИ, 2005. – 204 с.
2. Супруновський А.І. Проблеми формування міграційної політики України / А.І. Супруновський // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 52. – С. 401-406. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2010_52_66.pdf
3. Шамраєва В.М. Спільна міграційна політика ЄС в контексті євроінтеграційних устремлінь України / В.М. Шамраєва // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 2 (36). – С. 305-312 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: [http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/apdu/2009_2/doc/4/0. pdf](http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/apdu/2009_2/doc/4/0.pdf)
4. Clear rules on migration and asylum / EPP Group in the European Parliament. – 2014. – February 25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eppgroup.eu/topic/Clear-rules-on-migration-and-asylum>
5. Ravenstein E. The Laws of Migration/ E. Ravenstein // Journal of the Statistical Society. – 1885. – № 46. – P. 167-235.

Яковлев Д.В.

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

МІЖ РЕВОЛЮЦІЄЮ ТА СТАГНАЦІЄЮ: ПОСТРАДЯНСЬКА ПОЛІТИКА У ПОШУКАХ МОДЕЛІ ЕВОЛЮЦІЇ

Українське суспільство досить часто опиняється у ситуації вибору. Мова не лише про електоральний вибір. У даному есе увагу зосереджено на виборі моделі еволюційних реформ. Наголос зроблено на передумовах політичного вибору (радянська політика та поставторитаризм вітчизняного зразка). У фокусі – циклічність пострадянських змін, які рухаються від революції до стагнації. Видається дуже небезпечним, що між цими двома полюсами – революції та стагнації – суспільство втрачає надію на еволюційні зміни.

Вибір інтерпретується як інтелектуальна модель прийняття рішень щодо впровадження еволюційного шляху в умовах нестабільності, кризи, перехідного періоду. Ситуація вибору розуміється як пошук та визначення оптимального варіанту з-поміж наявних альтернатив, тобто далекими від ідеалу, а натомість реалістичними моделями еволюційних реформ. Такий вибір потребує не революційних утопій, а рутинної діяльності з визначеною послідовністю кроків: «проблемна ситуація – формулювання альтернатив – вибір однієї з них – рішення».

Ще у далекому 1985 році тоді ще *советское* суспільство, втомлене та розгублене після радянської диктатури, під керівництвом останнього генсека КПРС М. Горбачова розпочало пошук еволюційного шляху реформування усіх соціальних просторів. М. Горбачов винайшов модель напівреформ під назвою «перестройка». З того часу українське суспільство та український політичний клас завжди обирають «перестройку», як модель поєднання формальних інститутів та неформальних практик (корупція, вирішення питань не по закону, небажання «виносити сміття з хати», ін.). *Перестройка* є спробою шляхом половинчастих реформ створити «гібридну модель» освіти, поєднати європейську демократичну та радянську авторитарну традиції.

На початку 90-х років минулого століття в українській політичній науці сформувався окремий напрямок дослідження пострадянської

політики – «Політологія посткомунізму». Його фундатори досліджували епохальні зміни, які відбувались на початку 90-х років минулого століття у пострадянських країнах. Зокрема, аргументовано відзначалась необхідність раціоналізації політичної дії (Є. Бистрицький) та потреба у дослідницькій увазі до фундаментальних передумов демократичних реформ в Україні (В. Полохало).

Дослідження проблематики вибору моделі реформ у пострадянських країнах також представлено у роботах О. Зінов'єва (теорія «комунізму як реальності»), М. Олсона («логіка колективної дії»), Р. Салецл («тиранія вибору»), Є. Головахи («патології пострадянського суспільства»), С. Макєєва («корупція як соціальний феномен»), ін.

Передусім, як засвідчує назва дослідницького напрямку, у «Політології посткомунізму» мова йшла про зв'язок із радянською епохою. Завдання раціоналізації реформ та подолання радянської спадщини залишаються актуальними і для сучасного політичного дискурсу. З одного боку, у пострадянській політиці, як «боротьбі за голоси виборців» (Г. Колбеч) слід відзначити вплив демократичних норм та принципів. Виборчі кампанії, порівняно з радянськими часами є змагальними, хоч і не альтернативними. З іншого боку, у публічному адмініструванні відчувається як латентний, так і явний вплив радянської політики. Це стосується специфіки прийняття та реалізації політичних рішень, які часто спрямовані на імітацію реформ, збереження наявного ладу та призводять скоріше до революційних заворушень, аніж до еволюційних реформ.

У «політології посткомунізму» було представлено достатньо розвинуту систему раціональної аргументації щодо переходу від пострадянської політики до демократичної взаємодії. Серед основних проблем, які заважають політичній та економічній еволюції слід назвати: – радянське минуле; – різноманітні «фундаменталізми» (ринковий, радянський, націоналістичний, ін.); – бюрократію, яка не зацікавлена у реформах.

До чинників, які не сприяють демократизації, відносяться також діяльність «партії влади» (яка час від часу проходить етапи «перезавантаження», зберігаючи владу та власність) та медіатизацію політики. У сучасних умовах загострюється проблема вибору еволюційної моделі поставторитарних реформ, напрямку внутрішньо– та

зовнішньополітичного курсу, який дозволить уникнути як революції так і стагнації.

Модель половинчастих реформ, яка періодично відтворюється в Україні, полягає у тому, що після авторитарного «застою» (стагнації) відбувається революція, а правлячий клас опиняється у ситуації політичного вибору. Якщо «зняти» хронологічні обмеження і охопити поглядом радянський період, то політичний вибір між стагнацією та революцією у посттоталітарних та поставторитарних умовах робили як радянські так і пострадянські керівники. Такі, як М. Хрущов («оттепель») та М. Горбачов («перестройка») обирали шлях змін (які, з певними припущеннями можна назвати «революційними»), так само вчинили і Б. Єльцин, Л. Кравчук, В. Ющенко і П. Порошенко. Зокрема, період правління М. Горбачова ознаменувався переоцінкою цінностей та постатей, інститутів та процесів, феноменів, символів та явищ, які тримали в страху весь світ та визначили історію ХХ століття. Це стосується осердя радянського режиму (головних політичних, ідеологічних, інституційних елементів комуністичної епохи): Ленін і Сталін, КПРС і КДБ, Рада економічної взаємодопомоги й Організація варшавського договору, соціалізм «з людським обличчям» і комунізм, радянська партократія і комсомол, авторитаризм і «вороги народу», інтернаціоналізм і класова боротьба, «Пролетарії усіх країн, єднайтесь!» і «Ми вас поховаємо!», діамат і науковий комунізм, планова економіка і номенклатура. Навпаки, Л. Брежнєв, Ю. Андропов, Л. Кучма, В. Янукович обирали шлях стагнації та консервації політичного устрою. Наприклад, брежнєвський застій (радянський варіант стагнації) вкрай загострив протиріччя радянського режиму. Так, економіка військового типу з пріоритетом ВПК втратила мету, а інертна партійна номенклатура за Брежнєва нарешті знайшла затишний «регламентований рай чиновника», який не бажає втрачати й до сьогодні. Епоха застою фактично стала символом стагнації, омріяним чиновницьким раєм: «економіка була економною», правила геронтократія, що готувалась до «перегонів на лафетах» (яка почалась у грудні 1980 року, коли помер Голова Ради міністрів А. Косигін). Не останню роль у стагнації відігравала особистість Л. Брежнєва, який «жив сам і давав жити іншим», віддаючи перевагу простим радощам життя, та не вдаючись до масштабних сталінських «чисток».

Продовженню руху курсом «дорогого Ілліча» радянській номенклатурі заважав комплекс внутрішніх та зовнішніх факторів, серед

яких слід відзначити падіння цін на нафту (з 1980 по 1986 рік ціна впала у шість разів) та ескалацію гонки озброєнь за часів адміністрації Р. Рейгана. Як зазначав Г. Кісінджер (вже з позиції переможців): «Радянський Союз, незважаючи на всю свою військову потугу, був все ще досить відсталою країною. Попросту кажучи, Радянський Союз не був досить сильним або досить динамічним для виконання тієї ролі, яку призначили йому радянські керівники» [2].

На думку Г. Дерлугьяна, «...по суті радянська Росія була одним з перших і найбільших зразків диктатури розвитку, успішно вийшла на рівень індустріалізації середини ХХ століття, але там же і застрягла... Національні республіки були привчені до утриманства, а робітники просто гнали брак і спивалися від неробства. Панував загальний цинізм. Як дорого обійшлася нам брежнєвська інтерлюдія» [1, с. 137].

У сучасних умовах слід констатувати вичерпаність моделей революційних змін та спроб повернути «втрачений рай» стагнації. Враховуючи нові умови – внутрішні та зовнішні, вкрай складний політичний вибір еволюційної моделі змушений буде зробити сучасний правлячий клас.

Література

1. Дерлугьян Г. Как устроен этот мир. наброски на макросоциологические темы [Текст]. М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 384 с.
2. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М., 1997.

УРОКИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: 1916-2016 РР.

Бедрак Н.М.

здобувач кафедри соціальних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія»

ДОСВІД ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Виконання країнами Вишеградської четвірки «копенгагенських критеріїв» (швидше за інші пострадянські країни), необхідних для визнання з боку європейських структур готовності до подання заявки на вступ до ЄС свідчить про актуальність та важливість їх досвіду для інституціоналізації політичного представництва в Україні.

Досвід політичних трансформацій у пострадянських країнах з кута зору подолання проблем у процесі демократизації в Україні досліджувався у роботах В. Бурдяк, В. Горбатенка, Г. Зеленько, М. Кармазіної, О. Ковальової, А. Колодій, М. Михальченка, С. Наумкіної, І. Сала, Д. Ткача, Т. Федорчак, Д. Яковлева, В. Якушика, ін.

Інституціоналізація політичного представництва у країнах Центральної та Східної Європи починається з пошуку адекватної моделі представництва, альтернативної радянському зразку. Незворотні процеси розпаду СРСР сприяли розвитку демократії та свободи, але, водночас спричинили загрози дестабілізації на європейському континенті та невизначеності подальшого ставлення радянського (а згодом і пострадянського) керівництва щодо незалежних, демократичних країн ЦСЄ. Саме тому 15 лютого 1991 року у Вишеграді (Угорщина) Президенти Чехословаччини та Польщі Вацлав Гавел та Лех Валенса і прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Антал проголосили політичну співпрацю трьох держав з метою виходу з-під радянського впливу та приєднання до Європейського Союзу. Після відокремлення Словаччини у 1993 році Вишеградська група складається з чотирьох країн-членів.

На думку І. Сала «Наявність у країнах Вишеградської групи на початкових стадіях демократичних трансформацій принципової

визначеності в середовищі політичної еліти за підтримки громадськості щодо запровадження саме ліберально-конституційної моделі демократії визначило напрями перетворень політичної системи суспільства» [1].

Країнам Вишеградської групи вдалось досить швидко сформуванати демократичну модель політичного представництва. При цьому одна із основних суперечок розгорталась навколо вибору системи правління – президентської, парламентської чи змішаної. У результаті три країни (Чехія, Словаччина, Угорщина) утворили парламентську модель, а Польща обрала змішану – парламентсько-президентську модель.

Враховуючи досвід інституціоналізації політичного представництва у країнах Вишеградської групи можна стверджувати, що особливої ваги у цьому процесі набувають наступні фактори. По-перше, розвиток громадянського суспільства. Дієві інституції громадянського суспільства сприяють контролю суспільства над владою, і, навпаки, низький рівень довіри громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування стає на заваді реформ. Інституціоналізація політичного представництва передбачає високий рівень політичної активності та участі громадян, подолання радянської спадщини, формування інституцій громадянського суспільства та їх взаємодію з метою вироблення альтернативної політики, спрямованої на реалізацію суспільного інтересу. Інституції громадянського суспільства виступають повноправними партнерами держави у процесі політичного представництва, але при цьому вони мають бути незалежними від держави суб'єктами, які здатні до самоорганізації. Саме тому, не можна недооцінювати потенціал громадянського суспільства у забезпеченні інституціоналізації політичного представництва.

У системах політичного представництва країн Вишеградської групи існують і певні відмінності. Зокрема, «...в Угорщині главу уряду обирає парламент за пропозицією президента. Водночас, це означає прийняття парламентом урядової програми. У Чехії президент призначає прем'єр-міністра, а за його поданням – склад уряду, який не пізніше як у 30-денний термін має порушити перед палатою депутатів питання про довіру. У Польщі процедура формування уряду розпочинається з призначення президентом прем'єр-міністра, за його поданням – членів уряду, а наступним кроком є представлення сейму урядової програми новопризначеним прем'єр-міністром. І лише у разі схвалення програми простою більшістю голосів депутатів уряд вважається сформованим» [1].

Виборчі моделі у країнах Вишеградської групи поділяються на мажоритарні (президентські вибори) та пропорційні і змішані (вибори парламентів). Вони характеризуються альтернативністю та конкуренцією кандидатів та партій.

У Польщі на законодавчому рівні регламентуються питання фінансування політичних партій, що забезпечує певну рівність суб'єктів виборчого процесу та прозорість електоральних кампаній. У Польщі на парламентських виборах 25 жовтня 2015 року перемогла опозиційна партія «Право і справедливість» (37,6%), всього до парламенту пройшло 5 партій: «Громадянська платформа» (24%), рух Павла Кукіза (8,8%), ліберальна партія «Сучасна» (7,6%), Польська селянська партія (5,1%) [2].

В Угорщині на парламентських виборах 6 квітня 2014 року перемогла партія прем'єр-міністра Віктора Орбана «Фідес» (66,8%), на другому місці ліволіберальний блок п'яти партій (19,1%), на третьому праворадикальна партія «Йоббік» (11,5%), на четвертому – «зелені» (2,5%) [2].

У Словаччині на дострокових парламентських виборах 10 березня 2012 року до Національної ради потрапило шість політичних сил. Перемогла ліва опозиція КУРС – СД (44,4%), на другому місці – Християнські демократи (8,8%), третьою стала нова політична партія «Звичайні люди та незалежні особистості» (8,56%), четверте місце посіла партія «Міст – Гід» (6,9%), а п'яте та шосте місце посіли, відповідно «Словацька демократична і християнська унія – Демократична партія» (6,1%) та «Свобода і солідарність» (5,8%) [2].

У Чехії на дострокових парламентських виборах 25-26 жовтня 2013 року до парламенту потрапили сім партій. Перемогла Чеська Соціал-демократична партія (20,4%). Слід відзначити, що цій партії пророкували значно більший результат. На другому місці – партія «Так 2011» з результатом 18,6%, третє місце посіли комуністи (14,9%), четвертою стала партія ТОП 09 (11,99%), п'ятима представники Громадянської демократичної партії з результатом 7,7%, на шостому місці – партія «У світ прямої демократії» (6,88%), на сьомому – Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (6,78%) [2].

Отже, процес інституціоналізації політичного представництва у країнах Вишеградської четвірки переконливо демонструє, що демократизація пострадянського політичного простору може бути успішною за виконання декількох важливих умов. По-перше, вона неможлива без демократизації виборчого процесу та формування

справжньої багатопартійної політичної системи. По-друге – без інституціоналізації громадянського суспільства та підвищення політичної активності громадян.

Процес інституціоналізації політичного представництва у пострадянських країнах – це становлення організаційних та правових структур влади, які презентують соціальні та політичні групи суспільства, відображають їх інтереси. Він проходить етапи лібералізації (впровадження основних свобод, гарантії прав індивідів, демонтаж радянської системи представництва, вільні вибори, багатопартійність), демократизації (обрання моделі демократичного представництва, конфлікти між політичними гравцями, обумовлені плюралізмом соціальних груп та конкуренцією між ними та їх представниками), консолідація (визначення стратегічного напрямку внутрішньо – та зовнішньополітичного курсу, адаптація громадян та політичних акторів до обраної демократичної моделі представництва). Наслідком інституціоналізації політичного представництва для країн Вишеградської групи стало не лише подолання радянської спадщини «квазі-парламентаризму», але й виконання амбітного завдання – євроатлантичної інтеграції.

Таким чином, досягнення мети європейської інтеграції країнами Вишеградської четвірки стало можливим завдяки стабільному та ефективному функціонуванню інститутів політичного представництва – від політичних партій до парламентів. Враховуючи успішність проекту демократизації та інституціоналізації політичного представництва у країнах Вишеградської четвірки, їх приклад може стати важливим зовнішнім чинником акселерації реформ в Україні.

Література

1. Сало І. С. Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації [Електронний ресурс]/ І. С. Сало // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1. – Режим доступу: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/2006_1.php
2. The Visegrad group [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Вишеградської групи. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/search?searchStr=election&go>

Васильченко О.М.

аспірант

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

MODERN COUNTERTERRORISM APPROACHES: PSYCHOLOGICAL AND RELIGIOUS DIMENSIONS

The «War on Terror» seems to have opened up the very political spectrum of the millennium for the United States and the West, triggering a number of political developments worldwide, although historically not being the first reaction on terrorism activity of its kind. Notably, though, the key peculiarity of the abovementioned political wave was in its focus mainly on the so-called Islamic terrorism.

It is thus crucial hereby to determine the nature and actualize the importance of psychological and religious dimensions of the long-lasting struggle against the so-called Islamic terrorism and draw up certain perspectives for its effective development.

After almost 16 years of a titanic struggle, engaging almost all the aspects of political, military and economic life spheres, the question as for tackling the malaise of the Islamic terrorism threat for the U.S. and their allies, nevertheless, is still there. Which brings about doubts regarding the fullness of the methodological complex to be implied to solve the problem, returning us to the approach issue. Attention, in this regard, should be paid to the consideration by Jack Miles, who articulated the significant misleading in the Western understanding and wrote that, «The sweet dream of American political thought – reborn in each generation, it seems – is that cultural factors like religion will shrink into insignificance as blessed pragmatism finally comes into its own» [1, P. 25].

However, first, we are to reach a clear understanding of the terms in question, for those are the fundament of the research. Accordingly, any counterterrorism approach should be regarded as a manifestation of political activity. While politics itself is considered to belong to «activities that relate to influencing the actions and policies of a government or getting and keeping power in a government» [2]. Besides, in terms of power we are to give a due respect to the multidimensional interconnection as between politics and religion [3], because the power can manifest itself in social functions of those two, in

particular while regulating behavior of large groups of people and the very societies. For instance, religion may «transmit» some political decisions of acting power, thus legitimizing them, or condemn them instead as well.

A vivid illustration thereto can be seen in Al-Qaeda itself as one of the main sources of terroristic threat. For it is considered to be «a Muslim power but not a nation», while «its key support comes not from Arab governments, which fear it for good reason, but from a widespread, albeit thin, stratum of Muslim society.» [1, P.24] Therefore, it is argued that the lack of right approach or will to understand the nature of actors and phenomena being faced leads to both wrong assumptions and conclusions and, consequently, ineffective and even potentially destructive actions. Which is why in conducting a conceptual framework for counterterrorism actions religion factor is to be taken into account thoroughly.

Such a shift in the problem perception is more than necessary today. J. Miles underlines the mistake of the existing American approach that divides politics from religion. He states that «the Western powers projected their own ever more secular nationalism upon the rest of the world» and «assumed that if a counter-attack were ever to come from defeated Turks, Arabs or Punjabis, it would come in the name of a nation rather than of a religion. But this is not what has happened» [1, P. 24].

The objective truth of the abovementioned conclusion gets even more obvious, when recalling the point made by Carl von Clausewitz in his influential writing *On war* that «All military action is intertwined with psychological forces and effects.» In addition, this very statement drives us to the next crucial aspect in question, namely, psychological dimension of counterterrorism.

In order to highlight the importance of the issue it is worth recalling the provision of the *Doctrine for joint psychological operations* by the Joint Chiefs of Staff of the US, which implies the following: «Because execution of policy routinely contains an informational element and desires behavior favorable to its intent, there is an inherent psychological dimension» [4, P. 10]. Moreover, taking into account, the findings of communication theory, providing that between a sender of a message and its recipient there is always a certain semantic barrier, it is possible to assume that the latter builds upon one's system of archetypes. Accordingly, archetypes are «the basic concepts, setting coordinates, through which one perceives and reasons about the world while performing his life activity» [5, P. 290].

Interestingly, both terrorists and those who counter them are representatives of their respective cultural, religious and social background, thus nevertheless bearing common structural features rooted in human conscience. Moreover, the abovementioned cultural archetypes have symbolic nature and manifest themselves within the sphere of semantic and axiological orientations. This allows for interpretation and typing of archetypes through the understanding of the sphere of symbols. They vividly expose themselves in the complex effects, caused by the distracting situations and words, which are the forms of subjective experiencing of one's archetypical structures [5, P. 290].

Given that archetypes influence the way people perceive and react to the surrounding reality, it is quite time to draw attention to one of the approaches to counterterrorism, implying directly both its religious and psychological dimensions. Such an option was articulated by Jonathan Stivenson who argued for «containment through the alteration of normative grounds»[6]. Hereby we are to recall the narrative approach in psychology that provides for a specific structure of a conflict. Such a sign system (matrix) of a conflict includes: narration of a party's Self; narration of the other; narration of the situation; narration of the outcome/regulation process.

It can thus be argued that the key purpose of terrorism therefore is in transforming the sign system of a society or a group of its decision-makers, while influencing the existing emotional triggers of mass consciousness and unconsciousness (activating the complex of necessary symbolic constructions, or archetypes) through acts of violence and words of offence, in order to reach certain political purposes.

Thus, it should be also taken into account while revising or forging a strategy for any counterterrorism activity, that statements by the high rank representatives of the country or institutions are not just a goal setting, but also acts of naming and prescription. They not only reflect reality but also bring it to life. Speech acts and the naming of things are very important in their essence: mostly it is what conventional thinking takes for the things per se [7].

Therefore, any counterterrorism program is to be considered as a psychological operation. Besides, it was clearly laid down by the *Doctrine for joint psychological operations* that «psychological operation planners must be involved throughout the (political – auth.) planning process and that bringing psychological operations in early to the process can significantly improve the psychological operation contribution to the overall operation» [4. P. 12].

To crown it all, religion factor in counterterrorism approaches has to be regarded as one which helps to actualize the needed patterns of perception and behavior in order to maintain peace and security. Although one of the main controversy points as between religion and politics is in their differing methods of behavioral regulations and evaluation of people and their actions, common grounds still lay in the sphere of right actualizing naming (words) [3]. That is why it was proposed to attract broader Muslim communities worldwide, and in the Middle East in particular, in order to support counterterrorism activities and even prevent extremism spreading. The West and the Muslim world can gain the abovementioned spectrum of common understanding from the shared values of peace, welfare, human dignity and freedom.

Finally, it should be noted that both psychological and religious dimensions must be taken into account while contemplating an effective strategy of counterterrorism actions regarding the very nature of human political activity. Besides, it is true as well, that neither of those dimensions is the only determining aspect of the struggle against terrorism, therefore traditional political, economic and military instruments are to be applied as well.

However, the sphere of implication of religious and psychological tools in solving such complex problems as terrorism or international conflicts should be studied further in order to figure out effective and efficient avenues for the maintenance of global peace and security.

Література

1. Jack Miles. Religion and American Foreign Policy. Survival. 2004. Vol. 46. № 1. – [Electronic resource] – Access mode: <http://bit.ly/1S9n9NI>
2. Politics/ Merriam-Webster Dictionary Online. – [Electronic resource] – Access mode: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/politics>
3. Нуруллаев А. А. О соотношении политики и религии // Вестник Российского университета дружбы народов. – Сер.: Политология № 2. – С. 60-68. – [Electronic resource] – Access mode: <http://pandia.org/text/78/067/50860.php>
4. Doctrine for joint psychological operations/ Joint Publication 3-53. – 5 September 2003. – [Electronic resource] – Access mode: http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB177/02_psyop-jp-3-53.pdf
5. Мони́на Н.П. Культурный архетип: современные подходы к осмыслению феномена/ Н.П.Мони́на// Мир науки, культуры, образования. – № 2(27). – 2011. – С. 289-291. – [Electronic resource] – Access mode:

<http://cyberleninka.ru/article/n/kulturnyy-arhetip-sovremennyye-podhody-k-osmysleniyu-fenomena-1>

6. Jonathan Stivenson. Counter-terrorism: Containment and Beyond. The International Institute for Strategic Studies, October 2004. Adelphi Paper 367. P. 61-72, 95-105, 108-112.

7. Тишков В. Самоопределение российской нации/ Валерий Тишков// Международная жизнь. – Том 13, № 1(40). – январь-март 2015 г.– [Electronic resource] – Access mode:<http://www.intertrends.ru/seven/002.htm>

Затовський Б.О.

аспірант

Історичного факультету

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ В АВСТРО-УГОРЩИНІ В 1905-1907 РР. У ВИСВІТЛЕННІ РОСІЙСЬКИХ ЛІБЕРАЛЬНИХ ЖУРНАЛІВ

Австро-Угорська імперія на початку ХХ ст. представляла собою конгломерат цілого ряду національностей. Але в основі його було об'єднання Австрії та Угорщини. У цій державі, де переплелися найрізноманітніші види протиріч, в 1905-1907 рр. високо піднялась хвиля масового страйкового руху. Протестуючі виступали за демократизацію політичного ладу, за запровадження загального виборчого права і за ряд інших нововведень.

Для російського суспільства, яке гостро переживало власні події звернення до європейського контексту було надзвичайно актуальним. Їх аналіз дозволяв обговорювати аналогічні процеси в Російській імперії.

Отож, російська ліберальна преса, досить докладно досліджувала всі кризові явища в Австро-Угорщині. Але особливу увагу все-таки приділялося ситуації в угорських землях тому що саме на цій території були найбільш масові протести.

Для читачів в Російській імперії відомості про події в Австро-Угорщині висвітлювали кореспонденти таких авторитетних видань, як «Вестник Европы», «Русская мысль» та «Русское богатство». Ці ліберальні видання не тільки повідомляли інформацію про події в Австро-Угорської

імперії, але й докладно коментували їх. За 1905-1907 рр. в ліберальних російських журналах з'явилося 23 публікацій про австро-угорську ситуацію.

У 1905 р Л. З. Слонімський, беззмінний автор відділу «Иностранное обозрение» «Вестника Европы», стверджував, що більш радикальні події відбулися саме в Угорщині. Нові парламентські вибори дали несприятливий результат для, на його думку, «мнимо-либерального» уряду графа Тіси. Опозиція, очолювана Ф. Кошутом і графом Аппоні, вперше отримала більшість у парламенті [2, с. 844].

Однак, на думку Л. З. Слонімського політичні кризи в обох частинах Австро-Угорщини розв'язалися порівняно благополучно: в Австрії главою кабінету, замість Кербера, був призначений один з видних німецьких діячів, барон Гауч [2, с. 844].

Ці події глибоко торкнулися питання політичних перетворень, демократичного удосконалення державного ладу. У цей період посилюлися і національні протиріччя. Австро-Угорщина – була надзвичайно різноманітна за національним складом. Кожна з національностей, будь-то австрійці, угорці, чехи або поляки і т. д. вимагали більших політичних прав і свобод.

Головною причиною конфлікту стало питання про офіційну мову австро-угорської армії, яка була німецькою. Не досягнувши угоди, нещодавно сформована парламентська коаліція декларувала створення власних збройних сил. Уряд у Відні добре розумів, що цей крок призведе до руйнування єдиної армії і надалі буде означати крах держави. Тому він пішов на управління угорською частиною імперії урядом Іштвана Тіси без опори на парламент, що призвело до важкої конституційної кризи.

Редактори журналу «Вестника Европы», докладно висвітлювали цю проблему, як і взагалі міжнаціональні відносини на сторінках свого видання в 1905 р.

На думку, вже згадуваного Л. З. Слонімського імператор Франц-Йосиф, ніяк не міг погодитися на те, щоб військові командири зверталися до військ на їх національній мові, а не німецькою; між іншим угорці вважали вживання чужих командних слів в угорській армії не тільки безглуздом, але й образливим для своєї національної гідності [3, с. 363].

У «Вестнике Европы» стверджувалося, що «Император Франц-Иосиф скорее готов потерять Венгрию, чем сделать такую уступку, и эта непонятная настойчивость борьбы против общего национального

требования служить, в сущности, единственным источником непрерывных министерских кризисов и неурядиц, волнующих венгров, в последние годы» [3, с. 363].

І в 1906 р. «Вестник Европы» продовжував уважно відстежувати угорські події. Російські автори підкреслювали, що загальні інтереси народних мас і привілейованих станів вступили в конфлікт.

Масовий рух досяг такого розмаху, що правлячі кола пішли на поступки. Уряд оголосив про свій намір винести на обговорення Рейхстагу законопроект про введення загального виборчого права в Австро-Угорщині.

Як вказує С. Котляревський, один з авторів розділу «иностранная политика» «Русской мысли»: «всякое значительное расширение избирательного закона, которое открывает доступ, к легальному воздействию на жизнь государства новым массам, вызывает глубокое перемещение социальных сил и влияний» [1, с. 199].

Закон про введення загального виборчого права рейхстаг затвердив 1 січня 1907 р. [1, с. 199]. Але на ділі це право було далеко не загальним. Виборчих прав не мали жінки, встановлювався річний ценз осілості, високий віковий ценз. Нерівномірно розподілялися виборчі округи. В Угорщині в квітні 1906 р. одночасно настрої населення і чиновництва стали схилитися на користь компромісу. Була досягнута домовленість про формування нового уряду під керівництвом відомого державного діяча ІІІ. Векерле.

С. Н. Южаков, автор відділу «Политика», журналу «Русское богатство» відзначав, що справедливе та рівноправне вирішення національних питань є для сучасної держави наріжним каменем її життєздатності та її сили [4, с. 91].

У 1907 р. в Австро-Угорщині вперше відбулись загальні, прямі, рівні та таємні вибори в Рейхстаг. В результаті голосування найбільшою фракцією нижньої палати рейхсрату стала Християнсько-соціальна. Ось як ця подія описувалася в журналі «Русская мысль»: «первое, что действовало особенно поражающе, когда пришли известия о результатах выборов,— это была победа социал-демократов, которые сразу приобрели 53 мандата: в Вене, Богемии и Моравии, Силезии, альпийских и итальянских провинциях; кроме того, более 50 мандатов подлежали перебаллотировке, и это после того, как в прежнем рейхсрате их насчитывалось всего 11» [1, с. 202].

Як зазначає С. Котляревський очевидно, що такі успіхи клерикальних партій були пов'язані з крайньою невдачею для німецьких ліберальних партій; втім, в цьому відношенні вони не стояли самотньо: лібералізм зазнав поразки і серед слов'янських виборців. З іншого боку, дуже несприятливо склалися вибори для націоналістичних партій [1, с. 202].

Російські ліберальні видання детально висвітлювали події які відбувались в Австро-Угорщині. Вони аналізували проблеми, які дуже хвилювали російську громадськість, в першу чергу демократичні вимоги мас, їх втілення в імперії. Багато місця приділено питанням місцевого самоврядування в автономіях, провінціях і в окремих землях.

Дуалістична імперія Австро-Угорщини, яка переживала кризу внаслідок впливу російської революції 1905 р. виробляла свої шляхи подолання кризи, напрацьовувала свій досвід, що не могло не цікавити російську ліберальну громадськість.

Література

1. Котляревский С. Иностранная политика // Русская мысль. – 1907. – Кн. VI. – С. 195-207.
2. Слонимский Л. З. Иностранное обозрение // Вестник Европы. – 1905. – Т. I. – С. 834-849.
3. Слонимский Л. З. Иностранное обозрение // Вестник Европы. – 1905. – Т. IV. – С. 796-809.
4. Южаков С. Н. Политика // Русское богатство. – 1905. – № 4. – С. 81-97.

Назарук Н.В.

аспірант II курсу

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЗАХИСНИК ГРОМАДЯН В ГРЕЦІЇ: НЕЗАЛЕЖНИЙ ОРГАН

Актуальність теми. Під поняттям «омбудсмен» зазвичай прийнято розуміти обрану спеціально посадову особу для контролю різного роду адміністративних органів, а в деяких країнах – також приватних осіб і об'єднань. Омбудсменська «схема захисту» є важливим доповненням «озброєння» сучасних демократій та на сьогодні стає елементом політичної системи держави. Тому дослідження цього інституту є доречним і актуальним на кожному етапі розвитку суспільства.

Метою дослідження є оцінка моделі інституту омбудсмана в Греції для вдосконалення діяльності та розвитку інституту омбудсмана в Україні.

Виклад основного матеріалу. Уповноважений з прав людини в Греції рахується найбільш ефективним і своєчасно реагуючим інститутом у сфері захисту прав людини. В Греції він починає діяти з 1997 року на основі закону 2477/97., але тільки в 2001 р. отримує розширені повноваження, оскільки в цьому ж році в конституцію Греції були внесені поправки стосовно інституту Уповноваженого з прав людини, а в 2003 р. був прийнятий закон № 3094/2003, що замінив закон 1997 р. [1, с. 20]. Поряд зі здійсненням контролю за діяльністю державної адміністрації, грецький захисник набуває можливості спостерігати за дотриманням прав людини з боку всіх компаній публічного характеру, у тому числі і зі сторін торгових товариств, що є власністю держави, також захисник стає уповноважений в сфері охорони навколишнього середовища, захисту прав дітей, меншин і т. д., він наділяється компетенцією вивчення складнощів у взаєминах громадян і різних органів управління, громадських служб. З цією метою в його ведення передається відповідний секретаріат, що складається не тільки з чиновників, а й з фахівців.

Першим омбудсменом Греції став професор політології в університеті Афін Нікіфорос Діамандурос, який здійснював свої повноваження з 1998 р. по 2003 р., в цьому ж році був обраний на посаду омбудсмана Європейського Союзу. В період 2003–2010 рр. громадянським захисником був призначений доцент кафедри конституційного права Йоргос Камініс, з 2011 до 2015 року – професор адміністративних наук Калліопі Спану. На

сьогодні обов'язки Уповноваженого з прав людини виконує професор Васілеойс Каридіс [3].

Інститут грецького омбудсмена складається з секторів, департаментів таких сфер діяльності як: права людини, гендерна рівність, соціальний захист, охорона здоров'я, якість життя, права дітей та держава – громадянські відносини.

Відділ прав людини займається захистом індивідуальних, політичних і соціальних прав, гарантованих Конституцією та національним законодавством. Відділ гендерної рівності здійснює принцип рівних можливостей та однакового відношення з чоловіками і жінками в плані доступу до сфери зайнятості, професійної підготовки і просування по службі, а також умов праці як в державному так і приватному секторі, заробітної плати і т. д. Впровадження принципу рівного відношення між чоловіком і жінкою являється дуже важливою місією, тому здійснюється в співробітництві з державними органами, неурядовими організаціями і підприємствами приватного сектору. Розділ соціального захисту та охорони здоров'я виконує функції щодо захисту соціальних прав громадян в галузі соціальної політики, соціального забезпечення та добробуту. Департамент якості життя вирішує проблеми, які пов'язані з порушенням природоохоронного законодавства та міського планування, що впливають на природне і культурне середовище, а також здоров'я населення. У сфері захисту прав дітей відділ особливо покладає фокус на порушення прав дітей з боку державних послуг, а також фізичних та юридичних осіб. Відділ «держава – громадянські відносини» розглядає широке коло питань, з якими громадяни стикаються на щоденній основі, наприклад: місцеве самоврядування, корпорації комунального обслуговування; транспорт і зв'язок; сільське господарство; зайнятість; торгівлі і промисловості; енергетика; оподаткування та інше [4].

На сьогодні омбудсмен Греції має чотирьох замісників, кожен з яких стоїть закріплений за департаментом певної сфери. Його обирає Рада міністрів, а чотирьох його помічників призначає міністр внутрішніх справ [5, с. 289]. Уповноважений з прав людини призначається строком на 5 років без права на повторне переобрання. Громадянський захисник покликаний розглядати скарги громадян країни, а також іноземців та осіб без громадянства, які знаходяться на території Грецької республіки на рішення або діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, державних службовців. По суті,

Уповноважений виступає медіатором-посередником між органами державної влади та громадянами з метою покращення ефективності здійснення їх права. Омбудсмен при виконанні своїх повноважень не підвладний будь-яким державним органам та посадовим особам.

Уповноважений з прав людини в Греції контролює і перевіряє діяльність наступних служб і органів: міністерств, податкових інспекцій, митних служб, містобудівних відомств, поліцейських ділянок, місць позбавлення волі, шкіл, консульств Греції, також органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, страхових фондів, клінік, вищих навчальних закладів, комунальних служб тощо. У виняткових випадках Уповноважений з прав людини розглядає діяльність (бездіяльності) приватних (як фізичних, так і юридичних) осіб, наприклад у випадках, коли порушуються права дитини або при порушенні трудових прав жінок в державному і приватному секторах, а також у разі порушення прав на основі національних і статевих ознак. Захисник громадян має право давати рекомендації та озвучувати свої пропозиції органам державної влади, однак позбавлений права накладати будь-які санкції [1, с. 20].

Громадяни мають право звернутися до захисника протягом шести місяців з моменту, коли заявнику стало відомо про факт порушення його прав з боку державних органів. Скарга повинна бути подана в письмовій формі і не обов'язково на грецькій мові. У ній повинні міститися дані заявника (ім'я, прізвище, адреса, реквізити для зв'язку), його підпис, стислий опис суті питання, служба, дії (бездіяльність) якої оскаржуються, а також зазначені вжиті для вирішення питання заходи. Подається скарга особисто, або уповноваженою заявником особою (повинна бути спеціальна довіреність) в канцелярію або відсилається поштою, по факсу, електронній пошті, шляхом заповнення спеціальної форми на сайті Уповноваженого з прав людини в Греції. Конкретний термін розгляду скарг не зазначений законом №3094/2003, але за встановленою практикою, апарат Уповноваженого з прав людини починає діяти негайно після отримання скарги і дотримується 50-денного терміну, встановленого Адміністративно-процесуальним кодексом для державних і адміністративних органів [2].

У складних умовах політичної, економічної та соціальної напруги сучасне керівництво України активно пробує створити ефективну систему гарантій прав та свобод людини і громадянина, що відповідала би

міжнародним стандартам. Звідси випливає необхідність удосконалення існуючих державних політико-правових інститутів, спрямованих проти зловживань владою на всіх рівнях. Одним із таких інститутів є орган омбудсмена. Уповноважений з правам людини в Греції рахується найбільш ефективним, незалежним і своєчасно реагуючим інституційним органом у сфері захисту прав людини, який сформував окремі департаменти, розділи, що розглядають індивідуальні питання соціального захисту населення, а також з рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Цим досвідом могла б скористатися й Україна. Створення справді дієвого департаменту громадянського захисника чи омбудсмена з питань соціального захисту та забезпечення дозволить вирішити безліч тривалих проблем в області зайнятості Українців, ліквідації безробіття, захисті інвалідів, малозабезпечених сімей і т. д. Для успішного розв'язання гендерних проблем у нашій державі роблять чимало громадські організації, але їх діяльність є не системною та не завжди кваліфікованою, до того ж вони не мають важелів впливу на контроль за виконанням вітчизняного закону про рівні права та можливості, котрий набрав сили ще 1 січня 2006 року, але досі так і не продемонстрував своєї ефективності. Тому введення омбудсмана з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні здатне забезпечити поступ в утвердженні гендерної рівності на вітчизняних теренах.

Висновки. Досвід більшості країн, в тому числі і Греції свідчить про те, що інститут омбудсмана здатний дієво впливати на стан забезпечення прав людини в державі. Однак це може відбуватися лише за наявності належної організації його функціонування. В Україні діяльність Уповноваженого перебуває ще на етапі становлення, який характеризується значними труднощами правового та організаційного характеру. Для повноцінної роботи інституту омбудсмена в Україні необхідно враховувати його життєздатність та розвиток в інших державах. В Греції цей політико-правовий орган зарекомендував себе як успішний, доступний для людей та дієво функціонуючий, тому досвід цієї держави є для нас не менш важливим.

Література

1. Защитник гражданина в Греции: реальная помощь в короткие сроки / М. Аристова // «Афинский курьер». – 2015. – 18-24 февраля. – С. 20.

2. Защитник гражданина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://euro-ombudsman.org/wp-content/uploads/2011/07/Grek.RUS_.pdf

3. Омбудсмен // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD>

4. Омбудсмен Греции / Офіційний сайт Уповноваженого з прав людини в Греції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.synigoros.gr/?i=stp.en>

5. Ріяка В. О. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В. О. Ріяка, М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

Погорська І.І.

доктор політичних наук, старший науковий співробітник

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЄВРОПЕЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОГО СОЮЗНИЦТВА

Історію Європи та Північної Америки об'єднує давня інтенсивна економічна та політична взаємодія, яка має формат добре документованого інституалізованого партнерства. Діючи у сучасному міжнародному просторі, держави підтримують різні види партнерства, зокрема: особливі відносини, як довгострокові партнерські відносини з сильними історичними коренями; інструментальні альянси, які мають чітко визначені прикладні завдання; природні альянси, які передбачають стійке партнерство, що знаходить своє підґрунтя в спільно побудованій ідентичності та схожості політичної культури.

Розвиток інтегративних відносин між Сполученими Штатами Америки і низкою держав Європейського континенту, найбільшим чином, відповідає останньому типу міжнародного союзництва. Принциповою характеристикою євро-американського природного альянсу є те, що союзники свідомо дотримуються тих міжнародних стандартів, які вони вважають універсальними, поза залежністю від контексту ситуацій та

подій. В результаті, природний альянс прагне витримати виклики міжнародного середовища і зберегти здатність діяти впродовж довгого історичного часу, незважаючи, як на зміни конфігурацій в міжнародному середовищі, так і в характері небезпек і загроз [1]. З таких позицій вельми логічним бачиться твердження про те, що як природний альянс, Америка і Європа ймовірніше за інші союзні поєднання, зможуть протистояти зовнішнім деструктивним впливам, хоча вони, тією чи іншою мірою, позначатимуться на його ефективності в короткостроковій перспективі. Поряд із тим, ймовірність того, що зовнішні події можуть кардинально вплинути на фундацію природного альянсу та призвести до втрати сенсу його збереження, у довгостроковій перспективі є низькою [2].

Як правило, такі цілі є частиною більш ширшої та довгострокової стратегічної перспективи. Тактичне зближення не вимагає почуття дружби чи природності партнерства, що не робить обов'язковою відсутність напруженості у відносинах союзників. Більше того, тактичний союз не виключає ворожість у майбутньому. Попри те, що такі альянси оцінюються як дипломатичні, їх справжня ефективність полягає в ступені, в якому вони покращують загальне стратегічне положення країни з огляду на програму реалізації довгострокових цілей.

Концепція природного альянсу продовжує логіку історичного альянсу у бік особливого поглибленого партнерства, що будується на фундаменті спільності політичної культури та ідентичності союзників. Ключова відмінність між двома підходами полягає у виявленні у природних союзників, окрім спільного почуття історії, спільних елементів формування політичної культури та ідентичності, що є додатковим чинником успішної координації і розвитку партнерських відносин. Політична культура тут трактується як набір цінностей і переконань про політичні системи, практики і стандарти, які населення вважає доцільними і за допомогою яких інтерпретується міжнародний стратегічний краєвид. У тому числі йдеться й про те, що стандарти і норми, які учасники природного союзу сприймають як загальноприйняті, узагальнені ними в тій мірі взаємності, що розгортання серйозного конфлікту чи довгострокове напруження є найменш вірогідним за будь-які інші союзницькі утворення.

Суттєвим чином стійкість природного альянсу знаходить підґрунтя і в тому, що партнери усвідомлено дотримуються міжнародних стандартів, які вони вважають універсальними, поза залежності від контексту змін в

міжнародному середовищі. В результаті, природний альянс прагне витримати тиск зовнішнього до нього середовища і демонструє здатність діяти впродовж довгого історичного періоду.

Прихильники означеного вище концептуального підходу справедливо стверджують, що природний альянс повинен бути визнаний як такий обома сторонами [3]. Суттєвим чином це має стати результатом процесу розвитку відносин на фундаменті первісної подібності політичної культури та процесу накопичення спільного досвіду, який кооптує тотожності у політичній дії. З цієї точки зору, американсько-європейське партнерство є найкращім прикладом природного альянсу. Різні хвилі європейської міграції в Сполучені Штати з початку сімнадцятого століття і, навпаки, політичний вплив США на Європу через союзництво у двох світових війнах, участь в реконструкції континенту після другої світової війни, підтримка під час холодної війни, стали істотними компонентами у розвитку спільно побудованої ідентичності. У цьому зв'язку інституціоналізація відносин між двома партнерами, спочатку через підписання Бреттон-Вудської угоди і, особливо, створення структур НАТО, є функціональним унормуванням інтегративних відносин в основу яких покладена велика угода між США і Західною Європою. Розгляд таких важливих питань як «Бреттон-Вудс II», реформи Ради Безпеки ООН і МВФ, дискусія про глобальну роль НАТО, дозволяють міркувати щодо нагальності осучаснення інтегративного фундаменту трансатлантичної взаємодії [4]. Різниця потенціалів між новими викликами і форматом трансатлантичної співпраці, як інструментом міжнародного управління, є очевидною. Але остання залишається важливим стратегічним активом, що посилює інтегративну парадигму.

Природне союзництво не заперечує практики конкурентності партнерів, але випадки розходження позицій союзників дає підстави експертам оцінити критичний бік перспективи використання потенціалу інтегративної парадигми. Позиції експертів та аналітиків є різними і можуть бути поділені на три провідних напрямки. Представники першого напрямку дотримуються позиції, згідно якої Європа не є центральним питанням сьогодення для американської зовнішньої політики. Тут фахівці акцентують на необхідності більш чіткого декларування взаємних очікувань та спільних цілей партнерства, зважаючи, що через двадцять років після закінчення холодної війни, з відновленням миру на Балканах і розширенням Європейського Союзу, Старий Світ більше не сприймається

серйозною проблемою для Сполучених Штатів. Проте перегляд позиції Вашингтона спрямований не на залишення свого найближчого та традиційного союзника на світовій арені, але на оцінку його партнерського потенціалу у вирішенні низки глобальних проблем, таких, як відносини з Росією і Китаєм, ізраїльсько-палестинський конфлікт, Іран, Афганістан, наслідки економічної та фінансової кризи і зміни клімату [5]. До тих пір, на думку багатьох функціонерів, американських і європейських експертів, твердження щодо ефективності системи трансатлантичної взаємодії виглядають не дуже переконливими. Незважаючи на заяви щодо поглиблення та розширення «трансатлантичного діалогу» і розвиток стратегічного партнерства між Європою та Сполученими Штатами, глави держав та урядів у Європі, більш схильні зосередитися на внутрішніх питаннях, тоді як американське керівництво не поспішає надати європейцям всю повноту повноважень у спільних міжнародних місіях. Немало є й прихильників тієї позиції, що США залишаються єдиним актором, який може допомогти забезпечити ефективну безпеку Європи і який стверджує спільний інтерес у налагодженні більш глибокого партнерства. Розвиток останнього стає тим доцільнішим, що обидва актора працюють в середовищі, яке вже давно не є біполярним, що ускладнює мережу міжнародних взаємозв'язків, а відтак й досягнення необхідних угод [6].

Таким чином, взаємозв'язки США з європейськими країнами – партнерами в системі трансатлантичної взаємодії найбільш розвинені в політичному, економічному та військово-політичному відношенні, оформлені нормативно і інституційно. Злам європейської політичної системи у першій половині XX століття заклав основи інтегративної парадигми, яка сьогодні не тільки зосереджена на таких традиційних вимірах як торгівля та безпека, але й спрямована на будівництво нового формату ведення трансатлантичного дискурсу та спільної репрезентації ідентичності західної демократичної спільноти на міжнародній арені. Певний інтегративний союзницький фундамент зі спільним історичним та інтелектуальним капіталом, продовжує сприяти стійкості альянсу, забезпечуючи координацію довгострокових взаємних очікувань, краще за інші міжнародні союзи. Завдяки спільній цілісній основі, природні союзи, до яких доцільно віднести євро-американське партнерство, як правило, характеризуються значною терплячістю до розходжень в партнерських позиціях, що, незважаючи на зміни в міжнародному контексті, дозволяє

зберігати власну логіку стратегічного дискурсу, відмінну від логік інших партнерських домовленостей.

Література

1. Walt S. The Origins of Alliances Ithaca.– NY: Cornell University Press, 1987.– 321 p.
2. Snyder G. H. Alliance Politics.– Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997.– 432p.
3. Keohane R. Reciprocity in International Relations // International Organization, Vol. 40, No.1.– 1986. – P. 1-27.
4. Rosecrance R. Mergers and Acquisitions // The National Interest.– Summer 2005.– No 80.– P. 65-73.
5. Morrow J. Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances // American Journal of Political Science.– 1991. – Vol. 35, No. 4.– P. 904-933.
6. Balladur E. Pour une Union occidentale entre l'Europe et les Etats-Unis / Balladur E.– Paris, France: Fayard, 2007. – 158 p.

Шапошніков А.О.

*аспірант кафедри політичних наук філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

КВАЗІДЕРЖАВА ЯК ФОРМА ЗАВЕРШЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Під квазідержавою у цій роботі розуміється суб'єкт політики, що постулює себе як держава, проте де-юре та (або) де-факто таким не є, та безперервно існує (існувала) щонайменше 3 роки (визначення автора). Цей термін з'явився у політичній науці у 80-х рр. XX століття для позначення нових незалежних держав Азії та Африки, які отримали незалежність у ході деколонізації та зіткнулися з труднощами у процесі державного будівництва [2].

З того часу вживання слова «квазідержави» розширилося, і охоплює широкий клас політичних суб'єктів, що значно обмежені у здійсненні заявленого ними державного суверенітету. Зазвичай це слабкі, залежні

гравці на міжнародній арені, які не визнаються повноправними учасниками світової політики, – «держави-невдахи» (англ. *failed states*), невизнані держави, приватні політичні проекти, а також радикальні політичні групи, які контролюють певні території з претензіями на державний статус. Прикладом квазідержави першого типу може бути Сомалі, другого – Абхазія, третього – Сіленд, четвертого – Ісламська держава.

Зазвичай квазідержави виникають у періоди великих світових або регіональних потрясінь (війн, революцій, розпадів імперій), коли відбувається ослаблення державних інститутів та загострення економічних, політичних та етнічних суперечностей. Революції – ідеальний політичний процес для ослаблення існуючого або створення нового політичного проекту. Натомість слід зауважити, що жоден революціонер не ставить за мету створити квазідержаву; це, скоріше, результат невдалої революції.

Навіть у разі історичної успішності революції та позитивної ролі у трансформації політичної системи конкретної країни, революції завжди (принаймні тимчасово) супроводжуються ослабленням державних структур. У випадку несприятливої зовнішньополітичної обстановки, значного рівня насильства, ослаблення державного суверенітету призводить до перетворення держави на квазідержаву.

Слід зауважити, що у минулому квазідержави існували значно рідше – адже зазвичай вони просто припиняли своє існування внаслідок завоювання сильнішими сусідами. Проте у новітню епоху міжнародне право проголосило війни поза законом, і повний розпад держави або її завоювання агресором – достатньо рідкісне явище.

Основні причини перетворення постреволюційної держави на квазідержаву:

1. Інституційна слабкість нового уряду. Чистка державного апарату від представників старої влади породжує одразу дві проблеми: втрату інституційної пам'яті та появи групи невдоволених досвідчених управлінців, які різко втратили все.

2. Втрата державою монополії на насильство. У випадку насильницького захоплення влади, реальною силою в країні може стати не традиційний апарат силових структур (армія, поліція, органи державної безпеки), а парамілітарні формування революціонерів, які після перемоги революції ще довго не можуть повернутися до попереднього життя.

3. Нестача легітимності нового уряду (внутрішньої або зовнішньої). Дипломатична доктрина Тобара прямо забороняє визнавати уряди, що прийшли до влади в результаті державного перевороту. Окрім цього, зміну влади може не підтримати значна частина населення країни, що особливо небезпечно у випадку географічного розколу країни за політичними чи, наприклад, релігійними переконаннями.

4. Економічна криза, зuboжіння населення. Жодна революція не здатна швидко вирішити соціально-економічні негаразди, що могли стати причиною революції.

5. Іноземна інтервенція та повна або часткова окупація території країни. Тимчасове безвладдя у столиці робить країну особливо вразливою перед зовнішніми загрозами, адже створює спокусу до загарбання території чи перетворення країни на свого сателіта.

Варто відзначити, що в ході революційних перетворень, може виникнути два різновиди квазідержав. Квазідержави першого типу створюються на основі вже існуючих держав. По суті, це негативне переродження вже існуючого політичного організму та його перетворення на «державу-невдачу».

Квазідержава другого типу – це новоутворення (сепаратистський чи іредентистський проєкт), що не досяг значного успіху в державному будівництві і опинився у повній чи частковій міжнародній ізоляції. Це різноманітні невизнані держави.

Квазідержави – «головний біль» великих держав. Стратегії національної безпеки США та ЄС у редакціях останніх 15 років зазначають, що такі політичні утворення, з огляду на незадовільний стан економіки та злочинність, сприяють розвитку міжнародного тероризму. Саме тому квазідержави, зокрема «держави-невдахи» «можуть бути предметом... обмеження свого суверенітету, наприклад, політичних чи економічних санкцій, присутності іноземних військових сил на своїй території чи інших воєнних обмежень, на зразок безполітної зони» [2].

Власне, існує дві активні стратегії щодо квазідержав, які поетично можна назвати «підтримання на плаву» та «новий план Маршалла». Обидві стратегії мають однакову тактичну ціль – не допустити нестабільності та тотального зuboжіння у квазідержаві з одночасним збереженням лояльного політичного режиму. Водночас, «новий план Маршалла» за сприятливих умов дозволяє квазідержаві зробити ривок

вгору та перейти у «вищу лігу», – власне, стати Державою і розвиватися самостійно.

Як висновок, слід зазначити, що квазідержави не є абсолютно негативним явищем світової політики. Це неминучий чинник функціонування нинішньої системи міжнародних відносин, що прийшла на зміну світовій системі імперіалізму та колоніалізму. Проте квазідержави – це потенційно вибухонебезпечні регіони, оскільки їх керівництво не здатне гарантувати населенню права і свободи, а також достаток рівня країн «першого світу». Саме тому обов'язок світових лідерів – оперативно запобігати конфліктам та сприяти «історіям успіху» – перетворенню квазідержав на повноцінні держави. «Далекосхідні тигри» – тому найкращий приклад.

Література

1. Amburn B. The Failed States Index 2005 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.foreignpolicy.com/articles/2005/07/01/the_failed_states_index_2005
2. Jackson R. Quasi-States: Sovereignty, International Relations, and the Third World / R. Jackson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 225 p.

Renata Runiewicz-Jasińska, LL.D

*The Head of the department of Law and International Relations,
The Helena Chodkowska Trade and Technical School in Warsaw*

DEMOCRACY IN POST-COMMUNIST COUNTRIES OF EASTERN AND CENTRAL EUROPE. GENERAL OUTLINE

The transition from totalitarianism to democracy means change of the basic principles of institutional or political governance, etc., while the selection of political institutions is particularly important in the period of transition to the path of democracy. In consolidated democracies such institutions are usually well entrenched and do not often change. Politicians abide to such political institutions by the acting on the area specified by them. During the period of political transformation, contrary to appearances, the politicians have more opportunities to construct or reconstruct function of the political institutions. However, an active and functional activity of political institutions is determined on the one hand by the missing one model of an ideal democracy appropriate to all countries. On the other hand rationally operating political agencies aim at one system that suits them. Therefore, the final choice of political agencies is a result of reciprocal adjusting of majority of competing political (party) interests [8, s. 36].

The variety of state systems as a part of *the third democratization current* [10] opened many political discussions, e.g.: which of the state governance formulas – presidential, parliamentary, or mixed – is the most reliable and stable for democracy and which will become a premise of the countries' political system, etc.

In political science we distinguish three basic kinds of institutional system: parliamentary, presidential or mixed, in other words half-presidential [9, s. 168–192].

In a parliamentary democracy government is always directly dependent on parliamentary majority (of the coalition forming the majority of the parties): the latter forms and possibly revokes the executive authority [9, s. 168–192].

This is different in the case of the presidential regime-the President is both head of state and government, does not bear the responsibility to the legislative authority. In theory we can talk about the fact that a presidential regime can be a threat to new democracies of post-Communist countries. The following arguments are usually named for [9, s. 168–192]:

1) Victory in the presidential election is always absolute, rather than relative, therefore the candidate (and those who support him), who suffered a setback, cannot accept this fact, and then find a niche in the political system. The presidential election is of particular importance in the heterogenic countries: narrow segments of society may be totally without representation as the candidate of the majority becomes President. On parliamentary system– on the contrary, a policy of cooperation may be expected and the coalition of different parties representing various social segments.

2) Presidential regime stimulates the polarization of the political system (the party) or «double legitimacy» problem arises: the President and the legislative authority compete for the right to be the «real» representative of the interests of the nation, that is why Presidency is often accompanied by an inter-institutional tension, and may even paralyze the political system.

3) Presidential regime is based mostly on the charismatic personality, rather than impersonal institutions. Thus, democracy is not a persistently institutionalized political order but rather this order depends on the will and interests of one person (the delegation democracy);

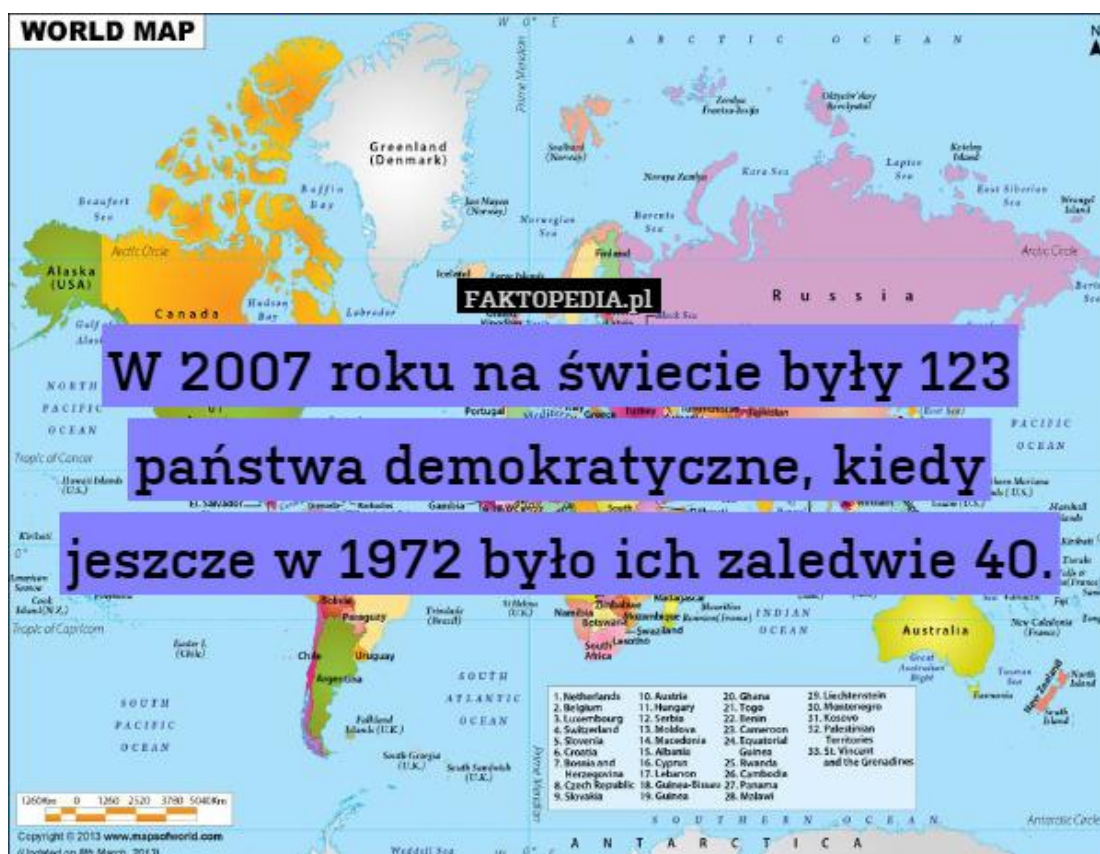
4) the President may himself constitute an obstacle to economic reforms, if he is guided by the populist principles and not economic logic, etc.

The half-presidential form of governance is a kind of hybrid of the two basic forms of institutional system. After that, the Constitution and the resulting political conditions can affect the fact, who– the head of State, Parliament or both institutions-will have real potential to control the Executive authority. Conversely, the head of State appointed by the Government can have a real, not symbolic authorization to govern the country (e.g. in the post-Communist Czech Republic, Slovakia, Hungary) [9, s. 168 – 192].

It should also be noted that the political situation really mostly affected the choice of the institutional situation [6] of post-Communist countries. So for example, in countries where the leading political forces have strong leaders, tended to increase the power of the President, though not always successfully (Lithuania, 1992).

And vice versa, where the charismatic personality had less of an impact on the political process, parliamentary political systems were created (e.g. Estonia, Latvia). Such institutional selection in these countries was conditioned by political interests and other factors, such as a pre-war political and institutional system, a model of institutions in a continental Europe, and to some extent also by the State offices shape of the Communist era [7]. (See. map 1.)

Map No. 1. Democratic states in the world – historical comparison.

In 2007 in the world existed 123 democratic states, while in 1972 merely 40.

Source: Democratic states, historical combination and comparison <http://faktopedia.pl/497979>, status on March 14, 2016.

None of the Eastern and Central European states belonging not to the post-Soviet region *de jure* is a Presidential Republic, which means that the head of the State and the Government is not the same person. A version of «the threat to the presidential system» may be checked based on the post-Communist states, however only indirectly. A characteristic feature of such institutional system is that both the autonomous institutions of the authority– the President and the Parliament–have a legal right to revoke the executive authority. In case of

disagreement between the head of the State and the majority of the Parliament shall be increased a probability of political instability and inefficiency of power. The Government is forced to veer between both institutions and stop the changes, otherwise it risks to be revoked [9].

Most of the former Communist States of Europe managed to avoid such a morally ambiguous institutional regime. This is one of the causes of contemporary political stability and successful socio-economic changes in these countries.

Those who pursue institutional changes primarily aim to meet their private interests, which are related to their political career. As long as those interests remain unchanged, political institutions maintain stability, even under conditions of clear unstable policy. Political institutions are changed only when specific reasons become detrimental to those who have real power over them.

It often happens in post-Communist countries that all basic politicians declare loyalty towards the present system, but everyone understands its contents in his own way. This does not necessarily mean ignoring institutions, but rather illustrates that institutional standards should be based on the precedent and traditions. Such statement of the institutions and the political pattern is characteristic for stable democracies. So far, the post-Communist countries variously prospered at the end of this political maturity exam. In the end, it is not worth to forget that only socially legitimate democratic political order that acquired confidence of society is stable [5, s. 26–62].

We face the specific situation in Russia, where exist «controlled» democracy and the increasing authoritarian rule of President Putin. The Russian authorities, apparently separating from the Communist heritage, decided both in domestic and foreign policy to develop their own rules of the game. This is the source of many conflicts in sub-regions, and after that affects badly public confidence of citizens to politicians, as well as manifests poor political culture [5, s. 26–62].

In conclusion, it should be pointed out that there is a consensus to certain minimum characteristic to democracy (political culture, free elections, political pluralism, free media, respect for human rights). However, it still does not exist a universally acknowledged definition of this notion. An even bigger challenge is therefore to measure the level of democracy. Nevertheless, such attempts are made, although they carry in themselves the margin of error due to the specificities of the measured category and a difficulty to grasp certain variables with mathematical accuracy. So for example, according to the ranking drawn up

by the British Economist Intelligence Unit (EIU) in 2015 (as in 2012) the Czech Republic and Slovenia are in the category of «full democracy» [3]. Poland was attributed to defective democracy and thus took place in this ranking next to the countries of South America (dropped from 40 to 48 place in terms of democracy). This report collates 165 countries. Czech political culture has been assessed far higher than ours, also the functioning of the Czech State developers of the ranking value higher than the functioning of the Polish State. A number of the countries of Central and Eastern Europe (Albania, Bulgaria, Croatia, Montenegro, Lithuania, Latvia, Estonia, Moldova, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Ukraine and Hungary), the authors classified as flawed democracy, where in many cases the low (in the opinion of the EIU) level of political culture was decisive. Albania, Bosnia and Herzegovina, as well as Russia, Georgia, Armenia and Kyrgyzstan EIU placed in the group of hybrid regimes, combining elements of different political systems. Among authoritarian countries were listed Kazakhstan, Belarus, Azerbaijan, Tajikistan, Uzbekistan and Turkmenistan. Only 20 countries have the status of «full democracy.» They are followed by a number of 59 countries, referred to by the term «flawed democracy.» Others are already undemocratic «hidden regimes» (number 37) and «totalitarian regimes.» The latter number is estimated as 51 [1, s. 3–7]. A similar ranking was created by the organization Freedom House, focusing on the level of freedom [4].

Bibliografia

1. Democracy index 2012 Democracy at a standstill A report from The Economist Intelligence Unit.
2. Democratic states, combination and historical comparison <http://faktopedia.pl/497979>
3. Economist Intelligence Unit (EIU) of 2015, March 12, 2016 <http://www.eiu.com/democracy2015>
4. Freedom House, March 12, 2016 <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2014>
5. J. M. Fiszer, A. Orzelska, J. Stańczyk, A. Burakowski, K. Strachota, Political situation and democratic reforms in Central and Eastern Europe, in: J. M. Fiszer (ed.): Internal situation in post-Communist countries of Europe and Asia and their foreign policy in the years 2006 – 2007, Institute of Political Studies, Polish Academy of Science, Warszawa 2007, p. 26-62.

6. M. Drozdowicz-Bieć, Courses and situation ratio, Poltext, Warszawa 2012.
7. Parties and party systems of Central and Eastern Europe. Two decades of experience, A. Czwolek, M. Nowak-Paralusz, K. Gawron-Tabor (ed.), UMK, Toruń 2013.
8. Political systems of Central and Eastern Europe. A comparative study, (ed.) A. Antoszewski, Wrocław 2006.
9. Political systems of contemporary Europe, R. Herbut, A. Antoszewski (ed.), PWN, Warszawa 2007.
10. Samuel P. Huntington, The third current of democratization, PWN, Warszawa 2009.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ, ПРАВА І МОРАЛІ

Алікберов Р.Д.

аспірант кафедри філософії

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЗАХІДНА ТА СХІДНА МОДЕЛІ ІДЕНТИЧНОСТІ АКТОРІВ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Соціокультурна ідентичність є фундаментальним принципом здійснення всіх актів культуротворчості: соціальних дій, економічних, політичних, ідеологічних та інших реалій, що здійснюються в соціально-політичному просторі. Підхід до оцінки глобалізаційних або модернізаційних процесів є досить поліваріантним. Так, існує соціологічна, політологічна, культурологічна, антропологічна моделі. Втім сама структура взаємодії між продуцентами цих моделей залишається дифузною. Висхідним інтегративним чинником інтерпретації цілісності людини, культури та культурних практик є категорія «акт», що дозволяє визначити темпоральність процесів глобалізації як певну систему культуротворчості. Актуальною є проблема визначення того принципу, що постулює ідентичність не лише в рамках тих чи інших сфер, а як акт культурних відносин, культуротворчий акт. Після того, коли актор визначений як певна сукупність факторів ідентифікації цінностей культури, соціуму, актантна модель постулюється як певна соціокультурна ситуація – ситуація планетарна та регіональна. Акт – це простір і час (хронотоп) зустрічі різних культур, цивілізацій, продуцентів тих чи інших цінностей, які досягають чи не досягають консенсусу, які впливають один на одного, створюють певні спільноти: віртуальні, економічні, культурні та інші. Тканина події не дає картини дії, процесу глобалізації, де процесуальність розбивається на певні акти, які характеризують систему планетарного людства, що намагається здійснити ті, чи інші реалії спільної творчості, спільної праці та спільної культуротворчості.

Категоріальна матриця інтерпретації культуротворчості, дає можливість вийти на проблему визначення особливостей східної і західної

систем ідентичності. Схід і Захід – це універсалізовані моделі культури, цивілізації, які ще не мають достатньо визначеного типу ідентифікації. Так, наприклад Японія, за своєю ментальністю належить до східної реальності ідентичності культури, а за своєю економікою і за типом модернізації вже вважається західною. Проте Японія в 90-х роках зупинила темп модернізації та висловила думку, що «вже достатньо», інакше зміниться традиційний для неї тип ідентичності культури. Розбіжність в оцінках ззовні і зсередини акту ставлять проблему: в чому полягає сутність західної та східної моделей культуротворчості як універсалій, а краще сказати – трансценденталій? Чим визначаються актанти діалогу культур, діалогу цивілізацій? Отже, важливо вийти на певну реальність, інтерпретацію, яка виводить нас за межі економічних, політичних, соціокультурних процесів.

Тепер ми можемо підійти до таких актантів, як Схід і Захід, які конструюють сучасних акторів цих процесів. Більше того, диспозиція Схід – Захід розбивається на іншу диспозицію: Схід, Захід і те, що не є Захід. Тобто моноцентризм Заходу структурується досить ретельно, презентує той європоцентризм, з яким змагається вся культурологія. Але європоцентризм є одним із важливих актантів глобалізаційних процесів. Ми спробуємо це розгорнути на базі досліджень М. Вебера.

Макс Вебер в роботі «Протестантська етика і дух капіталізму» будує типи раціональності або ідеал-типізуючий об'єкт, який визначається як теоретичний конструкт, в якому виявлені типові риси реальності. Вебер визначає певні ідеальні типи. Предметом його аналізу є капіталізм як ідеальний тип культури, що конструюється суто ідеально і визначається у взаємодії з протестантською етикою. М. Вебер пише: «Сучасна людина, дитя європейської культури, розглядає універсально-історичні проблеми з певної точки зору. Її цікавить більше наступне питання: як зчеплення обставин призвело до того, що саме на заході, і тільки тут, виникли такі явища культури...» [1, с. 44-55]

Протестантизм, за Вебером, стає запорукою революційних перевтілень частини західного суспільства шляхом висунення культурних зразків, трудового ескапізму, а також протестантської моралі як найденого новітнього шляху спасіння. Так, протестантизм перетворюється в світську релігію, яка фактично стає ідеологією з визначенням інтересів тих прошарків суспільства, що намагаються упорядкувати і планувати своє життя як своєрідну цілісність обміну соціальної дії.

Однак вже один з найближчих колег М. Вебера – В.Зомбарт моделює актанта глобалізації і модернізації капіталізму по-іншому. Цей актант (соціальна дія) у В. Зомбарта має абсолютно інші чинники [2]. Він визначає перш за все підприємницький, міщанський дух, що спонукає до утворення великої кількості розбійників: регіональних керівників, державних чиновників, спекулянтів, торгівельників, ремісників та інших. В. Зомбарт пише: «Втім справжнє велике досягнення німецької філософії – і тільки німецької, тоді як філософія всіх інших країн зупинилась на категоріях розсудку, – полягає в тому, що вона поставила собі завдання силою розуму виготовити таку нитку, яка від нашого життя на цій землі, вела б до суворой тиші того духовного царства, звідки ми прийшли і куди повернемося; в тому, що вона відшукала надчуттєве в самому розумі, по-перше і зробило власну філософію» [2, с. 49].

Отже герой і патріот як ідеальний тип, який визначає Вебер, раптом перетворюється на свого «супротивника», за актантною моделлю, яку Зомбарт знаходить в англійському торговці, що протистоїть ідеальному духу капіталізму. Ми маємо перед собою той контекст Першої світової війни, який так чи інакше впливає на ідеальні конструктиви. Зомбарт бачив межі капіталізму в руйнуванні органічних стилів життя, в ліквідуванні селянства, подрібненні професії і виникненню особистісного вузько спеціалізованого труда.

У Зомбарта з'єднується непокдане – герой, торгівельник, міщанин і авантюрист. Він не лише описував капіталізм як актанта, а мав також своєрідні цікаві соціологічні нариси. Можна сказати, що цей актант, що несе в собі мудрість традиційної культури і авантюризм новітнього, всепоглинаючого суб'єкта здобичі, суб'єкта ринку, обміну, продажу, поєднується в осмисленні ситуації, яка трансформує традиційне суспільство.

Саме цей контекст, на наш погляд, висвітлює специфіку діалогу Схід – Захід, Південь – Північ як презентації системи ідентичностей в контексті політичних процесів. Схід, Південь орієнтовані на екстенсивну метрику, що тяжіє до традиціоналізму, ментальності етики дезурбанізму; Захід та Північ орієнтовані на інтенсивну метрику, яка презентує дух винахідництва за будь-яку ціну та авантюризм як гру з соціальними, планетарними та антропологічними ризиками.

Література

1. Вебер М. Избранные произведения / Вебер М. – М: Прогресс, 1990. – 804 с.
2. Зомбарт В. Торгаши и герои. Раздумья патриота // Зомбарт В. Собр. соч. в 3-х томах. – Т. II. – СПб : Владимир Даль, 2005. – 654 с.

Завальнюк В.В.

*кандидат юридичних наук, професор, ректор, перший віце-президент
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Перед українською юридичною антропологією, виходячи з необхідності європейської інтеграції, постали важливі завдання. По-перше, подальший розвиток доктрини гуманізму та духовності в правовому просторі. По-друге, розробка концепції охорони свободи волі українського громадянина та забезпечення умов для її реалізації у широкому комплексі правових, політичних, економічних та соціальних відносин. По-третє, обґрунтування національного законодавства з кута зору юридичної антропології. Останнє потребує визначення напрямків формування «справедливої держави» (у інтерпретації феномену «справедливості» Дж. Ролза).

Протягом історичного розвитку становленню антропоцентричних правових уявлень сприяли особливості світобачення та духовності українського народу. Вони, у свою чергу, обумовлені багатьма чинниками, серед яких можна назвати: – природне середовище з його краєвидом; – геополітичне розташування України; – характер родинних стосунків зі специфічними рисами побуту; – драматичні події історії; – специфіку культурних процесів, ін. Варто погодитись із тим, що «...увесь комплекс різноманітних чинників зумовили неповторний характер української ментальності, сам тип українця та його культури» [1, с. 36].

В українській культурі досить виразно ці процеси простежуються з кінця XVIII – поч. XIX ст., але намагання учених вичленити певні риси характеру русичів-українців відомі ще із часів Київської Русі. Перший

період складання передумов для розвитку української юридичної антропології – князівська доба, починаючи із часів християнізації Київської Русі й закінчуючи втратою незалежності Галицько-Волинським князівством (з X до сер. XIV ст.).

Другий період становлення юридичної антропології в Україні охоплює часи бароко (XVI–XVIII ст.), для якого є характерною підвищена увага до людини, до людського у всіх сферах життя. Ідеалом культури бароко стає «героїчна особа». Антропологічні погляди на право і, навпаки, розуміння людини як носія зумовлених її божественною природою прав були властиві мислителям доби українського Ренесансу – С. Оріховському, К. Саковичу, П. Могилі.

Коли в XVII столітті відбувається остаточна заміна геоцентричної системи на геліоцентричну (започаткував цей процес ще у XVI ст. М. Коперник), людина із центру Всесвіту перетворюється на маленьку піщинку в неосяжному Космосі. Відтоді починається криза середньовічного антропоцентризму. Вихід із цієї кризи було знайдено у філософії Г. Сковороди: людина, перестаючи бути центром Всесвіту, стає малим світом – «мікрокосмом», а «внутрішня» людина стає центром цього малого світу [2, с. 31].

Наступний етап формування антропологічного розуміння права був пов'язаний з поширенням ідей романтизму (XIX ст.) Зокрема, актуальними аж до сьогодення залишаються антропологічні студії М. І. Костомарова. У своїй статті «Дві руські народності» він дав стислу, але виразну антропологічну характеристику менталітету українців (південнорусів у тодішній підцензурній традиції) в його відмінності від менталітету великорусів. Він звертав увагу на щирі релігійність українців, розвинуту емоційність та чутливість, здатність відчувати красу природи та навколишнього світу, індивідуалізм і повагу до приватності, любов до свободи [3, с. 34-80].

Одним із визначних мислителів, у якого отримали подальший розвиток ідея антропологізму, а на їх основі – обґрунтування права, був П. Д. Юркевич. «Філософія серця» П. Юркевича підбиває своєрідний підсумок доби класичної української антропології права, в його системі найяскравіше виявляється дія антропологічного принципу права серед усіх філософів і правознавців класичної національної теорії права.

Антропологічний елемент простежується у творчості І. Я. Франка. Його тип мислення характеризується антропологічним еволюціонізмом,

який намагався пояснити історичні явища до аналогії з біологічно–фізіологічними процесами. Пояснюючи філософсько–психологічні витоки свого антропологізму, він відзначив сутність загальноєвропейського духовного перелому від теологізму до історичного мислення й демократизму як «очоловічення» надприродного, як звернення до дійсності як об'єкта зображення.

Відзначимо, що з утвердженням в СРСР класової теорії права поступово зникли з поля наукової юриспруденції проблеми людини, особистості, індивіда. Людину у праві змінила правова зовнішність, маска. Одночасно відбувалось відчуження людини від права шляхом редукції, а то й заперечення належних їй природжених прав – на свободу світогляду, на вільну думку, вільне пересування, нарешті, на майно та результати своєї праці. У радянський період антропологічним аспектам права приділялася недостатня увага, що було обумовлено як ідеологічними причинами, так і пануючим позитивістським праворозумінням.

Подальший розвиток юридичної антропології пов'язується із Незалежністю України.

Література

1. Рубан А. О. Світоглядні особливості українського національного характеру (філософсько–антропологічний аналіз) : дис. на здобуття наук. ступ. канд. канд. філос. наук : 09.00.04 / Рубан Алла Олексіївна. – К., 2008. – 200 с.
2. Кравченко А. П. Антропологічний принцип у філософії права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Кравченко Алла Петрівна. – Х., 2008. – 216 с.
3. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров ; упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вст. ст. М. Т. Яценка. – К. : Либідь, 1994. – 384 с. – («Літературні пам'ятки України»).

Ивакин А.А.

*доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой философии
Национальный университет «Одесская юридическая академия»*

ПРЕДПОСЫЛКИ ЭВОЛЮЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В ФИЛОСОФИИ ГЕРАКЛИТА

Развивая свое философское теоретическое мышление, мы одновременно создаем и конкретизируем мировоззренческий образ Вселенной. Такое созидание не является личным делом каждого отдельно взятого человека, оно базируется на анализе и интерпретации тех бытийных образов, которые присутствуют в философских концепциях как современных, так и древних философов.

Если внимательно присмотреться ко всем фрагментам Гераклита и постараться соединить их в единое целое, то можно увидеть, что в философском наследии этого великого философа уже как бы светятся важнейшие моменты учения об эволюции (и инволюции).

Попробую это доказать. Совершенно очевидно, что Гераклит считает **гармонию** космоса его важнейшим, как бы мы сейчас сказали, – системообразующим, свойством. Что такое гармония? Хайдеггер поясняет, что это: «ἀρμός, скрепа, то есть нечто такое, что совершается тогда, когда одно прилаживается к другому и оба подгоняются друг ко другу, то есть совершается сплачивание, сплочение» [1, с. 179].

У Гегеля такое «сплачивание» осуществляется через «противоречие как тождество противоположаемых вещей». Восьмой из дошедших до нас фрагментов высказываний Гераклита [2] говорит именно об этом, особенно если принять его в переводе М.Хайдеггера: «Противодвижение есть сведение воедино, и из раз-несения [рождается] сияющее слаживание» [1, с. 185]. На мой взгляд, данный фрагмент отчетливо рисует нам не что иное, как объективное (!) изначальное свойство диалектичности бытия, состоящее в том, что притяжение противоположностей осуществляется благодаря их различию, а их взаимоотталкивание оказывается неременным условием возникновения гармонии в их взаимоотношениях.

Необходимо также подчеркнуть, что другое важнейшее понятие Гераклита – «Логос» обозначает не только человеческую речь и её логику. Логос, прежде всего, является словом, «речью» самого Космоса, его

«собирающей всё воедино» силой, обеспечивающей мировой порядок и мировую гармонию. И если внимать ему, Логосу, а не всего лишь произносящему эти слова Гераклиту, то можно понять главное: всё есть одно. А это, в том числе, означает и то, что нельзя отрывать «натуральный круговорот», то есть φύσις, Природу, находящуюся в вечном движении становления, от созерцающего эту природу человека. Еще раз подчеркнем: для Гераклита, говорящего «Всё есть одно», как человек, так и φύσις это – Одно. И поэтому Логос для них является общим.

М.К. Мамардашвили считает, что Гераклит, якобы, говорит не о естественном круговороте вещей, а всего лишь о «мире нашего понимания» [3, с. 82; с. 91].

Однако принципиально важно подчеркнуть, что этот самый «мир нашего понимания» существовал и будет продолжать вечно существовать и даже без нашего его понимания. В противном случае эволюционный процесс изменения природы мы должны признать как лишь нечто кажущееся нам таковым. На самом же деле он представляет собой постоянное сотворение Бытия, вечный процесс оживления и одухотворения Мира.

Мир нашего понимания – это не только мир нашего непосредственного бытия, а Бытие-Логос, устойчивое и единое в постоянно движущемся Универсуме. Логос – это, в первую очередь, *Закон Дела*, проявляющегося в деятельности всего сущего. *Словом* он становится для человека уже посредством осмысления последним как природной, так и своей собственной деятельности.

Очень важно понять, что на примере своих великих философских открытий-озарений Гераклит пытается показать, что свой ум человек может и должен использовать не на свою погибель, а на свое благо. Прежде всего Гераклит призывает людей слушаться космической мудрости. При этом Великий Мудрец стремится убедить их в том, что он изрекает им лишь то, что «изрек» ему космос посредством Логоса.

Главное содержание в логосе (голосе) космоса Гераклит уловил абсолютно верно: нельзя человеку идти против законов Вселенной. Возможно, кто-то спросит, а почему в таком случае Гераклиту не посоветовать человеку брать пример с представителей животного мира? Вот уж кто живет на свете в полном согласии с законами природы, так это птицы и звери! Однако глубинная суть их существования скрыта от них. Непосредственно они живут лишь для того, чтобы питаться и

размножаться. И для этого им даны органы чувств. Человеку же, кроме чувств, дан разум. Для чего? – По-видимому, для того, чтобы он законами своего бытия в космосе пользовался не инстинктивно, а с пониманием скрытого от природных органов чувств смысла этих законов. «Природа любит скрываться», – утверждал Гераклит (фрагмент № 123). Ну, что же, для того человеку и дан разум, чтобы с его помощью искать и находить это сокровище, превращая его в ἀλήθεια (не-сокрытое). Искать и находить завещанный человеку Путь к Истине. Путь, понимаемый и как знание, и как умение двигаться к правильной, благой цели!

«Скрытая гармония лучше явной», – заявляет Гераклит (фрагмент № 54). Чтобы понять, что же скрывает Природа не только от животного, но какое-то время и от человека, рассмотрим внимательно Гераклитов фрагмент № 124, взятый из «Метафизики» Теофраста, который гласит: «Прекраснейший космос [был бы] как бы куча сору, насыпанная как попало». Что означает в данном случае «был бы»? Чьи это слова, Гераклита или же Теофраста? Для себя я перевожу их так: прекраснейший космос *был бы* похож на насыпанную кучу мусора, если не понимать, что то, что мы непосредственно видим, это всего лишь доступный нашим чувствам «застывший» момент некоего закономерного гармоничного движения. Гераклит гениально чувствует, что за этой «кучей сору» скрыта гармония. И мы-то, современные, знаем, что это – гармония закономерного эволюционно-инволюционного процесса Природы.

Между прочим, природа «прячет» от человека и вот какую важную вещь: она до поры – до времени скрывает от него, что законы природы – это не что-то чужое для него, а это его собственные законы, за которые надо бороться: «Народ должен сражаться за закон, как за свои стены» (фрагмент № 44). И поэтому: «Своеволие следует гасить скорее, чем пожар» (фрагмент № 43). И речь здесь, на мой взгляд, идет, в первую очередь, о своеволии и дерзости софистов.

Таким образом, Гераклит не останавливается лишь на утверждении всемогущества логических законов бытия. Он показывает, что глупо человеку считать самодостаточным свой ограниченный, противоречивый и эгоистический рассудок, если на самом деле мудрость заключается совсем в другом. «Мудрость заключается только в одном: признать разум как то, что управляет всем при помощи всего» (фрагмент № 41). А если вспомнить об общности космического и человеческого логоса, то становится понятно, что позволить Космическому Разуму управлять им,

человеком, отнюдь не означает впасть в добровольное рабство, а, напротив, означает – стать мудрецом, носителем этого мирового Разума, и самому участвовать в управлении «всем при помощи всего». Узнай, пойми и тем самым *присвой* узнанное-понятое, а уж, как известно, *за своё-то*, родное, можно и жизнь отдать!

Гегель, как мы помним, начинает свое исследование бытия с его неопределенной еще непосредственной данности. Непосредственное неопределенное. Что же у Гераклита является аналогом такого определения? Да, конечно же, – вечный космос, что окружает нас, бестолковых, не умеющих вписываться в законы этого космоса. А не умеем – потому, что законов этих не знаем. Но, в отличие от Гегеля, Гераклит не оставляет это исходное определение чисто логическим и потому неопределенным. Он сразу же стремится раскрыть те его главные качества, которые подсказывает ему его потрясающая, божественная интуиция. Космос, в сущности, оставаясь самим собой («огнём»), в то же время постоянно меняется, в смысле большего или меньшего соответствия своей сущности, своей «огненности». И это, я думаю, неплохая стартовая площадка для дальнейших размышлений более поздних философов над таким пониманием начала бытия.

Гераклит, вроде бы, утверждает и конкретизирует то же самое, что утверждали до него и некоторые другие философы, но дело в том, что утверждает всё это он в высшей степени обоснованно и убедительно. И это происходит именно потому, что в основе всех его утверждений лежит глубокая убежденность в том, что космос изначально и вечно диалектичен, а исходное тождество противоположностей, создающее эту диалектичность бытия – это тождество всего и одного. Всё есть одно. И дело не только в генезисе всего из одного. Дело в том, что *вечный покой бытия осуществляется его вечным движением*. Вот она, та великая мысль, суть которой никак не мог понять зашоренный своей «математизированной» логикой Парменид!

Не боясь повториться, подчеркну то, что является в Гераклитовой мировоззренческой картине важнейшим. Итак, Космос и его Логос существуют вечно, но большинство людей не видят и не слышат Логоса, и в этом источник всех их бед. Они страдают именно потому, что не осознают, что в первую очередь «необходимо следовать всеобщему», и живут по собственному, не ведущему их к гармонии с космосом, усмотрению. Причем, мало того, что они ведут себя неподобающе, им еще

кажется, что их отказ от следования общему закону можно скрыть, как это делают преступники, совершая свои неблагоприятные деяния под покровом ночи. Однако в космосе никаких ночных покровов не существует. Укрыться от космоса – вечно живого огня, от его логоса так же невозможно, как от никогда не заходящего солнца: «То, что самый испытанный [мудрец] знает и соблюдает, есть только мнение» (фрагмент № 16). «И, однако, Правда настигнет лжецов и лжесвидетелей» (фрагмент № 28).

И вот мы, современные люди, взирая на свои многочисленные глобальные проблемы, и не зная, что с ними делать, начинаем, наконец-то, понимать (обязаны понять!), насколько пророческими были эти слова Гераклита. Эти проблемы возникли и возрастают потому, что люди вечно хотели и хотят устроить свою жизнь по придуманным ими эгоистическим, разрушительным законам, забывая о том, что достойно жить они могут, руководствуясь не своими противоречащими друг другу «мерками», а следуя объективным мерам метаморфоз вечно живого Огня-Космоса, на самом-то деле являющимися собственными мерами проявления и развития сущности человека и человечества.

А, если, следуя примеру Хайдеггера и ряда других проницательных комментаторов, мы всмотримся и вчитаемся в ряд высказываний Гераклита, то мы увидим, что многое из того, о чём мы размышляем сейчас, фактически было уже сказано и предсказано этим гениальным сыном древней Греции. Посмотрите: «Психеям смерть – стать водою, воде же смерть – стать землею; из земли же вода рождается, а из воды – психея» (фрагмент № 36). Что собою представляют эти беспокойные, неутомимые психеи? Я думаю, что и здесь речь идет о том же самом огне, мерами загорающемся и мерами потухающем. Так что прав Гегель: огонь – это символическое изображение Духа, Разума. Позже, как известно, термин «психическое» применяется и Пьером Тейяром де Шарденом, при описании им ортогенеза (направленного развития) сознания через эволюционное восхождение от неживого (литосфера) к живому (биосфера) и мыслящему (ноосфера). Гераклитов фрагмент № 36, таким образом, наполняется научным содержанием.

Какой смысл вкладывает Гераклит в свое знаменитое изречение: «Многознание уму не научает» (фрагмент № 40)? Да тот, разумеется, что всё множество знаний обесценивается, если их не считать производными от главенствующего знания: «Мудрость заключается только в одном:

признать разум как то, что управляет всем при помощи всего» (фрагмент 41). При этом Разум управляет «всем при помощи всего» посредством Логоса как закона, созидającego своеобразную «логистику» совокупности и последовательности движений и метаморфоз бытия.

И далее: «По какому бы пути ты ни шел, границ психеи ты не найдешь; столь глубок ее логос» (фрагмент № 45). Так и хочется повторить и продолжить [4] Хайдеггерово сравнение логической картины бытия Гераклита – с онтологическими задумками Ф. Ницше [5, с. 37]. А именно, прибегая к своеобразным понятиям Ф. Ницше, мне хочется проинтерпретировать и развить вышесказанное следующим образом: итак, границ души не существует, ибо низ и верх ее замкнуты в вечный путь «Воли к Власти» к «Возвращению Того же самого» (то есть космоса как гармоничного бытия). «Путь вверх и вниз – один и тот же» (фрагмент № 60). Ибо все «психеи» находятся в одной и той же системе превращения «Огня». Более поздние мыслители назовут это *единством, а точнее – тождеством эволюции и инволюции*.

«Быть» Космосу можно только таким образом. Быть иначе ему невозможно, так как он, в отличие от хаоса, «обязан» быть гармоничным, умело слаженным.

Традиционный перевод фрагмента № 8 гласит: «Враждующее соединяется, из расходящихся – прекраснейшая гармония, и все происходит через борьбу». Приведенный нами выше герменевтический перевод Хайдеггером этого фрагмента позволяет пролить свет на то, что космическую гармонию нам следует понимать как «сияющее слаживание».

Таким образом, вечно присущая Логосу объективная диалектика служит вечному со-держанию гармонии космоса.

В этом вечном самообновляющемся бытии Космоса «[Все – едино: делимое – неделимое, рожденное – нерожденное, смертное – бессмертное, логос – вечность; отец – сын, бог – справедливость]; не мне, но логосу внимая, мудро признать, что всё – едино» (фрагмент № 50).

Выше мы уже говорили о том, насколько важно человеку знать и воспринимать эту в разных вариантах повторяемую изначальным философом Гераклитом изначальную мудрость Бытия.

Нельзя не добавить к сказанному ещё то (многие этого не видят), что Гераклит признаёт и одобряет наличие *отбора* со стороны Логоса наилучших «психей», то есть душ, которые способны бесконечно

возрастать и облагораживаться: «Один для меня – десять тысяч, если он – наилучший (благородный)» (фрагмент № 49).

Именно поэтому Гераклит подвергает суровой критике тех людей и те сообщества, которые лучших из своего окружения изгоняют и осуждают несправедливым судом. Это, по-видимому, Гераклит считает настолько большим и непростительным нарушением космического закона бытия, что гневно пишет: «Правильно поступили бы эфесцы, если бы все они, сколько ни есть возмужалых, повесили друг друга и оставили город для несовершеннолетних, – они, изгнавшие Гермодора, мужа наилучшего среди них, со словами: «да не будет среди нас никто наилучшим, если же таковой окажется, то пусть он живет в другом месте и среди других» (фрагмент № 121).

При этом можно видеть, что возмущение Гераклита вызывает не только сам факт несправедливого изгнания конкретного выдающегося человека, а то, что люди толпы провозглашают подобный поступок своим неоспоримым правом. Ещё бы: ведь человек, согласно философии софистов, – мера всех вещей а, следовательно, и – людей! Но, вслед за Сократом, зададим себе вопрос: а каким должен быть этот самый человек, который имеет право мерить всё и вся?

Почему им не может быть Гермодор, справедливый и благородный, и почему роль такого «измерителя» и «вершителя судеб» имеет право брать на себя толпа эгоистично мыслящих людей, которые почему-то вправе решать, кому оставаться жителем полиса, а кому быть изгнанным? Этот риторический вопрос во многом проливает свет на то, почему Гераклит, а позже – и Сократ, и Платон, и Аристотель считали демократию неприемлемой формой управления государством.

Литература

1. Хайдеггер. Гераклит. – СПб.: «Владимир Даль», 2011. – 504 с.
2. Нумерация фрагментов высказываний Гераклита взята из работы Германа Дильса «Фрагменты досократиков» (перевод М.А. Дынника)
3. Мамардашвили М. Лекции по античной философии. – М.: «Аграф», 2002. – 320 с.
4. Ивакин А.А. О вкладе Фридриха Ницше в формирование современной онтологии (размышления над текстом лекций М. Хайдеггера о Ф. Ницше) //Наукові праці Національного університету «Одеська

юридична академія». – Том IX. – Одеса.: Юридична література, 2010. – С. 62-71.

5. Хайдеггер М. Изречение Анаксимандра / М. Хайдеггер //Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : сборник статей / М. Хайдеггер. – М. : Высшая школа, 1991. – 192 с. 28 – 68.

Коломієць Ю.В.

*студентка II факультету міжнародно-правових відносин
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Сьогодні українське суспільство перебуває на етапі змін та перетворень, знаходиться в епіцентрі реформ політичної системи, що залежить від середовища, в якому вона функціонує та розвивається. Суть змін – це перехід від тоталітаризму через авторитарний режим до демократичного, рухаючись до теорії Лінкольна – влада для народу, влада за засобами народу, влада народу.

Отже, основним суб'єктом політичної системи виступають влада та суспільство, де друге має превалювати та визначати подальшу політику. Проте постає питання, а чи готовий народ взяти владу в свої руки та бути повністю відповідальним за власне життя та долю країни й інших людей.

З одного боку, є підтримка тих змін, що відбуваються у суспільному житті, які вселяють надію чи, навіть, впевненість у майбутньому. З іншого – наявність інертності й песимізму, стійке прагнення зберегти хоча б те, що є, і «захистити» себе у невідомому майбутньому.

Політика – це доцільна діяльність, вона передбачає наявність у діючого суб'єкта відповідних уявлень та знань про політичну дійсність, усвідомлення своїх спрямувань, формулювання мети, вибір засобів та методів її досягнення. Для цього необхідне формування свідомості, зокрема політичної. Можна визначити політичну свідомість як спосіб специфічного відображення людиною, групою, суспільством всезагального процесу саморегулювання суспільно-політичного життя,

який матеріалізується в політичній системі завдяки феномену влади і владно-політичних відносин.

Так Аристотель співвідносить поняття політичної свідомості та політичної людини. Він вважав, що особа, щоб бути елементом держави, її громадянином, вимагати щось від неї, повинна бути людиною політичною – мати переконання та уявлення про владу, вступати у відносини з нею, її інституціями, мати певні установки щодо норм, традицій або звичаїв. Якщо індивід не здатний це зробити чи не відчуває в цьому потреби, то він «стає твариною або божеством» [3].

Взагалі, політична свідомість є властивістю діяльності в політичній сфері і в її виходах на громадянську, неполітичну сферу.

Як сфера політичних відносин, політична свідомість – явище історичне, що постійно розвивається й змінюється. Основними структурними елементами політичної свідомості є політична самосвідомість (як усвідомлення особистістю, соціальною групою себе в ряду політичних суб'єктів певного суспільства, своїх можливостей, інтересів, ідентифікація з інтересами певних соціальних груп чи осмислення себе у якості суб'єкту політики, такого, що визначив політичну платформу і форму участі у політиці шляхом створення політичної партії, суспільно-політичного руху або ж участі в політичній діяльності); політична психологія (буденний рівень, притаманний кожному, що включає думки, настрої, почуття, цінності, що формуються в повсякденному житті); політична ідеологія (як сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів, що виражають відношення до існуючої системи державного устрою і влади). Саме політична ідеологія як вищий рівень свідомості впливає на психологію осіб, змінюючи ставлення до політичного процесу [1].

Наприклад, в період панування комуністичної ідеології, люди не усвідомлювали, що вони живуть в авторитарному режимі і не прагнули до демократизму, проте з падінням цієї ідеології – їх свідомість почала змінюватися з отриманням більшої кількості інформації про минулі події.

На початку 90-х років саме зміни у свідомості політично активної частини населення підштовхнули громадян на шлях політичної участі задля боротьби за демократичні перетворення у політичній системі, де першочерговим кроком стало проголошення суверенітету України.

А все почалось з формування національного самовизначення осіб, що викликало масу виступів студентів, організацію культурних, політичних

гуртків національного спрямування, які трансформуючи думки в дії, об'єднували суспільство закладали ідеї державотворення та впливали на владу.

Основним джерелом формуванням свідомості є середовище, яке наповнене інформацією. Проте інформація надходить через призму мас-медіа, яке не завжди гарантує істинність та реально відображає дійсність, тому у людей виникає також спотворене сприйняття подій та політичної ситуації. Ті, хто це розумують – не довіряють лише почутому, а пропускають через власний інтелект та свідомість – чинять опір цьому, намагаючись зрозуміти реалії. Проте таких осіб – одиниці. Адже, більшість не бажає докладати зусиль у пошуку істини, сприймає всю інформацію, не фільтруючи, адже так легше жити.

За ступенем відображення закономірностей політичної сфери в структурі політичної свідомості розрізняють теоретичний та емпіричний рівні.

Теоретичний рівень – це спеціалізована політична свідомість у формі різних ідей, концепцій, поглядів, учень. Цей рівень тісно пов'язаний з наукою та ідеологією правлячих угруповань.

Теоретична політична свідомість наявна у двох різновидах: ідеології та науки, до того ж остання, оскільки йдеться про суспільну науку, яка стосується діяльності людей, сама містить значні елементи нормативно-ціннісних, тобто ідеологічних підходів.

Для розуміння політичної ідеології та її функцій важливо з'ясувати відмінності між ідеологією та наукою. Якщо мета науки – об'єктивна істина, то мета ідеології – захист та обґрунтування інтересів певних соціальних сил. Захищаючи певний інтерес, ідеологи можуть і прагнуть використати досягнення науки. Однак повного збігу ідеології та науки бути не може бодай тому, що наука – єдина, тоді як інтереси різних соціальних груп помітно відрізняються.

Політична ідеологія, яку можна визначити як цілісну систему ідей, що виражають інтереси, ідеали, світогляд групових соціальних суб'єктів політики, обґрунтовує їхні скарги на політичну владу або на її використання.

Ідеологія тісно пов'язана з політикою, однак це самостійні суспільні явища. Утвердження в політиці однієї ідеології означає заперечення різноманітності політичних та інших інтересів у суспільстві, що не може не призвести до посилення політичної напруги, нестабільності. Перехід від

тоталітаризму до демократії передбачає відхід від монополії однієї ідеології в напрямі широкого розвитку ідейного і політичного плюралізму.

Підґрунтям емпіричного рівня політичної свідомості є повсякденний практичний досвід соціальних спільнот та окремих людей. Цей рівень відображає політичну дійсність у формі спостережень, уявлень, ілюзій, переживань.

З емпіричним рівнем пов'язана буденна політична свідомість. Її часто ототожнюють із буденною свідомістю, але це – різні поняття. Буденна свідомість не є емпіричною, бо містить ідеологічні та теоретичні елементи. Буденна політична свідомість – сукупність ідей, уявлень, поглядів, які виникають безпосередньо з буденної практики. Це надає їй особливої динамічності, гнучкості, здатності чуттєво реагувати на зміну політичних умов. Унаслідок цього буденна свідомість має помітний, а інколи й вирішальний, вплив на політичне життя суспільства.

У сучасному світі важливим чинником у формуванні політичної свідомості є інформаційні потоки та комунікативні зв'язки в суспільстві. Безумовно суспільство, яке завдяки засобам комунікації отримало доступ до широкої політичної інформації стає більш активнішим, більш свідомим, що впливає на його політичну позицію перетворюючи народ з об'єкта політики в суб'єкт – політичну націю.

Отже, політична свідомість може мати різні функції, від яких залежить наступність дій та наслідки подій. Це пізнавально-інформаційна – пізнання світу політики, отримання політичної інформації; оцінна – оцінка політичної дійсності і формування політичних поглядів, переконань, позицій; регулятивна – регулює соціальну поведінку людей на основі сприйняття дійсності, а також на основі сукупності що виробляються їм політичних ідей, норм, уявлень і переконань; мобілізуюча – спонукає людей до політично орієнтованої поведінки, до участі в суспільному житті ради відстоювання своїх соціально-політичних інтересів.

Звідси, можна зробити висновок, що політична свідомість як необхідний елемент суспільної свідомості може вплинути на процес державотворення, стабільність політичної системи і легітимність влади, подальший розвиток та майбутнє країни.

Література

1. Шуманов Дмитро стаття «Політична свідомість». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine-week.at.ua/publ/1/36_politichna_svidomist/1-1-0-39
2. Філософія політики: Підручник / Авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – 400 с.
3. Аристотель. Політика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/politika-read-96877-1.html>

Чорна Л.В.

кандидат політичних наук, доцент, докторант

Національна академія державного управління при Президентові України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОСЯГНЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ІДЕАЛУ

Взаємовідносини між ідеалом та його практичним втіленням є гострою темою для дискусій в сучасній філософії, політології, соціології, теорії державного управління. Сучасне полісистемне бачення проблеми ідеалу базується на теорії динамічних систем, що надає можливість досліджувати ідеал як ідентичність на межі деструкцій, втрати ідентичності та тих процесів, що пов'язані з глобалізацією, з метаекологічним контекстом, з соціокультурними трансформаціями. Діалог культур у глобалізаційних процесах призводить до адаптації однієї культури іншою. «Щеплення» ідеалів часто-густо призводить до перетворення культури, яка колонізує у таку культуру, що здатна до адаптації. Формуються ідеали як актори метакультурних відносин, актори цивілізаційного процесу.

Категорія «ідеал» є надзвичайно семантично напруженою. В ній відбивається як розуміння потрібного майбутнього, зразку, устрою, всього того, що вважається кращим, потрібним і регулятивно дієвим, але також у ній відбивається й феномен одиничного, того, що власне несе в собі всезагальне. Амбівалентність ідеалу призводить до того, що він тлумачиться досить по-різному, розуміється, з одного боку, як ідеальне, тобто завершене, сконструйоване в образах, нормах, зразках, моделях

потрібного майбутнього. А також розуміється як усталений образ буття і та ідеальна конструкція, що є запорукою здійснення та гармонією у різних сферах культури, починаючи від етичної, естетичної, художньої, закінчуючи юридичними, правовими нормативами, що мають однозначний інструктивний характер. Але сам підхід до суспільного ідеалу як до функціональної системи свідчить про те, що ідеал визначається в рамках соціопрагматики, тобто соціальної системи, орієнтованої на певного споживача, на певну соціальну спільноту, яка легітимізує цей ідеал, вбачає в ньому мету, завдання і ціль свого існування, орієнтована на регулятивні функції, які здійснює цей ідеал.

Кантівський «категоричний імператив» сьогодні виглядає не просто гарною метафорою, тому що ідеал завжди існує у вигляді певної нормативної бази, системи цілей, або ядра цілепокладання, яке утворює певну можливість здійснення, яку і можна визначити як імперативну, тобто завдану, що й описується в системі соціального прогнозування та цілездійснення як проект. У сучасній філософській думці проект тлумачиться у досить широкому сенсі: як механізм дієвості всіх живих систем, навіть на рівні клітини працює як акцептор дії; як діяльність цілепокладання, яка визначає певну надмету людського існування у житті, а ця надмета, у свою чергу, пов'язується з системою цілей, що визначає полісистемне ціле, яке утворює всезагальну єдність систем людського існування або культурних практик як дієвих механізмів функціональної системи культури. Тобто йдеться про те, що культуру теж можна інтерпретувати як певну соціальну систему, в якій функціонують механізми передбачення майбутнього, а це майбутнє є полісистемною цілісністю. Воно описується у контексті різних систем: це і сфера мистецтва, і сфера етичного, і сфера естетичного і т.п. Ми потрапляємо у контекст того, що системний аналіз стає полісистемним, а функціональний аналіз інтерпретується широко як проект, як система цілепокладання та механізми ототожнення цілепокладання та цілездійснення, що вже заздалегідь формуються як ідеал, як та модель потрібного майбутнього, яка стає системоутворючим виразом і засадою функціонування різних систем соціуму.

Вся постмодерністська парадигма – це є нова хвиля повернення до природи, але це повернення вже медіальне [1, с. 6-7], збагачене новітнім детермінізмом, комп'ютерною електронною революцією, коли людина починає зондувати не лише своє свідоме і підсвідоме, але й креативний лабораторний простір природних засад буття, простір клітини. Людина

намагається розглянути інноваційні процеси, що відбуваються на мікрорівні, й інтерпретувати їх у контексті сучасного трактування. Таким чином, проект як цілепокладаюча діяльність намагається бути адаптованим до тих біфуркацій, тих креативних рушійних процесів, які здійснюються автоматично, якщо розповсюдити механістичний принцип детермінізму на природу. Це той останній проектний, модельний принцип, який пов'язаний з, так званими, системами фрактального типу, тобто орієнтованим на мікроінтервали буття і з генетичним алгоритмом. У проектній діяльності моделюється генетичний алгоритм, який фактично і створює образ. Ми знаходимося у цікавій стадії новітнього постпозитивізму, яка нас примушує орієнтуватися не на трансцендентальні проекти німецької класики, не на соціопрагматику марксизму з його економічним детермінізмом, орієнтуватися вже не на етичні, естетичні конструкції ідеального, які відомі й достатньо гарно описані у системах трансцендентального ідеалізму Шеллінга або у системі тої критики, яку здійснював І. Кант, потім Гегель [2; 3; 4] Ми можемо лише стверджувати, що соціопрагматика ідеального як функціональна система стає тим виміром, який формується зараз у контексті новітнього алгоритмічного пошуку ідеального або ідеалу як мультиверсуму, як тої полімодальної системи, яка формується як полісистемне ціле у контексті різних підсистем культури.

Отже, на початку ХХІ століття сучасне полісистемне бачення проблеми ідеалу базується на теорії динамічних систем. Сьогодні необхідно досліджувати ідеал як ідентичність на межі деструкцій, втрати ідентичності – всіх тих процесів, що пов'язані з глобалізацією, з екологією та з тим метаекологічним контекстом, що свідчить про досить складні соціокультурні трансформації. Останні базуються на діалозі культур, глобалізаційних процесах, що призводять до адаптації однієї культури іншою, утворення нових субкультурних реалій, які вимагають не просто висування нових програм, проектів, а висування ідеалів як акторів метакультурних відносин, акторів цивілізаційного загального процесу, де суспільний ідеал як амбівалентна цілісність, що поєднує у собі дихотомію, зберігає все ж всезагальну полівалентність, тобто тяжіння до всезагального, яке у будь-яких одиничних вимірах зберігає можливість цілого. Це створює ту антитетику ідеалу, його функціонування, ту ідеальність, яка і стає запорукою сьогоdnішнього методологічного аналізу суспільного ідеалу.

Література

1. Жарких В.Ю. Медиация – философия компромисса. – Одесса: Освіта України, 2014. – 229 с.
2. Розова Т.В., Чорна Л.В. Вчення про людину у філософії Йогана Готліба Фіхте / Розова Т.В., Чорна Л.В. Актуальні проблеми філософії та соціології. – № 1. – 2014.
3. Розова Т.В., Чорна Л.В. Культуротворче осягнення людини у філософії Іммануїла Канта / Розова Т.В., Чорна Л.В. Гілея: Збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 72 (№ 5). – С. 658–664.
4. Розова Т.В., Чорна Л.В. Філософська система Гегеля як вченням про етапи розвитку Абсолютної Ідеї / Розова Т.В., Чорна Л.В. Гілея: Збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2015. – Вип. 78. – С. 658–664.

Шамша И.В.

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии
Национальный университет «Одесская юридическая академия»*

АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОМ СОЗНАНИИ: НЕОБХОДИМОСТЬ СИНТЕЗА СУЩНОСТИ И СУЩЕСТВОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Политические события в Украине последних лет, на наш взгляд, настоятельно указывают на необходимость антропологической революции в политическом самосознании. Речь идет о том, что украинское гражданское общество уже давно нуждается в государстве, ориентированном на человека, а не в государстве, в полном и безраздельном господстве которого, находятся составляющие его граждане.

Это очень серьезный запрос. Антропологическая революция в политическом поле, как ни странно, должна осуществиться не снаружи от человека, а внутри его, внутри его сознания. Украина является посттоталитарным государством со всеми вытекающими последствиями:

мы имеем ввиду то специфическое состояние политического и правового самосознания граждан, которым государство при случае пользуется.

Для осуществления антропологической революции политического самосознания украинца, без философии не обойтись. Являясь формой стратегического самоопределения человека в мире, философия обладает тем необходимым методологическим потенциалом, который необходим для этой задачи. Этим потенциалом можно воспользоваться, условно назвав философское осмысление политического «философией политики». Условно, потому, что философия, вообще-то говоря, одна.

В разделе, посвященном антропологии политики в книге «Философия политики», А.С.Панарин пишет, что «... основным богатством общества является творческая свобода человека» [2, с. 202], а государство выступает экспроприатором души человека [2, с. 194]. Надо признать, что достичь понимания того, что свобода человека – это основное богатство государства, было бы отличным результатом.

Почему мы говорим о необходимости антропологической революции в политическом самосознании? Дело в том, что человек выступает единством двух субъектов – трансцендентального и психофизиологического (который и является антропологическим субъектом). Классический философский дискурс традиционно ориентирован на трансцендентальный субъект. Этот субъект предполагает *человеческое бытие*, а не просто *существование*, которого хватает лишь для антропологии. Трансцендентальный субъект – это, так сказать, образцовый человек, такой человек, которым последний *должен быть*. Философия, этика, культура, искусство ориентированы на трансцендентальный субъект. Но может ли на него быть ориентированным политическое самосознание? – Сложный вопрос. Если «нет», то возможна ли *философия политики* вообще? Понятно, что когда знание занимается проблемами сущего, а не бытия, оно не является философским. Если же ответ на вопрос «да», то каким образом избежать претензий государства на авторитарность и даже тоталитарность?

Другими словами, для того, чтобы антропологическая революция политического самосознания стала возможной, необходим конкретный синтез сущности и существования человека, синтез трансцендентального и антропологического в человеке. И этот синтез в первую очередь должна осуществить философия как теоретическая форма мировоззрения.

Бытие человека, как известно, очень подробно проанализировано в хайдеггеровской фундаментальной онтологии. Однако, сегодня существуют авторы, сомневающиеся в универсальности применения фундаментальной онтологии М. Хайдеггера в поле политики. Так С. Жижек выражает следующую мысль: «Это ужасный тупик: если ты принимаешь хайдеггеровскую «деконструкцию» метафизики субъективности, не подрываешь ли ты тем самым саму возможность философски обоснованного демократического сопротивления тоталитарным ужасам XX столетия? [1, с. 33]. Другими словами, С. Жижека ужасает привлекательность и сила фундаментальной онтологии М. Хайдеггера, поскольку применение ее в политике связано с ужасами тоталитаризма.

Проблема, которую усматривает С. Жижек в хайдеггеровской фундаментальной онтологии, состоит в жестком различии между онтическим и онтологическим, без которого невозможен трансцендентальный субъект [1, с. 37]. С. Жижек видит, что «Напряженность между повествовательной формой и «влечением к смерти», как и «уходом в себя», конститутивным для субъекта, и служит тем недостающим звеном, которое должно быть предположено для объяснения перехода от «естественной» среды к «символической» [1, с. 67]. То есть, повествовательная форма (существование) переходит в символическую (сущность) с помощью влечения к смерти. Существование должно умереть для того, чтобы родилась сущность. Сущность есть смерть (существования): психофизиологический субъект должен умереть, чтобы родился трансцендентальный. В этом проявляется репрессивность трансцендентального субъекта по отношению к психофизиологическому. Смерть сначала осуществляется символически (при этом она не менее болезненна, чем настоящая). А потом – реально, что проявляется в движении живого человека навстречу к инфаркту или инсульту. Существование таким образом, оказывается уничтоженным. Понятно, что это худший результат, которого может достичь любая политика.

С М. Хайдеггером, конечно, спорить сложно. Сам С. Жижек пишет, что его учителю – Ж. Лакану, критикующему Хайдеггера, так и не удалось выйти за горизонт понятий хайдеггеровской фундаментальной онтологии. Как же быть с проблемой человека в политическом поле?

Устранение трансцендентального субъекта устранил и необходимость развития для человека. Только вот, на наш взгляд, эта необходимость

должна прорабатываться философией и культурой, а не политикой. Синтез между сущностью и существованием человека должен осуществляться на поле существования – антропологического субъекта: последний, по крайней мере, не предполагает смерти трансцендентального.

Литература

1. Жижек С. Щекотливый субъект: отсутствующий центр политической онтологии / Славой Жижек; пер. с англ. С. Щукиной. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2014. – 528 с.

2. Панарин А.С. Философия политики. Учебное пособие для политологических факультетов и гуманитарных вузов / Александр Сергеевич Панарин. – М.: Новая школа, 1996. – 424 с.

Ясинская Д.В.

студентка социально-правового факультета

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ДИАЛОГ ЦИВИЛИЗАЦИЙ КАК ИГРА

Современное общество можно охарактеризовать развитием мультимедийных технологий, которые, в свою очередь, все интенсивнее начинают обладать такими признаками, как коммуникабельность и диалогичность. В отношении последней – обратим внимание на феномен диалога цивилизаций. Некоторые ученые рассматривают цивилизацию, как информационную систему. Отсюда и следует что, взаимодействуя между собой, цивилизации образуют некий диалог. Однако, этот диалог является процессом, который характеризуется определенными свойствами, присущими игре.

К примеру, в своем произведении «Великая шахматная доска» Збигнев Бжезинский прямо говорит о том, что существует игровое поле, которое расположено на Евразийском континенте, где, собственно, и разворачиваются активные геополитические действия между цивилизациями. Если обратиться к признакам собственно игры, то Йохан Хейзинга в своей книге «Человек играющий» говорит о том, что множество процессов нашей жизни представляют собой игру и чтобы

разобраться в ней, он указывает на неотъемлемые черты, которыми должно обладать то или иное действие, дабы называться игрой.

Так, игра не есть обыденная или настоящая жизнь. Это выход за пределы обычной жизни. Игра способна восходить к высотам прекрасного и священного, оставляя серьезность далеко позади. Она необходима единице как биологическая функция, и она необходима обществу в силу заключенного в ней смысла, в силу своего значения, своей выразительной ценности, а также духовных и социальных связей, которые она порождает, – короче говоря, как культурная функция. Игра всегда имеет место и продолжительность, т.е. она «разыгрывается» в определенных границах времени. Всякая игра происходит в определенном пространстве, будь то материальное или мыслимое. Внутри игры всегда есть порядок. Самое интересное, это то, что устанавливаемый игрой порядок способен определить судьбу участников. Игра – это процесс, который человек не способен контролировать полноценно. Она сама устанавливает порядок, она сама есть порядок. Игре всегда присуще напряжение. И, наконец, каждая игра знаменуется своими правилами [2, с. 17].

И хотя, сам Й. Хейзинга говорит о том, что внешняя политика дает мало поводов думать об игровой сфере в силу своей корысти, но все-же с данным фактом соглашается. Так, отношения между цивилизациями имеют все признаки игры, урегулируемой актами международного законодательства. Сам по себе диалог цивилизаций представляет собой тип межцивилизационных отношений, характеризующийся стремлением к взаимопониманию между народами, всеобщему благу и балансу. Разумеется, столкновение нескольких элит между собой, приводит к информационной войне, что способно пагубно влиять на окружающие их группы интересов.

Так, например, ориентированность любого государства на диалог позволит более эффективно выразить цивилизационную константу развития, противостоять различным глобалистским версиям идеологического поглощения национального государства, направленным на деконструкцию национальной идеи, разрушение традиционных духовно – нравственных ценностей и институтов. В современной информационной войне, порожденной столкновением «однополярной» и «многополярной» моделей видения мира, выход возможен только при отказе от политики силы для разрешения противоречий и достижения консенсуса ценностей. Именно нравственное несовершенство

цивилизационных моделей диалога является серьезным препятствием к формированию гражданской поддержки международной системы многополярного мира, основанного на равноправии в развитии цивилизаций [1, с. 225].

Как указывает Й. Хёйзинга, высокоцивилизационные государства напрочь перестали соблюдать международные соглашения. Существует необходимость в поиске политических путей для того, чтобы договориться друг с другом во избежание пагубных разрушительных действий. Будущее диалога цивилизаций заключается в развитии культур с условием сохранения духовного потенциала. Таким образом, с целью реализации качественного диалога, а также осуществления достойной игры – необходимо соблюдать правила, которые представляют собой не что иное, как акты международного законодательства, способные не только урегулировать спорные моменты, но и достичь компромисса.

Однако, не столько государства определяют международное право, сколько международное право, как порядок игры, определяет государства, выступая настоящей стихией.

Литература

1. Мишучков А.А. – Категориальный статус концепта «диалог цивилизаций» // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2015 № 2(177). – С. 218–226.
2. Хёйзинга Йохан. Homo ludens. Человек играющий / Сост., предисл. Х 35 и пер. с нидерл. Д. В. Сильвестрова; Коммент., указатель Д. Э. Харитоновича. – СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.

Бушина Ю.І.

*студентка IV курсу факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

Сучасна ситуація у сфері праці і зайнятості є дуже складною і суперечливою для української молоді. Багато молодих людей отримали нові можливості щодо самореалізації, підвищення свого життєвого рівня. Однак через послаблення державного контролю за працевлаштуванням молоді, скорочення робочих місць, відсутність програм соціального захисту загострилася незахищеність молоді на ринку праці, з'явилися нові проблеми щодо її працевлаштування, реальним стало молодіжне безробіття. Проблема молоді постає особливо гостро тому, що молоде покоління найменше інтегроване в соціальні зв'язки, виявляє найменше стійкості у поглядах і поведінці. Загострюється проблема молоді, зазвичай, під час кризових періодів розвитку суспільства.

Питання забезпечення зайнятості молоді є важливим для суспільства і держави, тому визначає особливі завдання для правового регулювання в цій сфері. Невирішені проблеми працевлаштування молоді призводять до відсутності кваліфікаційного кадрового потенціалу в країні, підвищення рівня незайнятості, злочинності серед молоді, зростання безробіття та зниження рівня життя.

Організаційно-правові проблеми працевлаштування та зайнятості молоді є предметом дослідження таких вчених: О. М. Ярошенко, Ю. М. Щотова, І. В. Хохрякова, О.Ю.Федорук, М. Ф. Головатий, Д. В. Солдаткін, О.О. Юшкевич та інша.

Молодь – це соціально-демографічна група суспільства, що перебуває в стадії трудового й соціального самовизначення й володіє рядом специфічних ознак, що відрізняють її від громадян іншого віку. Робота – це основа, на якій будується матеріальний добробут сьогодення у переважної більшості молоді. Збільшення чисельності безробітних серед

молодих людей, їх незатребуваність на ринку праці обумовлюється низкою об'єктивних причин [3, с. 67]:

- зростанням загальної чисельності безробітних;
- у зв'язку з нинішнім та майбутнім банкрутством значної частини підприємств;

- відсутністю у молодих людей достатнього досвіду, у зв'язку з чим їх в останню чергу приймають на роботу за наявності вакантних посад, і першими звільняють при зниженні обсягів виробництва;

- зростання числа безробітних серед молоді пов'язаний з невідповідністю їх професійної підготовки вимогам ринку праці і недостатньо розвиненою профорієнтаційної роботи з молоддю;

- підготовка кадрів далеко не завжди відповідає об'єктивно існуючій потребі в кадрах та наявності робочих місць ;

- незатребуваність молодих людей на ринку праці пов'язана з тим, що значна частина безробітної молоді прагне отримати роботу, відповідну своїй підготовці і високо оплачувану, але не отримує такої, тобто через невідповідність попиту і пропозиції робочої сили.

Здійснюючи аналіз молодіжного ринку праці в Україні, вчені дійшли висновку, що йому притаманні такі риси [1, с. 34]:

- низький рівень поінформованості абітурієнтів, студентів та випускників шкіл про стан і динаміку ринку праці та попит на конкретні спеціальності;

- вибір «престижних» спеціальностей без урахування реальних можливостей працевлаштуватися після закінчення навчання.

Для усунення проблеми працевлаштування молодих спеціалістів в Україні потрібно впровадження наступних заходів та нововведень, які покликані допомогти подолати ряд наявних проблем.

По–перше, будь-які зміни в країні що стосуються соціальної сфери в першу чергу залежать від того, яку політику проводить держава в цьому напрямку і наскільки ефективно законодавче регулювання з її боку. Тому політика підтримки молоді в пошуку першого робочого місця з боку держави є не лише необхідним елементом, але і обов'язковим.

По–друге, важливою постає проблема відсутності елемента що забезпечує взаємозв'язок між ВНЗ та безпосередньо роботодавцями. ВНЗ надає освітні послуги, але на сьогодні не несе відповідальності за можливість застосування отриманих знань на практиці. Таким елементом може бути створення на базі вищих навчальних закладів окремого

підрозділу з питань працевлаштування випускників. Такий досвід вже мають деякі вищі навчальні заклади в Україні, фахівці відзначають результативність такої моделі співпраці із роботодавцями.

Наступним важливим завданням яке необхідно вирішити є наявність невідповідності між кількістю випускників та обсягів пропозиції робочих місць щорічно лише поглиблює і без того складну ситуацію на ринку праці. Ця проблема може бути вирішена лише на загальнодержавному рівні шляхом регулювання державою зайнятості населення на етапі вступної компанії. Так, на основі довгострокового прогнозу стосовно майбутньої економічної ситуації в країні, перспективні галузі розвитку, сучасні світові тенденції у співставленні із прогностичними показниками народжуваності та смертності, зміни вікової структури населення тощо, може бути розроблена певна межа для ВУЗів по кількості набору студентів та їх розподіл за спеціальностями [4, с. 205].

На сьогодні, важливим також є питання профорієнтації. Так, як відповідальність за працевлаштування ВУЗ на себе не бере, то цей тягар лягає на плечі самого студента. В процесі вибору спеціальності, а відтак і майбутньої кар'єри, молода людина, на жаль, є недостатньо проінформованою про стан ринку праці та попиту на спеціалістів різних напрямків і тому не може зробити свідомий вибір, а зазвичай спирається на престижність професії, поради батьків та друзів. Цю ситуацію можна виправити якісно проведеною профорієнтаційною роботою, яка в розвинених країнах включає в себе не лише інформативну діяльність, а і роботу зі студентами направлену на розкриття їх потенціалу в різних сферах трудової діяльності, їх талантів та здібностей. З цією метою доцільним може бути створення незалежного від ВУЗів профорієнтаційного центру, основою діяльності якого є робота із старшокласниками.

Основні напрями політики боротьби з безробіттям такі: оптимізація зайнятості, розвиток підприємництва, сприяння посиленню здатності працівників до адаптації, забезпечення рівних можливостей на ринку праці. На перший план слід висувати активні програми політики зайнятості (професійна підготовка, дотації підприємцям, що зобов'язуються підтримувати певний рівень зайнятості, фінансова допомога безробітним, бажаючим відкритим власну справу, створення робочих місць для молоді тощо) [2, с. 132].

Основні напрями вирішення проблем безробіття мають включати:

- поступове створення відповідних економічних умов та подальше розроблення нормативно-правової бази щодо вторинної зайнятості студентів та учнів у вільний від навчання час;
- удосконалення механізму соціально-правового захисту молоді, якій надається перше робоче місце випускників вищих і середніх професійно-технічних навчальних закладів;
- сприяння створенню нових робочих місць для молоді;
- забезпечення створення та підтримки діяльності мережі центрів зайнятості та працевлаштування молоді.

Таким чином, завдяки комплексному застосуванню вищенаведених заходів можливе подолання ряду проблем, що стосуються працевлаштування молоді. Без вирішення цих проблем суспільство не зможе пропорційно розвиватись, адже саме молодь є основою майбутнього трудового потенціалу країни, а її соціальна незахищеність зумовлює гостру необхідність перебудови сформованої системи підготовки фахівців.

Література

1. Кір'ян Т., Савченко В., Колєшня Л. Методичні рекомендації щодо визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у навчальних закладах за напрямами та спеціальностями. – К.: Соцінформ, 2004. – 56 с.
2. Кравченко В. Л. Сучасні тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці України / В. Л. Кравченко // Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки. – К., 2006. – Т. 2. – 429 с.
3. Оверковський Б. Молодіжне безробіття: міжнародний досвід та національні особливості // Профспілки України. – 2005. – № 2. – 285 с.
4. Ярошенко О. М. Проблеми та перспективи правового регулювання зайнятості та праці молоді / О. М. Ярошенко // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 4. – 389 с.

ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Освіта має значний вплив на всі аспекти життя та діяльності країни, соціуму і людської цивілізації загалом. В умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє важливу роль у прогресі людства. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової і пізнавальної життєдіяльності. Стан освіти в сучасному світі складний і суперечливий. З одного боку, освіта стала однією з найважливіших сфер людської діяльності; досягнення в цій галузі лягли в основу багатьох соціальних та науково-технологічних перетворень. З іншого боку, розширення сфери освіти і зміни її статусу супроводжуються загостреннями проблем у цій сфері, що свідчать про кризові явища освітньої галузі.

Сьогодні освіта розглядається як стратегічний пріоритет держави, а тому проблема її формування потребує особливої уваги. Державна політика в галузі освіти є невід'ємною складовою загальнодержавної політики.

Дослідники проблем модернізації вітчизняної освіти приділяють значну увагу дослідження формування державної політики в галузі освіти та напрямів її розвитку. Зокрема, такі дослідники, як О. Зигало, П. Третьяков, Н. Капустін, В. Огнев'юк, Ю. Жук та ін.

За роки незалежності нашої держави було зроблено декілька спроб модернізації системи освіти. Є. Красняков виділяє такі етапи розвитку державної політики в галузі освіти України : 1) 1991 – 1996 рр. – ухвалення Закону України «Про освіту» та затвердження державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття); 2) 1996 – 1998 рр. – удосконалення базового законодавства про освіту, ухвалення Закону України «Про освіту»; 3) 1998 – 2002 рр. – прийняття законів прямої дії, що визначають стратегію розвитку національно освіти, закріплюють її нормативи, вимоги, стандарти, законодавчо регулюють відносини всіх структурних підрозділів освіти; 4) 2002 – 2010 рр. – затвердження стратегічного плану дій – Національної доктрини розвитку освіти,

формування відповідної нормативно-правової бази, спрямованої на її реалізацію; 6) 2011 р. – до сьогодні – ухвалення Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр., визначення основних напрямів подальшого розвитку системи освіти [3, с. 42].

Згідно Закону України «Про освіту», освіта розглядається як пріоритетна сфера соціально-економічного розвитку суспільства. Головна мета державної політики у сфері освіти відповідно до Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») полягає у визначенні стратегії розвитку освіти в Україні на перспективу XXI століття, створенні життєздатної системи безперервного навчання й виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпеченні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формуванні інтелектуального та культурного потенціалу нації.

Стратегічними завданнями реформування освіти в Україні визначено:

- відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, забезпечення пріоритетного розвитку людини, відтворення й трансляції культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;

- виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики у галузі освіти [1, с. 136].

Стратегія розвитку освіти в Україні полягає в тому, що вона виступає одночасно інструментом та засобом реалізації загальнонаціональних інтересів і пріоритетів держави.

Серед факторів, що зумовлюють та визначають вектор розвитку державної політики в освіті є: «зовнішні (науково-технічний прогрес, зміни соціально-економічного стану країни, характер та особливості управління суспільством, розвиток науки та теорії управління, соціально-політичні фактори, світовий контекст розвитку освіти), та внутрішні чинники (зміна освітньої парадигми, розвиток школи)» [2, с. 13].

Зміни у сфері освіти нерозривно пов'язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті держави.

Основні тенденції розвитку державної освітньої політики сучасності: демократизація, децентралізація, дитиноцентризм, технологізація освітнього процесу або практична спрямованість навчання [2, с. 14].

Сьогодні Україна шукає шляхи модернізації системи освіти та управління нею. Одним з напрямів реформування галузі є децентралізація, тобто передача ряду функцій і повноважень від вищих органів управління до нижчих. Державні органи управління розробляють найбільш загальні стратегічні напрями, а обласні та районні органи спрямовують зусилля на вирішення конкретних, фінансових, кадрових, матеріальних, організаційних проблем. Тому в Україні акцент на пріоритетність освітніх питань в державній політиці постійно визначається всіма гілками влади.

Доказом розуміння важливості ролі освіти є розробка та прийняття «Національної доктрини розвитку освіти» як головного документа, що визначає стратегічні напрями розвитку освіти, а також «Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» [3, с. 43]. Стратегія розвитку змісту освіти полягає в тому, що вона виступає одночасно інструментом та засобом реалізації загальнонаціональних інтересів і пріоритетів держави.

Дитиноцентризм – максимальне наближення навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей.

Крім того, сьогодні освітня політика України спрямована на світовий ринок і формується з урахуванням інтеграційних процесів, зокрема виступає одним із напрямків руху України до Європи, одночасно наближуючи освітню систему України до європейських освітніх систем. Тому формування освітньої політики вимагає й зосередження уваги на глобальних проблемах у цій галузі.

Європейська комісія з питань освіти виокремлює три тенденції у сфері освіти, які спостерігаються в країнах Європейського Союзу, але потребують загальної уваги:

- демографічні зміни, які відображаються у зменшенні кількості учнів ланки обов'язкової загальної системи освіти та вихід на пенсію, у зв'язку із досягненням відповідного віку, значної кількості викладачів;
- продовження тривалості загальної середньої освіти, та збільшення кількості студентів вищих навчальних закладів;
- загальна тенденція до автономізації шкіл, яка відбувається одночасно з процесом систематичної оцінки системи, навчального закладу та педагогічного складу [1, с. 138].

Аналізуючи процеси в освітній сфері, можна зазначити, що Україна не стоїть осторонь загальносвітових тенденцій, а, навпаки, формує свою освітню політику на тлі світових змін та впровадження нових стандартів, зокрема європейських.

Література

1. Зигало О. А. Сучасні тенденції розвитку освітньої політики в Україні / О. А. Зигало // Державне управління: теорія і практика. – 2009. – № 2., С. 134-142
2. Жук Ю. Треба вміти дивитись у вічі, або в Болонський процес слід входити з українським позитивним досвідом, враховуючи реалії / Юрій Жук. // Вища школа. – 2005. – С. 12–17.
3. Філіпова В. Д. Модернізація державної політики в галузі освіти України / Філіпова В. Д. // Наукові праці. Державне управління. – № 196. – 2012. – С. 40-44

Денисенко А.О.

аспірант кафедри соціальних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПАРТІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ

Партійний дискурс, виражений у мас-медіа та комунікативних технологіях, функціонує у просторі політичних комунікацій. Через дискурсивні практики політичні актори визначають порядок денний суспільства, а політичні партії виступають в ролі ретрансляторів сенсів та цінностей, політичних ідей та ідеологій. У дискурсивній площині формуються образи політичної реальності, які згодом нав'язуються громадській думці.

Партійний дискурс в умовах становлення інформаційного суспільства не лише віддзеркалює епістемологічні й риторичні практики політичної групи та відображає основні лінії політичного конфлікту. За контроль над змістовним наповненням партійного дискурсу ведеться конкурентна політична боротьба, у якій використовуються різні ресурси, як-от: політична

влада, адміністративний тиск, правові та фінансові механізми, інформаційні послання й комунікативні технології (політична реклама, пропаганда та PR).

Дослідженню ролі партійного дискурсу присвячено праці П. Бурдє, Ю. Габермаса, С. Гантингтона, Л. Даймонда, Р. Дворкіна, Т. Ван Дейка, А. Лейпгарта, С. Мейнверінга, Д. Растоу, П. Шампаня, ін.

Серед представників вітчизняної політичної науки ґрунтовні роботи, присвячені дослідженню політичних партій належать В. Бебіку, Б. Гагалюку, М. Головатому, А. Кройтору, Дж. Мейсу, М. Михальченко, А. Романюку, С. Рябову, Ю. Шайгородському, Ю. Шведі, Ю. Якименко, Д. Яковлеву та ін.

У сучасних умовах ідеологічна складова поступається технологічній – використанню у політичній боротьбі рекламних та PR-технологій. Партійний дискурс нав'язує політичну поведінку та політичну ідентичність за допомогою мас-медіа. У сучасних умовах технологічні можливості мас-медіа (передусім – електронних) дозволяють не тільки звертатись до величезної аудиторії (робити партійні інформаційні повідомлення масовими), а і створювати потужні інформаційні кампанії на підтримку тієї чи іншої партійної ідентичності.

Партійний дискурс постійно трансформується, він є відкритим та рухомим, бо знаходиться у взаємодії з іншими дискурсами (медійним, парламентським, дискурсом громадянського суспільства, ін.), він виступає простором конкурентної боротьби та змагань за владу між представниками різних політичних партій з метою нав'язати суспільству власне бачення політичної реальності. Це дозволяє інтерпретувати партійний дискурс як специфічний владний ресурс, який домінує в умовах становлення інформаційного суспільства та розвитку комунікативних технологій.

При цьому, ефективна рекламна кампанія політичної партії не завжди після здобуття перемоги конвертується в добре урядування. Теми, які переважають у партійному дискурсі під час боротьби за голоси виборців у електоральних кампаніях відрізняються від управлінських проблем, які доводиться вирішувати партійним лідерам та фракціям у процесі урядування. Тому й не дивно, що за результатами аналізу передвиборчих програм українських партій та блоків у жовтні 2014 року експерти дійшли висновку про те, що парламентські вибори перетворюються на конкуренцію лідерів, а не програм.

Напередодні парламентських виборів 2014 року у партійному дискурсі домінували наступні теми.

По-перше, децентралізація влади у різних формах – від передачі повноважень державних обласних адміністрацій до виконкомів обласних, міських і селищних рад та збільшення податкових надходжень, які залишаються на місцевому рівні до прямих виборів голів областей. Також БПП, ГП, «Батьківщина» та Опозиційний Блок пропонують взагалі ліквідувати обласні державні адміністрації.

По-друге питання євроатлантичної інтеграції. «Батьківщина, Громадянська позиція (ГП), Народний фронт (НФ) та Самопоміч вважають, що Україні варто приєднатися до НАТО (причому перша пропонує провести референдум на цю тему вже 26 жовтня, що, звісно, нереально), КПУ та ОБ виступають за «позаблоковість», а БПП та РП жодним чином не коментують це питання. Членство України в ЄС ставлять собі за мету БПП, Батьківщина та ГП» [1].

По-третє, проблема забезпечення обороноздатності країни. У партійному дискурсі присутні два аспекти цієї проблеми: розвиток вітчизняного ВПК та боєздатної армії. А РП до того ж робить наголос на необхідності відновлення ядерного потенціалу України.

По-четверте, боротьба із корупцією. У партійному дискурсі витали ідеї утворення Антикорупційного бюро, декларування витрат чиновників, прийняття закону про фінансування політичних партій з державного бюджету, відкриття усіх реєстрів власності, конфіскація майна, походження грошей на придбання якого не доведено власником.

По-п'яте, судова реформа. Пропозиції обертаються навколо люстрації суддів («Батьківщина», «Самопоміч»), обрання їх прямим голосуванням та забезпечення самоврядування суддівського корпусу (БПП, «Самопоміч», Опозиційний Блок).

Таким чином, у партійному дискурсі переважають політичні технології (реклама та PR, агітація та пропаганда), спрямовані на здобуття підтримки виборців під час електоральних кампаній. Можна стверджувати, що партії досить формально ставляться до виборчих програм, акцентуючи увагу на електоральному, а не на управлінському процесі.

Література

1. Більшість передвиборчих обіцянок неможливо ні оцінити, ні виконати – експерти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/VYBORY2014/bilshist-peredviborchih-obicyanok-nemozhливо-ni-ociniti-ni-vikonati-eksperti-154429_.html

Дмитриев А.Н.
*кандидат исторических наук, доцент,
руководитель Центра идей и социологии знания,
ведущий научный сотрудник
Институт гуманитарных историко-теоретических исследований
имени А. В. Полетаева
Национального исследовательского университета
«Высшая школа экономики»*

СМЕНОВЕХОВСТВО КАК СИМПТОМ: ПОСТРЕВОЛЮЦИОННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И ЛЕВАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ В ОЦЕНКАХ ОБЩЕСТВОВЕДОВ НАЧАЛА 1920-Х¹

В центре доклада – восприятие учеными-социалистами феномена сменовеховства в начале 1920-х годов в широкой общественной и исторической перспективе. Особенно важным представляется то как специалисты-обществоведы и историки пытались охарактеризовать новые процессы и перемены в пореволюционном обществе уже не только как непосредственные и ангажированные участники событий, но и как эксперты и наблюдатели, вооруженные определенной суммой знаний и академическим аналитическим аппаратом. Опубликованный за границей по инициативе Ю. Ключникова и Н. Устрялова сборник «Смена вех» немедленно вызвал довольно широкую волну дискуссий и в эмигрантских кругах и в большевистской печати². Нас будет особенно интересовать вопрос о социальных корнях сменовеховства в представлении современников. Эта тема важна и актуальна еще и потому, что касается более общих вопросов – трансформации социализма из оппозиционной идеологии в общеобязательную доктрину, а также изменений в мировоззрении как либеральной, так и социалистической интеллигенции

---

¹ Данное исследование осуществлено при финансовой поддержке Научного Фонда Научно-исследовательского университета – Высшая школа экономики, Москва в 2016 году

² Hardeman Н. Coming to Terms with the Soviet Regime: the «Changing Signposts» Movement Among Russian Emigres in the Early 1920s. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1994. P. 102-107; Динерштейн Е.А. Советская власть и эмигрантская печать (20-е годы) // Он же. Российское книгоиздание (конец XVIII – XX век). М.: Наука, 2004. С. 391–399; Квакин А.В. Между белыми и красными: Российская интеллигенция 1920-х годов в поисках третьего пути. М.: Центрполиграф, 2006

(включая и широкий спектр мнений между этими главными полюсами) после революции и гражданской войны¹.

Прежде всего речь идет об оценках Питирима Сорокина социальной сущности и назначения сменовеховства на публичных дебатах в Петроградском доме литераторов осенью 1921 года и в начале 1922 года, еще до высылки оппозиционных интеллектуалов². В статье «Смена вех как социальный симптом» Сорокин указывает на новый слой госслужащих и «спецов», которые поддерживают и новую власть и существующий статус-кво с точки зрения устойчивости базиса своего собственного благополучия и бытия. Эта перемена акцента в дискуссии была аналитически важна, поскольку ставила вопрос не о разочаровании интеллигентов в прежних идеалах, и не об узкой группе эмигрантских идеологов, но о широкой базе для воззрений подобного рода. Речь шла не просто о тактических компромиссах или предательстве интеллигенции, ранее объединенной «идеалами» Белинского и Михайловского, но о появлении новых социальных феноменов и общностей со своими установками. Сорокин также, отчасти предвосхищая Карла Манхейма, указывает на способность этой новой прослойки госспецов бессознательно представлять свои интересы как всеобщие:

Следуя человеческому свойству подкрашивать (субъективно – вполне искренно) реальные мотивы своих поступков благородными словами, эта группа (как и другие) всегда одевала и одевает очерченные интересы в пышные слова и одежды. То же видим и в данном случае. Тоску по кормящей власти она одевает в «тоску по родине», в идеологию возрождения государства, интересов отечества, государственной мощи и величия (в других случаях с той же легкостью она может одевать их в интересы «человечества», «революции», «прогресса», «демократии», «социализма», «интернационала», «монархии» и т.д. смотря по обстоятельствам). Далее, как всякая социальная группа склонна преувеличивать свое социальное значение и свою социальную роль, так и данная группа имеет свою «идиосинкразию». Она полагает, что в ней сила, что от того, как она поведет себя, будет зависеть ход истории. Стоит ей по-настоящему впрячься в дышло государственной колесницы – и все

---

¹ Finkel S. On the Ideological Front: The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere. New Haven: Yale University Press, 2007. P. 6-7, 134, 148

² Журналы «Вестник литературы» (1919–1922); «Летопись Дома литераторов» (1921–1922); «Литературные записки» (1922): Аннотированный указатель <содержания> / Отв. ред. А.Ю.Галушкин. М.: Наследие, 1996.

пойдет как по маслу! процветет страна, расцветет хозяйство и воцарятся благодать, изобилие, довольство. Отойди она от дела – и все рухнет. Эта преувеличенная оценка своей роли ясна в сборнике и отчетливо слышится в речах лиц, популяризирующих его в наших палестинах¹.

Один из ярких защитников «сменовеховства» внутри советских границ, старый этнограф Владимир Тан-Богораз также был социальным обозревателем пореволюционной действительности, редактором целого ряда научно-беллетристических сборников из жизни нового общества («Революционная деревня», «Старый и новый быт», «Еврейское местечко в революции»). Он отвергал нэповскую «стихию» и особенно упирал на извечную преобразующую функцию государства в России – совершенно в духе Сорокина:

Часть интеллигенции захвачена НЭПом, но по существу интеллигенция не связана с НЭПом ничем. Русская интеллигенция от времени Петра связана с государством, и до новейших времен эта связь ничуть не ослабла. Вот и теперь: НЭП породил самоснабжение школ. В результате заморожены школы. Самоснабжение больниц – заморожены больницы. Так Россия понимает самоуправление... Сжимаются университеты, факультеты спадаются вместе или порой выворачиваются наизнанку, как опустевшие карманы. Все это очень скверно. Но не НЭПу воскресить и наполнить это оскудение... Это ему не по силам, да он и не хочет. Зачем ему университеты, зачем ему наша идеология? Он и без идеологии лопаet досыта. Лопает, лопает, пока не лопнет... В НЭПе только воскресение элементарнейшей жизни, не более того. [...] Русская интеллигенция не может опереться на НЭП ни духовно, ни материально. Она может опереться только на государство.

Ее процветание связано с процветанием государства. Так пусть же государство процветает. Будем говорить прямо. Россия – страна самодержавная в прошлом. Теперь самодержавие сменилось диктатурой коллектива, скажем, диктатурой класса. Так тому и быть. И жить под этой диктатурой интеллигенция готова².

Сам Сорокин возлагает надежды на активный и самостоятельный слой, не зависимый от государства напрямую – особенно развернуто в статье Об

---

¹ Сорокин П. Смена вех как социальный симптом // Вестник литературы. 1921. № 12. С. 2.

² Тан [Богораз В.Г.] Тяжелая индустрия // Россия. 1922. № 4. С. 12. См.: Дмитриев А. Н. Большевики, интеллигенты и российская самобытность: к истории сменовеховских диагнозов // Идеология «особого пути» в России и Германии: истоки, содержание, последствия / Под ред. Э.А. Паина. М.: Три квадрата, 2010. С. 72-93.

«англо-саксонской позиции», опубликованной в журнале «Утренники» в начале 1922 года в связи с выступлениями автора старых «Вех» — А.С. Изгоева. В речи в связи с университетским юбилеем, обращаясь к студентам, Сорокин ярко утверждал в феврале 1922 года:

«Отцы» Ваши не могут помочь Вам: они сами оказались банкротами; их опыт, в форме традиционного мировоззрения интеллигенции, оказался недостаточным, иначе трагедии бы не было. От берега этого мировоззрения волей-неволей Вам приходится оттолкнуться: он не спас нас, не спасет и Вас. Он надолго исчез в зареве войн, в грохоте революции и в темной бездне могил, все растущих и умножающихся на русской равнине. Если не мы сами, так эти могилы вопиют о неполноте опыта «отцов» и ошибочности их патентованных спасительных рецептов¹.

Среди участников публичных петроградских и московских споров о «смене вех» важно указать и на историка Андрея Николаевича Шебунина, ученика Преснякова и Тарле². Если десятилетием ранее, после выхода «Вех» молодой Шебунин в духе ортодоксального и чисто интернационального марксизма анализировал круг идей его авторов как буржуазный, то теперь, после опыта революции и мировой войны он уже признает важность национальных задач революции. Вероятней всего тут сказалось сотрудничество Шебунина с группой «Единство», связанной с Плехановым³. По воспоминаниям современников, Шебунин начала 1920-х годов явно тяготел к публицистике и темам из современности даже в выборе исследовательских приоритетов (идеи де Местра, биография братьев Тургеневых, анализ идей Герцена)⁴.

Среди идей Шебунина интерес к консерватизму и более сложное видение классовой природы русского самодержавия и государства (не просто «игрушки» дворянских интересов в духе вульгарного социологизма тех лет) так или иначе были связаны, на наш взгляд, с необходимостью коррекции прежнего упрощенного видения роли и места интеллектуальных групп в кризисной социальной динамике. Идеи и проекты большевиков начинают осознаваться в начале 20-х

---

¹ Сорокин П. Отправляясь в дорогу // Утренники. № 1. Пг., 1922. С. 11.

² Агурский М.С. Идеология национал-большевизма. М., 2003 [1980]. С. 86.

³ Каганович Б.С. Андрей Николаевич Шебунин // Новая и новейшая история. 1995. № 1. С. 206-229; Андреева Т.В. А. Н. Шебунин об «особых путях» России // Деятели русской науки XIX – XX веков. Вып. 1. СПб.: 2000. С. 294-316.

⁴ Штакельберг Н.С. «Кружок молодых историков» и «Академическое дело» // In Memoriam: Исторический сборник памяти Ф. Ф. Перченка. М.; СПб., 1995. С. 37.

образованными наблюдателями и социальными учеными не просто как доктринальная химера, а как выражение интересов слоев, не предусмотренных прежними черно-белыми схемами. Сорокин и Шебунин почти не используют аргумент критиков сменовеховства из «старых интеллигентов»¹ или оппонентов слева (как советского официоза, так и традиционных социалистов), которые рады были подчеркнуть идейное разоружение прежних либералов. И эсер и будущий эмигрант Сорокин и меньшевик Шебунин, оставшийся в СССР, отталкиваются от реалий существования нового интеллектуального класса и, продолжая исповедовать социалистические убеждения, пытаются нащупать в послереволюционной действительности «национальный ориентированный» социальный идеал.

---

¹ См. сборник «О смене вех» Пг, 1922 (со статьями П. Губера, А. Петрищева и др).

Ковальчук В.В.
*начальник управління Держгеокадастру
у Житомирському районі Житомирської області*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах економічного, політичного та суспільного розвитку України нагальним питанням стає запобігання загостренню соціальних проблем. Внутрішні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, особливо в теперішньому стані, потребують здійснення ефективної соціальної політики, спрямованої на задоволення та захист інтересів і потреб людини.

Для України в сучасних умовах розвитку потрібні значні зміни в соціальному захисті населення, зокрема в державному регулюванні системи соціальної допомоги, оскільки основним завданням соціальної політики держави є забезпечення добробуту, підвищення рівня і якості життя. На теперішній час поглиблюється соціальне розшарування, що призводить до значного погіршення задоволення основних соціальних потреб населення, що становить реальну загрозу стабільності в усіх сферах суспільного життя.

На нинішньому етапі суспільного розвитку України відбувається перехід від соціального забезпечення до соціального захисту, тобто від забезпечення всіх громадян до адресної допомоги, яка передбачає індивідуальний підхід надання соціальної допомоги найменш захищеним верствам населення. Необхідно відзначити, що попри доволі тривалого періоду становлення соціальної сфери в Україні, соціальні послуги є досить новим видом послуг, які потребують удосконалення та гнучкого перетворення їх механізмів. Першочерговим завданням є впровадження оптимального механізму надання якісних соціальних послуг, зокрема системи соціальної допомоги, спроможних задовольнити більшість потреб населення. У зв'язку з чим ця проблема потребує детальнішого розгляду, який має стати напрямком для здійснення подальших наукових розробок та досліджень.

Головним напрямком поліпшення системи соціальної допомоги та підвищення ефективності соціальної політики у межах держави є стабільний й ефективний розвиток економіки, тому що розв'язання

більшості соціальних проблем знаходиться у економічній площині. Активна соціальна політика не суперечить політиці економічної стабільності, а навпаки – її відсутність призводила до низького рівня реальних доходів громадян, стримувала потенціал стабілізації та подальшого розвитку економіки і не сприяла виходу з фінансової та економічної кризи. На даний час, ми маємо систему соціального захисту та соціальної політики в країні, яка цілком не задовольняє належною мірою життєві потреби населення і навряд чи розв'яже цю проблему у найближчому майбутньому, тим більше це питання потребує надзвичайної уваги та нового бачення.

Зміни, що мають місце у житті сучасного суспільства, з особливою гостротою ставлять проблему надання соціальної допомоги особливо з огляду на суттєве зниження добробуту середньостатистичного українця. Слід звернути увагу на те, що розроблені раніше програми соціального розвитку та моніторингу виконання соціальних програм з боку громадських недержавних організацій не передбачали значного погіршення загальної ситуації у країні за всіма можливими параметрами.

Аналіз проблеми надав можливість виділити протиріччя між: підвищеними вимогами до системи соціальної допомоги з боку суспільства, та невідповідністю сучасного стану державних систем новим потребам; об'єктивною потребою суспільства в якісній та вчасній соціальній допомозі, та недостатнім рівнем незалежного моніторингу означеної проблеми; необхідністю вдосконалення системи соціальної допомоги та нерозробленістю антикризових умов її ефективної реалізації.

Актуальність наукового розгляду проблеми оптимізації системи соціального захисту громадян України зумовлені тим, що ця система знаходиться на етапі становлення на яке справляють негативний вплив політичні та економічні кризові явища, через що система соціальної допомоги потребує особливої уваги з боку суспільства.

Соціальна допомога найчастіше розглядається саме як складова частина системи соціального захисту. Соціальна допомога є головним видом доходу таких найвразливіших прошарків суспільства як: малозабезпечені родини, родини з дітьми та непрацездатні громадяни. Більшість дослідників під терміном «соціальна допомога», розуміють надання підтримки нужденним громадянам, становище яких не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення, що визначено законодавством.

Найбільш відомими формами допомог є надання грошових допомог та надання допомог у натуральній формі, безготівковій формі (субсидії).

Соціальна допомога – це грошова допомога й допомога в натуральній формі, що здебільшого фінансується з бюджету та добровільних пожертвувань і сплачується нужденним людям як на основі перевірки їхнього доходу та засобів існування, так і за певними критеріями без перевірки доходу [1, с. 162].

Соціальна допомога – це одна з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством. Соціальна допомога буває державною, благодійною, монітарною, грошовою або натуральною тощо [2, с. 50].

Соціальні допомоги – це один із самостійних видів матеріального забезпечення малозабезпечених родин, родин із дітьми, непрацездатних громадян, інших осіб що потребують допомоги. Соціальною допомогою враховуються всі державні виплати, крім пенсій, що надаються громадянам у передбачених законом випадках.

Необхідно відзначити, що соціальна допомога надається в усіх розвинених країнах з метою боротьби з бідністю. У менш розвинених країнах, соціальна допомога менш розповсюджене та обмежене явище. Це свідчить, передусім, про наявні проблеми, які мають місце в державних системах багатьох країн, а саме проблеми видання коштів на соціальне забезпечення [3, с. 215].

Основними засобами забезпечення виконання нових бюджетних програм у напрямі реалізації завдань соціальної допомоги є: розробка нових бюджетних програм; оцінка стратегічного розвитку та співвідношення бюджетної політики з нагальними соціальними потребами; удосконалення регулювання бюджетних відносин; забезпечення моніторингу виконання державних програм.

Виконання соціальних функцій потребує від держави дедалі більших за масштабами обсягів фінансування відповідних бюджетних програм, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, і потреба в яких зростає з кожним днем. Враховуючи, що соціальні видатки бюджету належать до обов'язкових, обсяг яких розраховується відповідно до положень чинного законодавства, то для їх скорочення при проведенні бюджетної консолідації потрібний перегляд норм відповідних законів, що

проблематично швидко здійснити у правовій демократичній державі через пряму заборону Конституцією України звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Тому необхідно попередньо отримати згоду суспільства щодо відмови від певних суспільних благ і послуг або отримання їх за рахунок обов'язкового державного соціального страхування.

Необхідними є удосконалення системи соціальної допомоги, а саме: у напрямку удосконалення нормативно-правової бази соціальної допомоги в Україні, у напрямку розв'язання проблем зайнятості населення, а також в напрямку впливу благодійних та інших громадських організацій на систему соціальної допомоги України. Тож, можемо дійти наступних висновків:

Удосконалення нормативно-правової бази системи соціальної допомоги в Україні відбувається шляхом регулювання організації надання соціальних пільг та призначення соціальних та компенсаційних виплат; порядку здійснення соціальних послуг; затвердження державних соціальних програм; встановлення нових державних соціальних стандартів, гарантій і нормативів.

Розв'язання проблем зайнятості населення постає нагальним питанням, що потребує реагування. Проблеми політико-економічного характеру зумовлюють збільшення рівню безробіття, призводять до масових скорочень в Україні. До заходів розв'язання проблем зайнятості населення віднесено: створення додаткових і нових робочих місць шляхом реструктуризації економіки, розвитку приватного бізнесу, створення умов для іноземного інвестування та для самозайнятості населення тощо; профорієнтація, підготовка й перепідготовка кадрів; організація громадських робіт; посилення територіальної та професійної мобільності робочої сили; розвиток служби зайнятості.

Загалом, простежується великий вплив благодійних, неурядових та громадських організацій на посилення ефективності системи соціальної допомоги, яке відбувається за такими напрямками: перехід від соціальних пільг до системи адресної соціальної допомоги, скорочення переліку соціальних виплат, відмова від надання тих видів допомоги, які не дають значного соціального ефекту, гнучке співвідношення адресної й безадресної допомоги в окремих соціальних програмах.

Значущість та актуальність удосконалення державного регулювання системи соціальної допомоги в сучасному суспільстві, ставлять нові

вимоги до майбутньої соціально-економічної системи. Необхідність формування нового стилю державного регулювання системи соціальної допомоги, яка б відповідала завданням розвитку сучасного суспільства, що, в свою чергу, веде до розкриття проблем, пов'язаних з наданням соціальної допомоги населенню.

Саме державне регулювання всієї системи соціального захисту може надати необхідний поштовх до подальших наукових розробок. Нові підходи соціальної роботи, нові напрями роботи державних установ та підрозділів соціального захисту, та взагалі, прозоріша державна система, спроможні повернути у нове русло наукове розроблення даної проблеми ефективного та своєчасного надання соціальної допомоги громадянам, які її потребують. Ми маємо певні наукові розробки, певні напрями дії та механізми втілення запропонованих ідей, але ми досі не маємо суттєвого результату. Адже, діяти та адаптуватися до сучасних обставин необхідно негайно. Подальші наукові розробки певних напрямків у сфері надання соціальної допомоги, потребують редагування та додаткового розроблення відповідно до практики впровадження та остаточних цілей.

Результатом реформ у соціальній сфері має стати надання соціальних послуг особам, що дійсно їх потребують, а не виділення коштів на пільги особам, які мають можливості підвищувати свою самодостатність самостійно. До перспективних напрямів розгляду даної проблеми віднесено: ліцензування, стандартизацію та інші механізми надання соціальних послуг; соціальне замовлення та укладання контрактів; фінансування соціальних послуг; організацію надання соціальних послуг суб'єктами підприємництва і недержавних організацій.

Перспективи дослідження системи соціальної допомоги вбачаються у пошуку подальшого удосконалення регулюючих державних механізмів та виробленні науково-практичних рекомендацій для обґрунтування перспективних напрямів удосконалення соціальної політики надання допомоги. Перспективним, також вважаємо, створення алгоритму подальшого удосконалення системи соціальної допомоги за обраними критеріями, а саме: через удосконалення нормативно-правової бази, через розв'язання проблем зайнятості населення, через соціальну підтримку благодійних та громадських організацій. Всі ці заходи в комплексі створюють умови для конструктивного розв'язання проблеми створення ефективної системи соціальної допомоги.

Література

1. Мандибура В. Соціальна політика держави та її структурні складові/ Мандибура В.// Україна: аспекти праці. – 2000. – № 7.
2. Романенко С. Україні необхідно сформувати систему соціального захисту ринкового типу/С. Романенко// Соціальний захист. – 2012. – № 2. – С. 49–55.
3. Ільчук Л.І., Давидюк О.О. Адресна соціальна допомога як складова соціальної політики: теоретичні та методичні підходи Діяльність Центру. Вісник Хмельницького національного університету: Серія: економічні науки. – 2008. – С. 214–220.

Лісеснко О.В.

*доктор соціологічних наук,
професор кафедри філософії, соціології та менеджменту
соціокультурної діяльності, декан історико-філософського відділення
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»*

ДОВІРА ДО ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблематика, пов'язана з довірою до політичних інститутів, привертає підвищену увагу сучасних соціологів тому, що довіра є базовим елементом соціальних взаємодій у суспільстві та важливим чинником нормального функціонування суспільства. В умовах реформування суспільства, без масової довіри будь які реформи не можуть бути реалізовані послідовно та ефективно, навіть якщо вони життєво необхідні. Особливої значущості набуває стан політичної довіри як елемента політичної свідомості та політичної культури населення у процесі демократизації суспільства. Посилення рівня недовіри до політичних інститутів та незадоволеність їхньою діяльністю може призводити не тільки до неефективності їх діяльності, а навіть до виникнення масового незадоволення, вибуху.

Спираючись на неоінституціональну методологію, представлену в розробках Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт, Д. Марч, Й. Олсен, А. Алчіан, Г. Саймон, Л. Тевено, К. Менар, Дж. Б'юкенен, М. Олсон, Р. Познер,

Г. Демсец, С. Пейович, Т. Еггертссон, П. Дімаджіо, У. Паулло, П. Холл, Р. Тейлор, яка дозволяє оперувати поняттям інституту з нових, відмінних від старого інституціоналізму позицій, зробимо визначення поняття довіри до політичних інститутів. Застосування цього підходу передбачає тлумачення довіри до політичних інститутів як неформального інституту та набіру нормативних та оціночних орієнтацій громадян щодо діяльності політичних інститутів та лідерів. Довіра по політичних інститутів – це сукупність нормативних та оціночних орієнтацій громадян щодо ефективності діяльності політичних інститутів, які формуються в результаті цінностей та норм певної соціальної групи, що хабітуалізуються протягом соціалізації, а також при зіставленні функціонування інститутів та лідерів з очікуваннями громадян.

Щоб у громадян сформувалася довіра до політичних інститутів, їх представники повинні постулювати і сповідувати такі ключові у рамках спільноти цінності, як чесність, справедливість, непідкупність, неупередженість та істина [1]. Політичні інститути формують довіру до себе, якщо вони очевидно і прозоро зобов'язують своїх представників слідувати цим нормам і можуть карати їх за порушення цих базових норм. До тих пір, поки політичні інститути діють як непідкупні, неупереджені, справедливі і припиняють за допомогою санкцій невідповідне поведіння своїх представників, вони зміцнюють довіру до політичних інститутів в країні: «... довіра створюється грамотним урядом, який забезпечує виконання угод і карає за провини» [2, р. 161].

Як свідчать результати загальнонаціональних досліджень Інституту соціології НАН України, фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» протягом 1994-2015 років, для сучасної України характерним є стабільно негативний баланс довіри до політичних інститутів (президента, парламенту, уряду, політичних партій, місцевих органів влади) [3]. Довіра до президента країни зростає після виборів (2006, 2010 та 2014 роки). Так, у травні 2013 тією чи іншою мірою довіряли президенту 25,8%, у грудні 2013 – 34%, через рік, після виборів П. Порошенка (грудень 2014) – 49,4%, далі спостерігається поступове зниження до 43,6% (березень 2015). Зазначено, що десь до року після обрання нового президента має місце «кредит довіри», який з часом нівелюється, якщо сподівання та очікування не виправдовуються, спостерігається зниження рівня довіри.

Динаміка довіри Кабінету Міністрів та Верховній Раді тісно пов'язана з динамікою довіри президенту (спостерігається підвищення у 2006, 2010 та

2014 роках), але сам рівень у двох останніх випадках дещо нижчий, ніж президенту. Так, у травні 2013 тією чи іншою мірою довіряли Верховній Раді 16,3%, у грудні 2013 – 20,9%, через рік, після виборів у жовтні 2014 (грудень 2014) – 31,1%, далі спостерігається поступове зниження до 27,2% (березень 2015). Кабінету міністрів України у травні 2013 довіряли 22,3 %, у грудні 2013 – 29,3%, у грудні 2014 – 35,8% та у березні 2015 також спостерігається зниження рівня довіри до 28,7%.

Рівень довіри місцевим органам влади у грудні 2014 року навпаки зазнав падіння: у травні 2013 політичним партіям довіряли 42,3%, у грудні 2013 – 44,4%, у грудні 2014 – 37% та у березні 2015 – 40,6%. Це пов'язано з утратою «кредиту довіри» після місцевих виборів, які відбулися у 2010 році.

Серед всіх політичних інститутів найнижчим є рівень довіри до політичних партій, який, як і рівень довіри до місцевих органів влади, не визначається національними виборами. Як свідчать результати досліджень, у травні 2013 політичним партіям довіряли 17,6%, у грудні 2013 – 20,9%, у грудні 2014 – 15% та у березні 2015 також спостерігається зниження рівня довіри до 12,7%.

Але обмежений ресурс довіри, яким володіють політичні інститути, все ж має перспективи розширення свого горизонту там, де зміни легітимовані сумісною соціальною дією й особистою причетністю громадян.

Література

1. Levi M. A State of Trust / Margaret Levi // Trust and governance; edited by Valerie Braithwaite and Margaret Levi. – New York : Russell Sage Foundation, 1998. – Pp. 77–101; Newton K. Social and Political Trust / K. Newton // Oxford handbook of political behavior; edited by Russell J. Dalton, Hans-Dieter Klingemann. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – Pp. 342–361;
2. Hardin R. The Street-Level Epistemology of Trust / R. Hardin // Analyse und Kritik. –1992. – No 14 – p. 152–176.
3. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін / За ред. д. ек .н. В. Ворони, д. соц.. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – Випуск 1(15). Том 2. Таблиці і графіки. – 410 с.; Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», режим доступу: <http://www.dif.org.ua>

Молдованенко А.О.

аспірант кафедри соціальних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА У ВИБОРЧИХ КАМПАНИЯХ

З ростом популярності соціальних медіа вони все більш широко застосовуються під час виборчих кампаній. Саме тому, основні механізми використання соціальних медіа у виборчих кампаніях представляють особливий інтерес для політичної науки. Дослідженням соціальних медіа присвячено праці таких зарубіжних дослідників, як: Г. Гулаті, А. Зав'ялов, А. Каплан, М. Хайнлайн та ін. Дослідженням цієї теми займаються також такі вітчизняні вчені, як: О. Безрук, Ю.Залізник, Б. Ковалевич, Т. Кремень, Д. Яковлев та ін.

Термін «соціальні медіа» застосовують до будь-якого сервісу, який дає змогу багатьом учасникам водночас спілкуватися та обмінюватися інформацією. Відомі німецькі вчені Андреас Каплан та Майкл Хайнлайн визначають соціальні медіа як «групу Інтернет базованих додатків, що вибудовують ідеологічні та технологічні підвалини «Вебу-2.0», що сприяє створенню та обміну контенту між користувачами» [4]. Термін «Веб 2.0» було запроваджено у 2004р. для означення сукупності вагомих новітніх тенденцій у розвитку веб-технологій. Сьогодні термін «Веб 2.0» – це не стільки «сукупність певних конкретних технологій, скільки філософія представлення інформації у веб-орієнтованому середовищі та побудова інформаційних відношень» [4].

«Першим проявом агітації в Інтернеті прийнято вважати розробку веб-сайту для Сенатора Каліфорнії Даян Файнштейн у 1994 р» [1]. Після цього веб-сайти стали невід'ємним атрибутом виборчих кампаній. «Під час проміжних виборів 1998 р. 35% кандидатів до американського Сенату мали веб-сайти і за допомогою них вели свою виборчу кампанію» [3]. Однак у цей період веб-сайти ще не були повноцінним місцем спілкування кандидата і виборців. Вони, здебільшого, використовувалися з двома цілями – для «інформування виборців та збору пожертвуваль» [5]. На початку 2000-х років зміст веб-сайтів не відрізнявся різноманітністю. Вони були більше схожі на інформаційну листівку. На веб-сайті кандидати публікували свою біографію, фотографії, тези програми і номер рахунку для пожертвуваль веб-сайти були своєрідними провісниками

використання Інтернету в цілому і соціальних медіа зокрема у виборчих кампаніях.

Стрічка новин дозволила миттєво бачити найостанніші дії, які скоїли у себе на сторінці друзі користувача Facebook. А також інформацію, яка була опублікована на сторінці на яку користувач підписаний. Це технологічне нововведення дозволило кандидатам тісніше контактувати зі своїми прихильниками і зробило їх взаємодію більш ефективною, ніж раніше.

Кандидати стали використовувати соціальні медіа як координуючий інструмент. «Під час виборів президента США 2008 року передвиборчий штаб демократів на чолі з менеджером Девідом Аксельродом поєднав в кампанії різні он-лайн елементи: збір пожертв через Інтернет, поширення інформації через соціальні медіа, широку присутність на відео-платформах» [6].

Для YouTube проривним став 2006 рік. Саме тоді на YouTube з'явилася можливість створювати свої канали. Цю новинку відразу ж підхопили кандидати. Вони стали активно завантажувати своє агітаційне відео на іменний канал в YouTube. Пізніше користувачі змогли коментувати це відео. Таким чином, взаємодія кандидат-виборець, за допомогою такого соціального медіа як YouTube, стала набагато тіснішою.

Twitter – ще одне соціальне медіа, яке активно використовується під час виборчих кампаній. Twitter – це сервіс мікроблогів. Користувачі Twitter можуть відправляти і читати короткі повідомлення – «твітти». У Twitter користувачі підписуються на інших користувачів. Після цього на їх сторінці відображаються останні твітти їх твіттер-друзів. Кандидати можуть за допомогою твітів розповідати своїм твіттер-друзям про події, а також відповідати на їх запитання. Коли прихильники кандидата «твітають» інформацію про кандидата, ця новина поширюється серед їх твіттер-друзів і стає надбанням широкого кола потенційних виборців.

А. Зав'ялов, виділяє такі основні інструменти, що входять в практику виборчих кампаній в соціальних медіа:

- 1). мікротаргетінг;
- 2). персоналізацію;
- 3). інтерактивність [5].

Мікротаргетінг виборців – це робота з різними базами даних. Вони дозволяють адресно звертатися до кожного виборця. Наприклад,

створювати цільові веб-сайти орієнтовані на студентів, викладачів ВНЗ або пенсіонерів.

Персоналізація політики – відхід від офіційної інформації і поширення відомостей не пов'язаних з політичним життям кандидата. Це може бути опис хобі кандидата, його звичок, спортивні досягнення, публікація особистих фотографій. Головна мета цього інструменту – «зробити виборця ближче до своїх виборців» [5].

Інтерактивність кампанії – дозволяє виборцям безпосередньо контактувати з кандидатом. Кандидат стає для них не тільки особою з екрану телевізора, а й живою людиною, з якою виборці можуть безпосередньо контактувати. Це сприяє розвитку у виборців почуття єдності з кандидатом.

Д. Яковлев звертає увагу на те, що взаємодія в соціальних медіа «фіксує не тільки обмін інформацією, але й призводить до організації спільних дій, що дозволяють партнерам реалізувати деяку спільну для них діяльність» [7].

Роль соціальних медіа у виборчому процесі дослідили у 2012 році вчені Каліфорнійського університету. Дослідники проаналізували поведінку 61 мільйона 200 тисяч користувачів Facebook. Метою дослідження було вивчення впливу соціальних медіа на активність виборців. В ході експерименту 60 мільйонам користувачів американського сегменту Facebook розіслали по електронній пошті послання, яке містило інформацію про адресу виборчої дільниці та кнопку «Я проголосував». У повідомленні також було декілька фотографій фейсбук-друзів, які вже натиснули кнопку «Я проголосував». Іншій групі користувачів (600 тисяч) розіслали точно таке ж повідомлення, але без рядка про тих, хто з друзів проголосував. Контрольній групі (600 тисяч) не надсилали ніяких повідомлень. Порівнюючи реальну і віртуальну політичну активність, дослідники прийшли до висновку, що «розіслані повідомлення активізували користувачів Facebook» [2]. Ті, хто отримав повідомлення з фотографіями фейсбук-друзів на 2,08% частіше в порівнянні з тими, хто отримав повідомлення без фотографій натискали кнопку «Я проголосував». Також вони «на 0,26% частіше відправлялися по посиланню виборчої дільниці і на 0,39% частіше голосували насправді» [2].

Таким чином, соціальні медіа – невід'ємний і ефективний атрибут сучасної виборчої кампанії.

Література

1. Baumgartner J., Francia P. Conventional Wisdom and American Elections: Exploding Myths, Exploring Misconceptions. New York, 2008
2. Bond R., Fariss C., Jones J. A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization // Nature. V. 489. P. 295-298.
3. Gulati G., Williams C. Closing the Gap, Raising the Bar: Candidate Web Sites Communication in the 2006 Campaigns for Congress // Social Science Computer Review. 2007.
4. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://michaelhaenlein.com/Publications/Kaplan,%20Andreas%20-%20Users%20of%20the%20world,%20unite.pdf>
5. Завьялов А. Новые тенденции использования социальных медиа в избирательном процессе [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2015/12/sociology/zavyalov.pdf
6. Кремень Т. Політична мобілізація за допомогою використання інструменту соціальних медіа// «Український науковий журнал «Освіта регіону «Політологія Психологія комунікації». 2013. – №4.
7. Яковлев Д. Політична інтеракція у сучасній Україні: особливості та складові [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1657>

Ніч Т.С.

*аспірант кафедри соціології,
завідувач лабораторії соціологічних та політичних досліджень
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ОСВІТА ЯК ОСНОВНИЙ КАНАЛ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Одним з найважливіших каналів і обмежень мобільності в сучасному суспільстві є система освіти. У розвинених країнах перехід до загальної початкової або навіть середньої освіти відкривав для всіх громадян можливість для входження в ряди кваліфікованих, високооплачуваних працівників.

Потужним стимулом для збільшення потоків вертикальної мобільності став розвиток системи професійної освіти, поділеної на три рівні – середню професійну, середню технічну і вищу. Кожен з них різною мірою відкривав для громадянина можливість входження в так званий середній клас – групу працівників, які мають високі доходи і доступ до широкого набору матеріальних і соціальних благ, що надаються сучасною цивілізацією. Розмір середнього класу виступав як зовнішнє обмеження можливостей сходження, забезпечуваних існуючою системою освіти. На сьогоднішній день в середній клас входить до 80% населення розвинених країн, що дозволяє майже кожному його громадянину претендувати на відтворення соціальної позиції або входження в більш високий соціальний шар.

Функціональний підхід до проблем освіти еволюціонував від його сприйняття як абсолютного блага до більш тонкого, системного аналізу, втіленому в концепції Н. Лумана [1]. У ній освіта розглядається як відкрита підсистема, що має самостійну, несхожу з іншими програму самовідтворення. За Н. Луманом, вона існує в «середовищі», з якого отримує і в яку відправляє інформаційні потоки. Як будь-яка відкрита система, вона прагне мати зворотний зв'язок, що дозволяє їй оптимізувати взаємодію із зовнішнім середовищем.

У марксистській концепції система освіти традиційно розглядається не стільки як інститут усунення нерівності, скільки як одна з його джерел. У роботах К. Маркса, зазначалося, що буржуазна школа працює в двох взаємопов'язаних напрямках.

Перший фільтрує учнів, розводячи їх по навчальних закладах різного рівня і різних типів. Одним школярам або студентам уготовані місця в школах чи вузах масового, невисокого типу, іншим надана можливість отримання елітних форм освіти, що забезпечують перепустку у вищі верстви суспільства. Такий чином, це відбувається й у цілком благополучних розвинених країнах [2].

Другий тип впливу системи освіти, пов'язаний з тією ідеологічною обробкою, якій незмінно піддається людина, що знаходиться в стінах навчального закладу. Всіма засобами учня переконують у тому, що основи існуючого суспільного устрою непорушні і повинні ретельно оберігатися від можливих зазіхань ззовні або зсередини.

Третій тип продукування нерівності втілений в різній ринковій вартості отриманих дипломів. В неомарксистській теорії диплом

розглядається як прояв класової гегемонії. Він слугує не тільки для того, щоб підтверджувати освіту, а й для того, щоб скорочувати до мінімуму число претендентів на позиції в елітних прошарках населення. З точки зору американського соціолога Е. Райта, документ про освіту закріплює за його володарем власність на засоби інтелектуального виробництва – кваліфікацію і здатність виконувати функцію управління – і дає можливість здійснювати експлуатацію працівників, що займають більш низькі соціальні позиції. Охоронна функція свідоцтва про освіту отримала в неомарксистській соціології назву «креденціалізм». Згідно думки соціологів марксистської орієнтації, дипломування має непряме відношення до дійсного рівню компетенції, характерної для фахівця. Його призначення полягає в тому, щоб захистити класові привілеї, обмежити мобільність для тих, хто міг би розглядатися в якості претендента на елітні позиції в суспільстві.

Якщо функціоналісти роблять акцент на зрівняльні функції освітньої підсистеми, її здатності забезпечувати просування в обхід існуючих соціальних кордонів, то марксисти, навпаки, бачать в ній інструмент класового контролю, спосіб легітимації існуючого суспільного ладу. У першому випадку мова йде про внутрішні норми, яким кориться система і згідно з якими вона функціонує. У другому – про ту інтерпретацію, яку отримують сигнали, що виходять з цієї системи в інших підсистемах суспільства. Очевидно, що якщо суспільство ґрунтується на класових підставах, які передбачають значну нерівність у розподілі матеріальних і соціальних благ, то сигнали одержувані системою освіти, і сигнали, що виходять з неї, матимуть охоронний характер щодо привілейованих прошарків населення. І, навпаки, якщо в суспільстві на першому плані виявляються відмінності професійного спрямування, то і сигнали підсистем будуть інтерпретуватися у відповідному ключі як – «вхід» у розвиток професійних статусів. У будь-якому суспільстві система освіти працює на здійснення функцій включення і винятків, але їх поєднання багато в чому залежить від інтерпретації сигналів зовнішнього по відношенню до неї середовища.

Зрозуміло, що реальна ситуація завжди складніша за теоретичну схему. В перехідний період суспільна система і система освіти базуються на суперечливих підставах: і та, і інша ще «пам'ятають» свій минулий стан і частково відтворюють його в деяких своїх інститутах. Звідси впливає суперечливість впливу системи освіти на соціальну мобільність: з одного

боку, вона явно підлаштовується під відтворення нерівності, з іншого – професіоналізація і «пам'ять» про минуле сприяють консервації тих її елементів, які працюють на вирівнювання життєвих шансів. В силу об'єктивних причин система освіти буде протидіяти стратегії винятку, реалізованої іншими підсистемами суспільства.

Література

1. Луман Н. Глобализация мирового сообщества: как следует системно понимать современное общество // Социология на пороге XXI века: Основные направления исследований / Под ред. С.И. Григорьева, Ж. Коэн-Хуттера. – М.: РУСАКИ, 1999.
2. Маркс К. Из ранних произведений.– М., 1956.

Постригань Є.О.

*судентка IV курсу факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ ОБРАЗУ ДЕРЖАВИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дослідженню проблеми співвідношення держави та суспільства у сфері соціальних наук присвячено величезна кількість робіт. На сьогоднішньому етапі досить сильно активізується соціологічний розгляд питань розвитку суспільства і держави стосовно новітніх тенденцій сучасної України. Однак в Україні наукові розробки з цієї тематики є досить фрагментарними, і в першу чергу присвячені прикладним аспектам.

Використання різноманітних підходів щодо формування образів держави у ЗМІ, політиці, засобами інформаційних технологій, отримали своє відображення у цілому ряді комунікативних теорій, зокрема таких, як «теорія масового суспільств», «критична теорія суспільства» та ін.

В науковій літературі по сьогоднішній день існує протиріччя між великою кількістю теоретичних розробок у сфері соціології масових комунікації та відсутністю інтегруючої моделі формування єдиного образу країни із притаманним їй типом цивілізаційно-аутентичної та макросоціальної ідентичності в соціогуманітарному дискурсі.

В українській і зарубіжній науковій літературі присутня невелика кількість джерел, які саме розглядають «образ держави». Дослідження образу та бренду держави присутньо у працях таких західних вчених як С. Хантінгтон, Д. Скара, О. Холсті, російських – Д. Замятіна, Є. Шестопал, Е. Галумова. В Україні цією проблематикою займаються Н. Хазратова, В. Бебик, частково прикладними аспектами О. Бойко, О. Запорожець.

Досить ґрунтовно дана проблематика освітлена в міжнародних відносинах, бо міжнародний образ держави існує в першу чергу в суспільній свідомості. Становлення та розвиток образу держави сприяє формуванню як колективних так і індивідуальних ідентичностей, без яких неможлива консолідація суспільства, особливо в процесі її глибокої трансформації.

Використовуючи такі різні поняття як «імідж», «образ», «бренд», ми можемо бачити, що в залежності від характеру досліджень вони можуть використані як взаємозамінні. В західній традиції частіше використовується загальний термін «імідж». В українській соціологічній традиції домінує використання двох термінів – «імідж» й «образ», однак єдиного й узгодженого розуміння не існує.

Найчастіше поняття «образу», «іміджу» та «бренду» розглядають не в комплексі, а парами – імідж / образ, імідж / бренд. Поняття «образ» частіше використовується в теоретико – культурологічному контексті, «бренд» – в утилітарно – практичному, а «імідж» – в обох контекстах, тобто має так зване «серединне значення» [1, с. 19]. Образ досить часто пов'язується з уже існуючими і самостійно сформованими поданнями, імідж – з існуючими, але сконструйованими поданнями в цілому, а бренд в свою чергу пов'язують зі сферою економіки, маркетингу та туризму.

Таким чином, поняття образу є природнім, а іміджу сконструйованим.

Слід враховувати, що поняття держава не є однорідним. Воно має амбівалентну структуру, яка зумовлена двома різними іпостасями в сприйнятті громадян, по – перше, держава як абстрактний образ, що виникає у свідомості людей під впливом таких факторів, як міфи, стереотипи, установки і по – друге, держава як інституціональне утворення, що ідентифікується із владою й виконує функцію керування соціальними процесами в країні. Кожний з цих образів має свій когнітивний зміст й афективне забарвлення.

Образ держави може бути сформованим на основі певного соціального міфу. Міф часто супроводжується поряд з сучасними

процесами, які відбуваються в суспільстві. Наприклад, національна ідея країни може базуватися на міфі, головною метою якої є внутрішня консолідація суспільства всередині держави, і в той же момент може виконувати функцію презентації держави на міжнародній арені. Національна ідея формується в процесі історичному розвитку нації і є осмисленою, концептуалізованою формою сприйняття духовних першооснов, сенсу та принципів буття нації [3, с. 20].

При аналізі даної проблематики, необхідно також брати до уваги вплив соціальних стереотипів на формування образу держави. Саме поняття було введено в наукову сферу американським дослідником ЗМС У. Ліппманом для позначення в громадській думці різнопросторових упереджених уявлень про членів різних національно – етнічних, соціально – політичних і професійних груп [2, с. 202]. Отже, стереотип – це порівняно сталий і спрощений образ, що складається в умовах дефіциту інформації як результат узагальнення особистого досвіду і нерідко упереджених уявлень, прийнятих у суспільстві. Стереотипи відіграють важливу роль в оцінці людиною навколишнього світу; стереотип допомагає спростити реакцію на змінювану реальність, прискорити процес розуміння та пізнання [4, с. 51].

А. Вендт і М.Феннімор вказують на ще один вагомий чинник формування образу держави, а саме – ідентичність держави. У працях конструктивіста А.Вендта ідентичність держави визначається як відносно стабільні, засновані на ролях очікування актора щодо самого себе. Формування ідентичності відбувається в ході взаємодії з іншими учасниками міжнародних відносин. А.Венд наголошує, що ідентичності як самостійні сутності не можуть визначатися ізольовано від соціального контексту – вони внутрішньо взаємозалежні. У результаті ідентичності повинні тлумачитись як набір значень, які суб'єкт приписує собі, розглядаючи вчинки інших акторів [5, с. 99].

Таким чином, « уявлення держави » про саму себе й інших учасників має трикомпонентну структуру, що включає: національну ідентичність, статус і ролі. « Уявлення держави » є певною метафорою, призначення якої – позначити той факт, що спільнота, що складає суспільство певної держави, створює образ не тільки іншої держави, а й своєї власної.

Отже, існує велика кількість підходів до вивчення тих або інших різновидів образу держави та процесів його формування. Формування образу держави в сучасному інформаційному суспільстві, його

трансформація є складною, багатогранною проблемою, яка має важливе теоретичне та практичне значення, і вимагає ретельного аналізу і дослідження. Такий висновок базується на тому, що образ держави належить до фундаментальних понять, поза контекстом яких не уявляє себе жоден громадянин як України, так і будь – якої іншої країни світу.

Література

1. Леонтьєв Д.А. Від образу до іміджу. Психосемантичний брендинг / Д.А. Леонтьєв // Реклама і життя. – 2000. – № 1. – С. 22
2. Липпман У. Суспільна думка / Липпман У. ; пер. с англ. Т.В. Барчуновой ; – М. : Ін-т Фонда «Суспільна думка», 2004. – С. 384
3. Романенко Ю.М. Міфологія конфлікту, або Конфронтація образів / Ю.М. Романенко // Журнал «Конфліктологія» . – СПб., 2004. – № 2. – С. 20
4. Гаджиєв К.С. Імідж держави в конфлікті ідеологій / Гаджиєв К.С. – М.: Андалус, 2007. – 128 с.
5. Wendt A. Social Theory of International Politics. / Wendt A. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 420 с.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВОВОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВИБОРУ»
IMPACT HUB ODESSA

*В РАМКАХ
ЧОРНОМОРСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО
ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ «СТИХІЯ ПОЛІТИКИ»*

**ДРУГИЙ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ КОНВЕНТ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

СТИХІЯ ПОЛІТИКИ: РЕВОЛЮЦІЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ

18-19 березня 2016 року, м. Одеса

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон: +38 0552 399580
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.
Підписано до друку 22.03.2016 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 9,30. Тираж 200. Замовлення № 0416-245.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.